

**Засновник, редакція,
видавець –**

**ЖИТОМИРСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Свідоцтво
про державну реєстрацію
Серія КВ № 23134-12974 ПР
від 19.02.2018 р.

Науковий журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з сільськогосподарських, ветеринарних (наказ МОН України № 261 від 06.03.2015 р.), економічних (наказ МОН України № 528 від 12.05.2015 р.) та технічних наук (наказ МОН України № 1021 від 07.10.2015 р.)

Відбір статей до друку проводиться редакційною колегією згідно з вимогами, що друкуються у науковому журналі, та шляхом додаткового рецензування і надання відповідної рекомендації.

ISSN: 2663-2144

Головний редактор
О. В. Скидан

Відповідальні за випуск
Є. І. Ходаківський, Н. О. Куровська

Науковий редактор
Є. І. Ходаківський

Редагування англomовних текстів
Г. О. Хант, С. В. Кубрак

Редактор
Л. В. Якубовська

Редагування бібліографічних списків:
О. І. Касянюк, Н. Г. Яремчук

Комп'ютерний набір та верстка
О. М. В'юнцова

Макетування
О. М. В'юнцова

**Друкується за рішенням
Вченої ради ЖНАЕУ
протокол № 9 від 24.04.2019 р.**

Підписано до друку 25.04.2019 р.
Формат 210x297.

Ум. друк. арк. 10,3

Наклад 300 пр. Зам. № 9

**Адреса редакції видавця
та виготовлювача:**

10008, м. Житомир,
бульвар Старий, 7, ЖНАЕУ.

Контактні телефони:
(0412) 22–85–97, (0412) 22–04–17

Факс: (0412) 22–04–17

Свідоцтво суб'єкта
про державну реєстрацію
ДК № 3402 від 23.02.2009 р.

Address of the publishers:

Zhytomyr National
Agroecological University
Stary Boulevard, 7
10008, Zhytomyr, Ukraine

Telephone number:

(0412) 22–85–97, (0412) 22–04–17

Fax: (0412) 22–04–17

e-mail: skydanolegv@ukr.net

© Житомирський національний
агроєкологічний університет, 2019

ЗАСНОВАНО 12 БЕРЕЗНЯ 1998 р.
Матеріали друкуються українською,
частково російською
та англійською мовами

Редакційна колегія:

д.е.н. Скидан О. В.
(головний редактор)
д.с.-г.н. Романчук Л. Д.
д.е.н. Ходаківський Є. І.
(заступники головного редактора)
к.с.-г.н. Тимошук Т. М.
к.е.н. Куровська Н. О.
(відповідальні секретарі)
д.вет.н. Борисевич Б. В.
д.т.н. Братішко В. В.
д.с.-г.н. Веремєєнко С. І.
д.вет.н. Галатюк О. Є.
д.т.н. Грабар І. Г.
д.т.н. Голуб Г. А.
д.вет.н. Горальський Л. П.
д.вет.н. Гуральська С. В.
д.с.-г.н. Дідора В. Г.
д.вет.н. Довгій Ю. Ю.
д.т.н. Друкований М. Ф.
д.т.н. Запольський А. К.
д.е.н. Зіновчук В. В.
д.е.н. Зінчук Т. О.
д.вет.н. Ільницький М. Г.
д.вет.н. Калиновський Г. М.
д.с.-г.н. Ковальов В. Б.
д.с.-г.н. Куян В. Г.
д.т.н. Кухарець С. М.
д.е.н. Литвинчук І. Л.
д.е.н. Микитюк В. М.
д.с.-г.н. Мойсієнко В. В.
д.т.н. Молодецька К. В.
д.е.н. Николюк О. М.
д.т.н. Паламарчук І. П.
д.с.-г.н. Пелехатий М. С.
д.н. Раманаускас Ю. (Литва)
д.н. Сандак Я.-У. (Норвегія)
д.с.-г.н. Савченко Ю. І.
д.т.н. Сидорчук О. В.
д.с.-г.н. Славов В. П.
д.е.н. Цаль-Цалко Ю. С.

Editorial board:

O. Skydan, Dr. of Ec. Sc.
(editor-in-chief)
L. Romanchuk, Dr. of Agr. Sc.
Ye. Hodakivsky, Dr. of Ec. Sc.
(deputies editor-in-chief)
T. Tymoshchuk, Cand. of Agr. Sc.
N. Kurovska, Cand. of Ec. Sc.
(executive secretaries)
B. Borysevych, Dr. of Vet. Sc.
V. Bratishko, Dr. of Eng. Sc.
S. Veremeyenko, Dr. of Agr. Sc.
O. Galatyuk, Dr. of Vet. Sc.
I. Grabar, Dr. of Eng. Sc.
G. Golub, Dr. of Eng. Sc.
L. Goralsky, Dr. of Vet. Sc.
S. Guralaska, Dr. of Vet. Sc.
V. Didora, Dr. of Agr. Sc.
Y. Dovgiy, Dr. of Vet. Sc.
M. Drukovany, Dr. of Eng. Sc.
A. Zapolsky, Dr. of Eng. Sc.
V. Zinovchuk, Dr. of Ec. Sc.
T. Zinchuk, Dr. of Ec. Sc.
M. Illytsky, Dr. of Vet. Sc.
G. Kalynovsky, Dr. of Vet. Sc.
V. Kovaliov, Dr. of Agr. Sc.
V. Kuyan, Dr. of Agr. Sc.
S. Kuharets, Dr. of Eng. Sc.
I. Lytvynchuk, Dr. of Ec. Sc.
V. Mykytyuk, Dr. of Ec. Sc.
V. Moisiienko, Dr. of Agr. Sc.
K. Molodetska, Dr. of Eng. Sc.
O. Nikolyuk, Dr. of Ec. Sc.
I. Palamarchuk, Dr. of Eng. Sc.
M. Pelehaty, Dr. of Agr. Sc.
J. Ramanauskas (Lithuania), Dr. Hab.
Jan-U. Sandal (Norway), Fil. Dr.
Y. Savchenko, Dr. of Agr. Sc.
O. Sydoruk, Dr. of Eng. Sc.
V. Slavov, Dr. of Agr. Sc.
Yu. Tsal-Tsalko, Dr. of Ec. Sc.

doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-3-12

УДК 629.78:338.43

**КОСМІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИРОБНИЧІЙ СИСТЕМІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ****О. В. Скидан, Ю. Б. Бродський, П. П. Топольницький, П. В. Пивовар**

e-mail: skydanolegy@ukr.net, yubrodskiy26@gmail.com, topolua@ukr.net, symon-pyvovar@ukr.net

Житомирський національний агроєкологічний університет

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Обґрунтовано важливість діджиталізації виробничих процесів у сільському господарстві. Показана необхідність інтегрування державних, наукових та освітніх установ у систему господарювання на основі використання аерокосмічних інформаційних технологій. За допомогою історичного наукового методу дослідження висвітлено основні етапи розвитку вітчизняного дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) з метою оптимізації виробничих процесів у сільському господарстві. Проведено порівняльний аналіз використання космічних та безпілотних авіаційних комплексів (дронів). Визначено сучасні тренди розвитку геопросторових технологій, а саме: точне землеробство, безпілотні технології, інтернет речей, використання штучного інтелекту при аналізі даних та агроскаутинг. Встановлено, що для ефективного ведення господарської діяльності аграрні виробники можуть застосовувати космічні технології в наступних сферах господарювання: управління земельними ресурсами, ґрунтознавство, сільськогосподарська гідрологія, попередження природних катаклізмів та катастроф, точне землеробство, телематика.

Визначено, що космічний моніторинг Землі дозволяє забезпечити вирішення екологічних, природно-ресурсних, природоохоронних та економічних завдань, які визначають основні напрямки функціонування державної політики у сфері сталого розвитку аграрного сектору економіки. Одним із суб'єктів реалізації таких завдань є Житомирський національний агроєкологічний університет – унікальний в своєму роді заклад Поліського регіону України. Природно, що на базі університету разом із Національним центром управління та випробування космічних засобів Державного космічного агентства України був створений Регіональний космічний центр «Полісся», у складі якого є пункт прийому та обробки даних дистанційного зондування Землі. Подано перелік основних завдань Центру «Полісся» у вигляді трьох взаємопов'язаних складових: освітньої, наукової та прикладної. Обґрунтовано доцільність створення регіональних космічних центрів з урахуванням природно-кліматичних особливостей на прикладі Центру «Полісся» для науково-практичного супроводу вирішення визначених проблем з подальшою інтеграцією отриманих результатів в освітній процес та популяризацією космічних технологій в агробізнесі й екології.

Ключові слова: інформація, моніторинг, дистанційне зондування Землі, аерокосмічні інформаційні технології, сільське господарство.

Постановка проблеми

В сучасних умовах діджиталізації всі сфери економічної діяльності прямують до оптимізації процесу виробництва. Кожен суб'єкт господарювання намагається за мінімальних капіталовкладень отримати максимальний прибуток. Наразі в сільському господарстві інструментом підвищення ефективності всіх етапів здійснення агротехнічних операцій як на полі, так і на фермі є впровадження інформаційного забезпечення на основі сучасних комп'ютерних технологій. Інформація, яка використовується у процесі господарювання, за своєю природою є просторо-

вою. Найбільш ефективним інструментом її збору, обробки, аналізу, систематизації є географічні інформаційні системи (ГІС) та метод дистанційного зондування землі (ДЗЗ) з використанням космічних та авіаційних засобів. Широке застосування ДЗЗ в аграрному виробництві обмежується рівнем імплементації таких технологій у виробничий процес малих та середніх агровиробників та необхідністю адаптації методик обробки даних ДЗЗ до регіональних природно-кліматичних особливостей. Тому виникає гостра необхідність інтегрування державних, наукових та освітніх

установ у систему господарювання на основі використання аерокосмічних інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Перші дослідження у сфері ДЗЗ із використанням аерофотознімків були проведені у 30-і роки для дослідження стану використання ґрунтів у сільському господарстві, в результаті були закладені основи та доведені переваги аерофотознімків для картографування ґрунтів. Однак спеціальних методичних досліджень при їх виконанні не проводилося. У 1950 році з ініціативи Ю. А. Ліверовського і під його керівництвом в Ґрунтовому інституті ім. В. В. Докучаєва були розпочаті дослідження з розробки методики великомасштабного картографування ґрунтів з використанням матеріалів аерофотознімання [11, 18]. Роботи з використання аерометодів у ґрунтознавстві приблизно в цей же час були початі в Московському державному університеті, Лабораторії аерометодів АН СРСР і в деяких інших організаціях. Слід підкреслити, що в цей час поширилися дослідження з використання аерометодів в самих різних галузях: геології, гідрогеології, лісової таксації, гідрографії, транспортних дослідженнях та інших [3].

На підставі вищевказаних досліджень і розробок в суміжних дисциплінах науковцями були оцінені можливості використання матеріалів аерофотозйомки при картографуванні сільськогосподарських угідь, сформульовані основні принципи дешифрування ґрунтів, стан врожаю та якість виконання агротехнічних операцій, вибір часу фотографування і типів найбільш інформативних аерофотознімків при роботах у різних природних зонах. Ці розробки були викладені в зазначених публікаціях за результатами робіт у різних природних зонах, а також в спеціальних інструкціях [16, 10].

Починаючи з 70-х років на базі досягнень космонавтики починається дистанційна зйомка поверхні Землі з великих висот (більше 100 км). Для зйомки використовуються як фотографічні апарати, так і спеціальні телевізійні камери, оптико-механічні пристрої для сканування (сканери), радары та інше. Найбільш прийнятними для різних географічних досліджень, особливо картографії ґрунтів, виявилися фотографічні та сканерні знімки [17].

При зйомці з космосу збільшилася різноманітність матеріалів за рахунок появи

багатозональних знімків. Багатозональна зйомка проводилася як фотографічними апаратами на плівки, чутливі до різних зон спектра з різними світлофільтрами, так і сканерна знімальними системами. Були розроблені спеціальні прибори, що дозволяють з кількох зональних знімків синтезувати кольорові збільшені знімки, свого роду «спектрозональних» [7].

Розвиток комп'ютерної техніки відбувався дуже швидко, і вже у другій половині 80-х років у ґрунтознавців з'явилася можливість використання спеціальної комп'ютерної техніки, призначеної для аналізу даних. У радянському ґрунтознавстві найбільш широко використовувалися такі комп'ютерні комплекси, як «Періколор» (Франція), «КТС-Диск» (НДР), «СВІТ» (Болгарія-СРСР). Програмне забезпечення давало можливість проводити оцифровку даних, їх геометричну і тонову корекцію, здійснювати різноманітні математичні, логічні, статистичні операції над зображеннями, а також їх візуалізацію і вивід інформації. Досвід використання даних комп'ютерних комплексів послужив основою для розробки методичних підходів автоматизованого дешифрування ґрунтів [2].

В кінці XX – на початку XXI ст. до справи розробки методів автоматизованої обробки та інтерпретації даних багатоспектральної супутникової зйомки посівів сільськогосподарських культур (в основному з космічних апаратів NOAA та «Ресурс-01»), а також застосування дистанційно визначених параметрів посіву в динамічній моделі продуктивності сільськогосподарських культур були залучені співробітники Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту [9]. Тоді ж в Україні завдяки підтримці TACIS (програма ЄС допомоги молодим країнам Східної Європи) здійснювався міжнародний проект STARS, в якому поєднувався французький досвід моніторингу сільськогосподарських культур, заснований на використанні інформаційних технологій та космічних засобів (передусім, знімків супутника SPOT), і багаторічний український досвід дистанційного зондування та його наземного супроводу [13].

Наразі в Україні у складі Державного космічного агентства України (ДКАУ) створені та активно функціонують підрозділи, завданнями яких є прийом з космічних апаратів (КА), обробка та розповсюдження матеріалів дистан-

ційного зондування Землі. Основними з них є Національний центр управління та випробувань космічних засобів та його філії, зокрема Центр прийому, обробки спеціальної інформації та контролю навігаційного поля. Дані підрозділи оснащені унікальними наземними станціями прийому інформації з іноземних КА. Фахівці даних центрів розробляють та впроваджують різноманітні методики тематичної обробки отриманих даних, які можуть бути використані в різних галузях, включаючи і сільське господарство.

Нині значна кількість наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених присвячена вивченню питань, пов'язаних із застосуванням даних ДЗЗ для розв'язання завдань сільського господарства, підтримки точного землеробства, раціонального природоохорони, охорони навколишнього природного середовища та моніторингу змін екосистем тощо [4, 5, 6].

Мета, завдання та методика досліджень

Мета статті – визначення шляхів вирішення завдань сільськогосподарських товаровиробників та підходів їх технічної реалізації з використанням технологій ДЗЗ на базі університетських регіональних космічних центрів.

Завдання: дослідити еволюцію наукового забезпечення ДЗЗ у сільському господарстві; визначити основні тренди розвитку технологій ДЗЗ у сільському господарстві; обґрунтувати доцільність створення регіональних космічних центрів та їх завдання.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення та розвитку технологій ДЗЗ у сільському господарстві.

Методологічною та теоретичною основами дослідження є системний метод пізнання соціально-економічних явищ і процесів у ринкових умовах. Для вирішення окремих завдань використовувалися такі методи досліджень: абстрактно-логічний (при формулюванні базових принципів, теоретичних узагальнень і висновків), монографічний (при дослідженні окремих технологічних підходів), метод порівняння (при визначенні економічної ефективності методу ДЗЗ) та інші.

Результати досліджень

У сільськогосподарській сфері дані ДЗЗ є істотною інформаційною складовою забезпечення продовольчої незалежності держави, що можливо тільки за ефективного та ресурсозбері-

гаючого використання її агроекологічного потенціалу. В основі ефективного управління сільськогосподарським виробництвом лежить ефективне (вчасне, оперативне, у повному або частковому обсязі, енергоощадливе) виконання агротехнічних операцій. Для цього аграріям необхідна оперативна та достовірна інформація про стан розвитку природних процесів під час вирощування сільськогосподарських культур (стан ґрунтів, угідь та посівів, контроль впливу несприятливих погодних факторів, фітосанітарного стану, антропогенного впливу, оцінка якості агротехнічних заходів тощо). Вся ця інформація може бути отримана засобами ДЗЗ та інтегрована в технології вирощування сільськогосподарських культур. Вона (інформація) може відрізнитися за спектром, часом і детальністю в залежності від вимог агротехнічних операцій.

Основні тренди, що характеризують діджиталізацію сільського господарства (в контексті геопросторових технологій), такі:

1) Розвиток систем точного землеробства з використанням технологій глобальних навігаційних супутникових систем (ГНСС) і ДЗЗ: диференційоване внесення добрив, насіння і засобів захисту рослин, оперативний дистанційний моніторинг стану посівів.

Суть такого моніторингу – аналіз стану посівів на підставі знімків з супутника, які є джерелом оперативної інформації при посіві, а завдяки спеціальним спектральним камерам, можна розрахувати вегетаційні індекси (NDVI, NDRI, RVI тощо). Найбільш популярним у рослинництві вважається NDVI індекс – «Нормалізований Відносний Індекс Рослинності». Ґрунтуючись на даних про активність біомаси, індекс застосовується при оцінці стану посівів у конкретний момент часу або в динаміці. Зелені рослини в процесі фотосинтезу поглинають основну частину видимого світлового спектру і відбивають хвилі ближнього інфрачервоного. Таким чином, розраховується NDVI індекс – різниця значень червоного та ближнього інфрачервоного спектрів, розділена на їх суму. Характеризуючи щільність рослинності, NDVI вказує на ті ділянки поля, які потребують пересівання, внесення засобів захисту рослин та добрив.

2) Безпілотні технології: застосування безпілотних авіаційних комплексів (БАК) для детального (з роздільною здатністю в сантиметри на піксель) картографування, внесення засобів

захисту рослин; розробка комплексів для безперебійної та безперервної роботи БАК.

3) Інтернет речей: системи віддаленого обліку і контролю матеріально-технічних цінностей (одиниць техніки, пально-мастильних матеріалів, насіння, добрив, засобів захисту рослин ЗЗР), контроль зібраного врожаю від бункера до елеватора з використанням ГНСС та інтернету речей.

4) Інтелектуальний аналіз даних і сценарне моделювання: прогноз погоди та несприятливих метеорологічних умов, моделювання і прогнозування врожайності; оптимізація логістики, розв'язок транспортних оптимізаційних задач.

5) Агроскаутінг з використанням мобільних додатків.

Переваги та недоліки супутникових технологій та безпілотних апаратів представлено в табл. 1.

Таблиця 1. Структура доходів місцевих бюджетів України

	Супутникові технології	Дрони
ПЕРЕВАГИ	- велика площа покриття; - динаміка; - формування індексів здоров'я сільськогосподарських культур (NDVI, SAVI); - створення динамічних карт (врожаю, параметрів ґрунту тощо); - виявлення текстури ґрунту; - визначення зон управління; - виявлення стресових зон (вода, хвороби). - низька вартість; - відсутність польових виходів; - більш просте калібрування;	- виявлення хвороб, шкідників і бур'янів; - виявлення певних недоліків поживних речовин; - топометрія для вирівнювання; - можливість вибору точного моменту для використання апарату; - зображення з високою роздільною здатністю;
НЕДОЛІКИ	- залежить від атмосферних умов (хмарність, вуаль) в момент проходження супутника; - недостатнє просторове розрізнення для виявлення шкідливого організму на індивідуальному рівні; - час знімання визначається орбітальними параметрами КА;	- дорого за часом і вартістю; - багато регуляторних бар'єрів.

Джерело: адаптовано авторами на основі [19].

Для ефективного сучасного управління сільськогосподарським виробництвом важливе значення має отримання оперативної й достовірної інформації про стан ґрунтів, угідь та посівів у регіональному та загальнодержавному масштабі, контроль впливу несприятливих погодних умов, фітосанітарного стану, антропогенного впливу, оцінка якості агротехнічних заходів тощо. Сучасні технології сільськогосподарського виробництва базуються на різноманітній за спектром, часом і детальністю геопросторовій інформації, яка добувається засобами ДЗЗ з космосу. До основних завдань та особливостей їх вирішення засобами ДЗЗ відносять:

1. Управління земельними ресурсами.

1.1. Інвентаризація с.-г. угідь.

Інвентаризація є одним із складових елементів обліку майна сільськогосподарського підприємства, за допомогою якого здійснюється контроль і перевірка наявності та стану земельних ділянок для забезпечення достовірності даних

обліку та фінансової звітності. Також така робота необхідна у зв'язку із помилками земельного кадастру – починаючи від невірно визначених кодів цільового призначення і закінчуючи невірною фіксацією меж, коли зареєстрована земельна ділянка може «опинитися» у кілометрах від її дійсного місця розташування. Інформація для інвентаризації, яка може бути отримана засобами супутникових технологій: точні координати меж земельних ділянок; динаміка стану земельного покриву; аналіз заростання сільськогосподарських угідь деревами та кущами; визначення ділянок заболоченої місцевості, ерозії ґрунту, надлишку вологи чи засихання території; моніторинг випадків незаконного використання землі.

1.2. Контроль та облік орендованих земель. За результатами інвентаризації угідь підприємства отримують карту полів. Якщо на таку карту додати реєстр орендованих ділянок, то можна отримати наступну інформацію: розбіжності площі полів в обліку і в натурі;

неспівпадіння кількості полів і загальної оброблюваної площі. У підсумку вийде: перелік неправильно оформлених документів; реєстр помилок в обліку; список записів без документів; інформація про всі невідповідності в договорах; список об'єктів в можливий обмін; розрахунки необґрунтовано оброблюваної площі; дані з технічних втрат орендованої землі; географічну прив'язку всіх договірних проблем на конкретних полях; розбіжності площі полів в обліку і в натурі; неспівпадіння кількості полів і загальної оброблюваної площі; тематичні карти з усіх важливих питань [15].

Для вирішення цих завдань необхідно забезпечити періодичність спостереження – 5 років, просторове розрізнення – 20–60 м, спектральний діапазон – 0,56; 0,6; 0,64; 0,68; 0,4–1,1; 1,7; 10–12 мкм.

2. Ґрунтознавство.

2.1. **Видимий діапазон.** На формування відбитого сигналу у видимому діапазоні впливає і щільність ґрунту, і дисперсність ґрунтових часток та їх агрегованість, тобто розмір та співвідношення кількості грудочок ґрунту різного розміру. Саме тому польові дороги на орних землях виглядають світлими смугами, хоча за всіма показниками хімічного складу ґрунт дороги та поля ідентичні. Не можна забувати й про вологість ґрунту. Вологість – це фактор, який настільки сильно впливає на відбивання світла ґрунтом, що обов'язковою умовою дистанційних досліджень ґрунтового покриву є підбір знімків, на яких поверхня ґрунтів знаходиться у повітряно-сухому стані.

2.2. **Інфрачервоний діапазон (ІЧ).** Під цим терміном розуміють широку смугу електромагнітного спектру від ближнього ІЧ, до дальнього, теплового випромінювання. Відповідно, і відображення ґрунтів у різних зонах інфрачервоного діапазону буде обумовлюватися самими різними причинами – від будови молекул органічних речовин та коливань молекул у плівках міцнозв'язаної води, до температури ґрунту. А отже й діагностичні можливості ІЧ спектру є дуже широкими. Найчастіше для моніторингу та картографування ґрунтів використовують ближній ІЧ діапазон, що чутливий до вмісту гумусу в ґрунтах, вмісту сполук заліза та вологості.

2.3. **Гіперспекральне сканування** – дозволяє отримувати спектральний портрет ґрунту, що залежить від вмісту, кількості та

співвідношення окремих мінералів та простих хімічних сполук і є дуже перспективним для досліджень ґрунтів [14].

3. **Сільськогосподарська гідрологія** – спостереження за гідрологічними характеристиками сільськогосподарських земель: рівнем підземних вод, фіксацією температури в сусідніх водоймах, вимірювання обсягу води в річках і в озерах.

4. **Сільськогосподарська метеорологія** – моніторинг температури і вологості повітря, швидкості і напрямку вітру, кількості опадів, атмосферного тиску, температури ґрунту, а також інтенсивності сонячного випромінювання.

5. **Попередження сільськогосподарських катастроф** – природних катаклізмів, таких як посухи, повені, навала шкідників.

6. **Точне землеробство** – це комплексна високотехнологічна система сільськогосподарського виробничого менеджменту, що включає в себе технології глобального позиціонування (GPS), географічні інформаційні системи (GIS), технології оцінки врожайності (YieldMonitor Technologies), технологію змінного нормування (VariableRateTechnology) і технології дистанційного зондування землі (ДЗЗ). Суть точного землеробства в тому, що обробка полів проводиться в залежності від реальних потреб вирощуваних в даному місці культур. Ці потреби визначаються за допомогою сучасних інформаційних технологій, включаючи космічну зйомку.

Основними компонентами системи точного землеробства є такі:

- система збору просторової інформації (ДЗЗ, наземні аналітичні методи);
- система просторового контролю виконання операцій: GPS (прилади супутникової навігації) і сенсорні датчики.

Визначення точних координат місця перебування техніки в режимі реального часу з точністю до 2,5 см відкриває широкі можливості для застосування економічно ефективних і природоохоронних технологій. Сюди можна зарахувати рядкове внесення добрив, ґрунто-обробіток, точний висів й обробку рослин обприскувачами без пропусків і перекриттів, точну роботу комбайнів, створення карт урожайності полів і багато інших технологічних операцій, які виконують якісніше.

7. **Телеметика** (контроль технічних засобів) – час виконання робіт, площа оброблених полів, кількість зібраного врожаю, витрати палива,

карта роботи (якість виконаних агротехнічних операцій).

Ефективність аналізу та інтерпретації космічних зображень для вирішення висвітлених вище завдань визначається змістом та обсягом інформації про об'єкти ДЗЗ, перелік яких зумовлений тематичним завданням. Обробку даних ДЗЗ здійснюють з метою розпізнавання об'єктів або ситуацій і визначення їх положення у просторі. Оскільки фізичні властивості об'єктів відрізняються і не можна запропонувати універсальної методики отримання даних ДЗЗ, використовують різні способи та засоби ДЗЗ. Але в загальному вигляді процес отримання даних ДЗЗ можна представити у вигляді послідовності наступних операцій:

1. Отримання даних ДЗЗ (космічних знімків). Підготовка та проведення сеансу зв'язку з КА.

2. Первинна обробка космічних знімків.

3. Тематична обробка даних ДЗЗ.

4. Формування та надання замовнику звітних документів.

Існує декілька джерел отримання первинних даних ДЗЗ:

- прийом знімків з космічних апаратів;
- закупка у іноземних операторів;
- отримання від вітчизняних установ, які займаються космічною діяльністю;
- отримання даних з використанням безпілотних авіаційних засобів;
- отримання даних наземними технічними засобами (в основному для валідації розроблених методик).

Завдяки охарактеризованим перевагам найбільш розповсюдженим джерелом інформації ДЗЗ є космічні засоби. Якість вирішення завдань ДЗЗ багато в чому визначається складом та характеристиками засобів прийому, обробки, зберігання та надання користувачам інформації.

Підготовка до проведення сеансу прийому інформації включає визначення типу КА, з якого буде прийнята інформація та введення технологічних даних відповідно до обраного КА; оновлення параметрів руху КА; вирішення балістичних завдань для визначення даних вторинної балістики (зони радіовидимості, цілевказівок, параметрів проходження над районом спостереження та інше).

Особливості об'єктів ДЗЗ мають бути враховані під час вибору космічної системи, за допомогою якої формуються зображення.

Насамперед, до уваги, беруться такі характеристики:

- спектральний діапазон, в якому проявляється активність об'єктів та процесів, що спостерігаються;

- ступінь детальності спостереження та реєстрації геометричної форми об'єктів і просторових взаємовідношень;

- радіометричне розрізнення;

- площа сцени – певного району земної поверхні, яка буде спостерігатися;

- гарантоване забезпечення одноразового контролю або моніторингу визначеного географічного району.

З іншої сторони, кінцеві споживачі супутникової інформації іноді здатні формувати вимоги до матеріалів космічної зйомки, які безпосередньо зв'язані з техніко-технічними характеристиками бортової апаратури ДЗЗ [8].

Наразі у світі функціонує низка загальнодоступних супутникових систем, які використовуються для дослідження геоєкологічних систем. Найбільш розповсюдженими з них є європейські супутники серії ERS з приладом ATSR, система NOAA з приладом AVHRR США та супутникова система EOS с прибором MODIS. Основними перевагами таких систем є висока оперативність отримання глобальних даних й висока частота спостереження.

Однією з сучасних систем дистанційного зондування Землі середнього розрізнення є прилад MODIS, встановлений на супутниках Terra і Aqua. Отримувані з його використанням дані широко використовуються у різних сферах, зокрема, для глобального моніторингу рослинності.

Прилад MODIS виконує зйомку в 36 спектральних каналах видимого й інфрачервоного діапазону довжин хвиль із просторовим дозволом 250 м, 500 м і 1 км та забезпечує щоденне здобуття даних спостережень для будь-якого регіону України. Інформація з даного КА знаходиться у вільному доступі та може бути базовою для експлуатації комплексу.

Проведення сеансу зв'язку передбачає організацію супроводження КА антенною системою за цілевказівками із заданою точністю, отримання бітового потоку у задній смузі частот, декодування інформації, виявлення та усунення помилок з використанням перешкодостійких кодів, візуалізація та запис інформації.

Основним операціями, які виконуються під час проведення *попередньої обробки*, є її кадрування (виділення ділянки, яка визначена для дослідження), радіометрична корекція, усунення геометричних викривлень та прив'язка зображення до заданої системи координат.

Зміст *тематичної обробки* визначається завданнями, які замовляються користувачами даних ДЗЗ, а також можливостями технічних засобів ДЗЗ щодо отримання інформації з потрібними характеристиками (просторове розрізнення, кількість спектральних каналів, радіометричне розрізнення та інші). Прикладами тематичних задач можуть бути визначення етапу вегетації рослин, стан і вологість ґрунтів та інші.

Нині розповсюдження набули засоби, які отримують зображення підстилаючої поверхні у кількох спектральних каналах. Багатозональне знімання слід використовувати при вирішенні завдань, в яких суттєве значення мають спектрально-яскравісні характеристики об'єктів.

Для отримання якісних результатів дистанційного знімання необхідно прийняти до уваги багато факторів: стан атмосфери, висоту Сонця та азимут на нього під час польоту, а також технічні параметри апаратури (спектральне, радіометричне, частотне, температурне та просторове розрізнення).

Зелена зона відповідає зеленому кольору здорової рослинності, але також використовується для катрографування водоймищ. Червона зона є однією з найбільш важливих для виділення рослинності. Її можна використовувати для визначення меж ґрунтів та антропогенних об'єктів.

Частина ближньої ІЧ області – 0,7–0,8 мкм – характеризує обсяг рослинної біомаси та використовується для оцінки врожаю зернових культур, виділення меж ґрунт-сільгоспкультура або суша-вода. Інша частина області 0,8–1,1 мкм – дозволяє виконувати дослідження рослинного покриву за наявності туману та димки.

Ділянка середньої ІЧ області 1,55–1,74 мкм чутлива до кількості вологи в рослинах, що важливо при вивченні засухи та аналізі життєздатності рослин. Інша частина даної області зі значеннями 2.08–2.35 може бути застосована для визначення вологовмісту ґрунту та рослинності.

Ділянка ІЧ випромінювання в інтервалі 3.55–3.93 мкм може бути використана для виділення участків снігового та льодового

покриву, а також для виявлення пожеж. Інтервал 10.40–12.50 мкм використовується для реєстрації температурних різниць об'єктів знімання, рослинності, враженої хворобами, визначення місця розташування термальних засмічень, дослідженням вологості ґрунтів [8, с. 148].

Задачі тематичної обробки вирішуються з використанням спеціалізованого програмного забезпечення. В даних комплексах реалізуються типові етапи обробки даних ДЗЗ. Виявлення характеристик земної поверхні реалізується за допомогою використання спеціального програмного забезпечення (ПО) по обробці супутникових знімків, найбільш відомі з яких ENVI і ERDAS IMAGINE. Робота в цих програмах часто йде в сполученні з роботою в програмах ГІС, наприклад, ENVI має спеціальні опції, розраховані на сполучену роботу з ArcGIS. Всі комерційні програмні комплекси досить дорогі. Як гарна альтернатива існує вибір і відкритого (безкоштовного) ПО, яке також дозволяє вести обробку супутникових знімків і сполучену ГІС роботу (GRASS, QGIS, інші).

Космічний моніторинг Землі дозволяє забезпечити вирішення екологічних, природно-ресурсних, природоохоронних та економічних завдань, які визначають основні напрямки функціонування державної політики у сфері сталого розвитку аграрного сектору економіки. Одним із суб'єктів реалізації таких завдань є Житомирський національний агроекологічний університет – унікальний в своєму роді заклад Поліського регіону України. Природно, що на базі університету разом із Національним центром управління та випробування космічних засобів Державного космічного агентства України був створений Регіональний космічний центр «Полісся», у складі якого є пункт прийому та обробки даних дистанційного зондування Землі.

До переліку завдань Центру «Полісся» можна віднести наступні три взаємопов'язані складові: освітня, наукова та прикладна.

Завдання освітньої складової зв'язані з наступним:

- впровадження активних методів навчання в рамках практичної підготовки студентів на основі використання наявних технічних засобів прийому та обробки оперативної інформації з КА;

- реалізація міждисциплінарних та міжгалузевих зв'язків;

- відкриття освітніх програм підготовки фахівців у сфері дистанційного зондування Землі;

Завдання наукової складової пов'язані з таким:

- розробка нових методик та алгоритмів вирішення тематичних задач на основі використання даних ДЗЗ;

- апробація та адаптація існуючих методик з урахуванням специфіки та особливостей Поліського регіону;

- вдосконалення засобів і технологій прийому та обробки інформації з КА;

- отримання експериментальних даних для проведення наукових досліджень у сфері агробізнесу;

- проведенням спільних з партнерами Центру досліджень з метою реалізації наукових проектів, в тому числі і в міжнародних програмах, в сфері сільського та лісового господарства, екологічного та геофізичного моніторингу, виявлення передвісників виникнення природних та техногенних катастроф.

Завдання прикладної складової пов'язані з наступним:

- моніторингом території Поліського регіону та наданням оперативної і достовірної інформації для прийняття своєчасних управлінських рішень в інтересах екологічної та продовольчої складових національної безпеки держави. Центр «Полісся» представляє собою пілотний проект в Україні як один із дієвих пунктів прийому та обробки космічної інформації в системі Національного центру управління та випробування космічних засобів Державного космічного агентства України;

- створення інформаційного поля для популяризації технологій ДЗЗ серед фахівців різних сфер економіки, насамперед, аграрної, державних та місцевих органів влади.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Визначено основні проблеми сільськогосподарських товаровиробників та технічні методи їх реалізації за допомогою технологій ДЗЗ з використанням засобів повітряного та космічного базування. Обґрунтовано доцільність створення регіональних космічних центрів на прикладі Центру «Полісся» на базі Житомирського національного агроекологічного університету у

співпраці із Національним центром управління та випробування космічних засобів Державного космічного агентства України для науково-практичного супроводу вирішення визначених проблем з подальшою інтеграцією отриманих результатів в освітній процес та популяризацією космічних технологій в агробізнесі й екології.

Reference

1. Antonenko, V. S. (2002). Agrometeorologicheskii monitoring posevov selskokhozyaystvennykh kultur v Ukraine s primeneniem aerokosmicheskikh metodov [Agrometeorological monitoring of crops in Ukraine using aerospace methods]. Kyiv : ArtEk [in Russian].
2. Vasilev, L. N. & Poluarshipova, A. G. (1984). Metodika deshifirovaniya pochvennogo pokrova spakhannykh poley po spektralnym yarkostyam, izmerennym po kosmicheskim snimkam [Method of decoding soil cover of tilled fields by spectral brightness measured by satellite images]. *Issledovaniya Zemli iz kosmosa*, 1, 51–57 [in Russian].
3. Dorozhynska, O. O. (2009). Monitorynh zemel rekreatsiinoho pryznachennia na bazi dystantsiinoho zonduvannia ta heoinformatsiinykh pidkhodi [Monitoring of recreational purpose lands on the basis of remote sensing and geoinformation approaches] (Avtoreferat dissertatsii kandidata tehnikeskikh nauk). Natsionalnyi universytet "Lvivska politekhnik", Lviv [in Ukrainian].
4. Kovalchuk, I. (Ed.). (2009). Ekologichnyi monitorynh rehionu : ekspertna otsinka stanu i funktsionuvannia [Environmental monitoring of the region: an expert assessment of the state and functioning]. Lviv : Opillia-L [in Ukrainian].
5. Ievsiukov, T. O. & Openko, I. A. (2012). Doslidzhennia prostorovoho poshyrennia osoblyvo tsinnykh zemel na rehionalnomu rivni (na prykladi Vasytkivskoho raionu Kyivskoi oblasti) [Investigation of spatial distribution of especially valuable land at the regional level (on the example of Vasytkivsky district of the Kyiv region)]. *Zemleustrii i kadastr*, 3, 42–50 [in Ukrainian].
6. Gorshenin, A. E., Kondratenko, S. A., Osadchuk, R. N. & Pereguda, A. M. (2011). Kosmicheskyye metody dystantsionnogo zondirovaniya Zemli : uchebnoye posobiye [Space methods of remote sensing of the Earth : study guide]. Zhitomir : ZhVI NAU [in Ukrainian].
7. Kryvobok, O. A. (1997). Metody avtomatyzovanoi obrobky ta interpretatsii danykh

bahatospektralnoi suputnykovoi ziomky posiviv silskohospodarskykh kultur v Ukraini [Methods of automated processing and interpretation of data of multispectral satellite survey of crops in Ukraine] (Avtoreferat dysertatsii kandydata heohrafichnykh nauk). Odesa [in Ukrainian].

8. Krupnomasshtabnaya kartografiya pochv: metody, teoriya i praktika (1971). [Large-scale soil mapping: methods, theory and practice]. Moskva: Nauka [in Russian].

9. Levengaupt, A. I. (1931). Opyt primeneniya aerofotosyemki pri izuchenii Dneprovskikh plaven [Experience in the use of aerial photography in the study of the Dnieper flu]. *Materialy po probleme Nizhnego Dnepra*, 2, 143–152 [in Russian].

10. Manoilov, V. P., Omelchuk, V. V. & Opaniuk, V. V. (2008). Dystantsiine zonduvannia Zemli iz kosmosu: nauково-tekhnichni osnovy formuvannia y obrobky vydovoi informatsii [Remote sensing of the Earth from space: scientific and technical basis for the formation and processing of specific information]. Zhytomyr : ZhDTU [in Ukrainian].

11. Kosovets, O. O., Sakhatyskiy, O. I., Zholobak, H. M., Sokolov, V. V., Sydorova, N. P., Yushchenko, M. V. & Fedorenko, T. M. (2007). Merezha sposterezhen hidrometeorologichnykh stantsii, yak osnova testovykh polihoniv aerokosmichnoho monitorynhu ahroresursiv [Observing network of hydrometeorological stations as a basis for aerospace monitoring of agrarian resources]. *Nauky pro Zemliu ta Kosmos – Suspilstvu* : materialy nauk. konf. (pp.18-24). Kyiv [in Ukrainian].

12. Achasova, A. (2017). Pohlianemo na grunty z kosmosu [Let's look at the soils from outer space]. *50north*. Retrieved from <http://www.50northspatial.org/ua/poglyanemo-na-grunty-z-kosmosu/>.

13. Belenko, A. (2016). Porady po provedenniu audytu zemelnogo banku [Tips for conducting the Land Bank Audit]. *Propozytsiia*, 12. Retrieved from <https://propozytsiya.com/ua/porady-po-provedennyu-audytu-zemelnogo-banku> [in Ukrainian].

14. Pochvennaya syemka: rukovodstvo po polevym issledovaniyam i kartirovaniyu pochv (1959). [Soil survey: field study and soil mapping guide]. Moskva : Izd-vo AN SSSR [in Russian].

15. Savin, I. Yu. & Simakova, M. S. (2012). Sputnikovyye tekhnologii dlya inventarizatsii i monitoringa pochv v Rossii [Satellite technologies for soil inventory and monitoring in Russia].

Problemy distantsionnogo zondirovaniya Zemli iz kosmosa, 9 (5), 104–115 [in Russian].

16. Smetanin, I. S. (1940). Izopyta ispolzovaniya materialov aerofotosyemki pri pochvennykh issledovaniyakh [Experience of using aerial photography materials in soil studies]. *Pochvovede niye*, 12, 66–72 [in Russian].

17. MAPGROUP (2018). Tsenovyye voyny: podschet stoimosti dronov, samoletov i sputnikov [Price Wars: Costing Drones, Airplanes, and Satellites]. Retrieved from <http://mapgroup.com.ua/articles/interesno-znat/1716-tsenovye-voyny-podschet-stoimosti-dronov-samoletov-i-sputnikov> [in Russian].

SPACE TECHNOLOGIES IN THE PRODUCTION SYSTEM OF AGRICULTURAL PRODUCERS

O. Skydan, Y. Brodsky,

P. Topolnytsky, P. Pivovar

e-mail: skydanolegv@ukr.net,

yubrodskiy26@gmail.com, topolua@ukr.net,

symon-pyvovar@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University
7, Stary Blvd, Zhytomyr, 10008, Ukraine

The importance of digitization of production processes in agriculture has been substantiated. The necessity of integrating state, scientific and educational institutions into the economic system through the use of aerospace information technologies is shown. With the help of the historical scientific research method, the main stages of the development of domestic remote sensing of the Earth (RSD) are reflected in order to optimize production processes in agriculture. A comparative analysis of the use of space and unmanned aircraft systems (drones). Modern trends in the development of geospatial technologies have been identified, namely: precision farming, unmanned technologies, the Internet of things, the use of artificial intelligence in data analysis and agrosouting. It has been established that for efficient economic activities agricultural producers can apply space technologies in the following areas of management: land management, soil science, agricultural hydrology, prevention of natural disasters and catastrophes, precision farming, telematics.

It was determined that the space monitoring of the Earth allows the solution of environmental, natural resource and economic tasks that determine the main directions of functioning of the state policy in the field of sustainable development of the

agrarian sector of the economy. One of the subjects of the implementation of such tasks is the Zhytomyr National Agroecological University - a unique institution of the Polissya region of Ukraine. Naturally, on the basis of the university, together with the National Center for Control and Testing of Space Facilities of the State Space Agency of Ukraine, the Regional Space Center «Polissya» was established, which includes a point for receiving and processing remote sensing data. The main tasks of the «Polissya» Center are listed in the form of three interrelated components: educational, scientific and applied. The expediency of creation of regional space center taking into account the climatic and natural features is proved on the example of the Polissya Center for scientific and practical support of solving certain problems with the further integration of the obtained results into the educational process and popularization of space technologies in agribusiness and ecology.

Keywords: information, monitoring, remote sensing of the earth, aerospace information technologies, agriculture.

КОСМИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ СИСТЕМЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ТОВАРОПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ

А. В. Скидан, Ю. Б. Бродський,

П. П. Топольницький, П. В. Пивовар

e-mail: skydanolegv@ukr.net,

yubrodskiy26@gmail.com, topolua@ukr.net,

symon-pyvovar@ukr.net

Житомирский национальный

агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Обоснована важность диджитализации производственных процессов в сельском хозяйстве. Показана необходимость интегрирования государственных, научных и образовательных учреждений в систему хозяйствования на основе использования аэрокосмических информационных технологий. С помощью исторического научного метода исследования отражены основные этапы развития отечественного дистанционного зондирования Земли (ДЗЗ) с целью оптимизации производственных процессов в сельском хозяйстве. Проведен срав-

нительный анализ использования космических и беспилотных авиационных комплексов (дронов). Визначено современные тренды развития геопространственных технологий, а именно: точное земледелие, беспилотные технологии, интернет вещей, использование искусственного интеллекта при анализе данных и агроскаутинг. Установлено, что для эффективного ведения хозяйственной деятельности аграрные производители могут применять космические технологии в следующих сферах хозяйствования: управление земельными ресурсами, почвоведение, сельскохозяйственная гидрология, предупреждение природных катаклизмов и катастроф, точное земледелие, телематика.

Определено, что космический мониторинг Земли позволяет обеспечить решение экологических, природно-ресурсных, природо-охранных и экономических задач, которые определяют основные направления функционирования государственной политики в области устойчивого развития аграрного сектора экономики. Одним из субъектов реализации таких задач является Житомирский национальный агроэкологический университет - уникальный в своем роде заведение Полесского региона Украины. Естественно, что на базе университета совместно с Национальным центром управления и испытания космических средств Государственного космического агентства Украины был создан Региональный космический центр «Полесье», в составе которого есть пункт приема и обработки данных дистанционного зондирования Земли. Перечислены основные задачи Центра «Полесье» в виде трех взаимосвязанных составляющих: образовательной, научной и прикладной. Обоснована целесообразность создания региональных космических центров с учетом природно-климатических особенностей на примере Центра «Полесье» для научно-практического сопровождения решения определенных проблем с последующей интеграцией полученных результатов в образовательный процесс и популяризацией космических технологий в агробизнесе и экологии.

Ключевые слова: информация, мониторинг, дистанционное зондирование Земли, аэрокосмические информационные технологии, сельское хозяйство.

doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-13-20

УДК 336.22:352(477)

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ В УКРАЇНІ**Д. І. Дема**

e-mail: dmitrodema@gmail.com

Житомирський національний агроекологічний університет

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Стаття присвячена дослідженню системи місцевого оподаткування та його значення для формування доходів місцевих бюджетів. Відмічено, що система місцевого оподаткування включає місцеві податки та збори, які протягом розвитку України мають тенденцію до змін. Досліджено еволюцію становлення та розвитку місцевого оподаткування. Встановлено, що на початковому етапі запровадження місцевого оподаткування в Україні нараховувалося 17 місцевих податків та зборів, які наразі трансформовані в 4-місцеві податки та збори. У процесі трансформації місцевих податків та зборів значна частина їх була відмінена як фінансово неефективні та замінені на більш ефективні.

Визначено місце та значення місцевих податків та зборів у формуванні як загальних, так і податкових надходжень до місцевих бюджетів. Вказано, що останнім часом йде ототожнення доходів від місцевих податків та зборів з доходами від загальнодержавних податків, які не є місцевими податками та зборами, що штучно завищує роль та місце місцевого оподаткування в доходах місцевих бюджетів. Фактично доля доходів від місцевих податків та зборів у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів залишається незначною та становить 26,3–28,9 відсотка. Аналіз податкових та неподаткових надходжень до місцевих бюджетів показує, що в абсолютному значенні вони мають тенденцію до зростання, особливо в умовах децентралізації влади. Показано, що серед місцевих податків та зборів найбільші надходження є від плати за землю та єдиного податку, інші місцеві податки та збори займають у структурі незначне місце. Визначено неефективність транспортного податку та збору за місця паркування транспортних засобів у системі місцевого оподаткування та необхідність його заміни податком з транспортних засобів.

Обґрунтовано необхідність запровадження у перспективі місцевого інфраструктурного аграрного податку та місцевого збору на спадщину земельних ділянок. Можливе запровадження і інших місцевих податків, зокрема, місцевого екологічного податку та місцевого церковного та будівельного зборів.

Ключові слова: місцеві податки та збори, місцеві бюджети, податкові надходження, податок на нерухоме майно, земельний податок, єдиний податок.

Постановка проблеми

В системі оподаткування України важлива та зростаюча роль належить місцевим податкам та зборам. Обравши європейський вектор розвитку, Україна успішно розвиває місцеве самоврядування. В Європейській хартії місцевого самоврядування відмічено, що частина фінансових ресурсів місцевих органів самоврядування має надходити за рахунок місцевих податків та зборів, розмір яких вони мають повноваження визначати в межах діючого законодавства. Разом з тим, нині місцеві бюджети в значною мірою покриваються за

рахунок загальнодержавних податків та трансфертів, що знижує значення саме місцевих податків та зборів у формуванні доходів місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження, присвячені формуванню місцевих бюджетів, аналізу структури їх доходів, місцевому оподаткуванню, займають чільне місце у фінансовій науці. Серед науковців, які займаються вивченням проблем, пов'язаних з формуванням місцевих бюджетів, слід відмітити Буковинського С., Василика О., Гостєву О., Лютого І., Кириленко О., Луніну І.,

Проць Н., Павлюк К., Пасічника Ю., Тарангул Л.Л., Федосова В., Юрія С. та ін. Разом з тим, зміни що відбуваються у процесі децентралізації влади, вносять багато нового, що пов'язане з формуванням доходів місцевих бюджетів та механізмом місцевого оподаткування, що потребує подальших досліджень в цьому напрямі.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою статті є дослідження еволюції розвитку, становлення та перспектив вдосконалення механізму місцевого оподаткування в Україні. Завдання дослідження полягають в узагальненні становлення системи місцевого оподаткування, визначенні зростаючої ролі місцевих податків та зборів при формуванні доходів місцевих бюджетів та розробки пропозицій щодо вдосконалення місцевого оподаткування в умовах децентралізації влади. Об'єктом дослідження є процес трансформації місцевих податків та зборів в Україні.

Методика дослідження базується на працях вітчизняних та зарубіжних вчених з питань формування доходів місцевих бюджетів в частині їх формування за рахунок податків та зборів. З іншої сторони, дослідження базується на нормативно-правовій базі щодо адміністрування податків в Україні. В процесі дослідження використовувалися різні методи та прийоми економічного аналізу. Зокрема, історичний метод надав можливість провести аналіз становлення системи місцевого оподаткування в Україні, за допомогою розрахунково-конструктивного методу визначено можливі надходження від запропонованих місцевих податків та зборів, використання абстрактно-логічного методу дозволило узагальнити теоретичні засади місцевого оподаткування.

Результати досліджень

Система місцевого оподаткування в Україні практично почала розвиватися з «чистого аркушу» із прийняттям 20 травня 1993 р. Декрету Кабінету Міністрів України "Про місцеві податки і збори", яким визначалися 16 видів місцевих податків і зборів, їх граничні величини та порядок обчислення. У червні цього ж року перелік місцевих податків та зборів був доповнений ще одним – податком з продажу імпортованих товарів. В 1997 р. склад системи оподаткування був уточнений новою редакцією Закону України "Про систему оподаткування",

яким встановлювалися два місцевих податки та 14 місцевих зборів. В цей час йде відпрацювання місцевого оподаткування, запроваджуються нові та відміняються раніше діючі місцеві податки та збори.

Так, з 1 січня 2004 р. скасовані два місцевих збори – готельний та за проїзд територією прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон. Починаючи з 2004 року, в Україні справлялись два місцевих податки і 12 видів місцевих зборів. Зокрема, до них відносились – податок з реклами та комунальний, і відповідно, місцеві збори: за паркування автотранспорту; ринковий; за видачу ордеру на квартиру; курортний; за участь у бігах на іподромі; за виграш у бігах на іподромі; з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі; за право використання місцевої символіки; за право проведення кіно- і телезйомок; за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей; за надання дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг; із власників собак [1].

Слід відмітити, що наявність такої кількості місцевих податків та зборів не сприяла значним податковим надходженням до місцевих бюджетів. Причиною цього було те, що їх сплачували надавачі сфери послуг та торгівлі, які на той час в Україні були слаборозвинені, а значить була незначна база оподаткування. Це, низка інших факторів, потребували оптимізації переліку та кількості місцевих податків та зборів, що було враховано в Податковому кодексі України. З прийняттям у 2010 році Податкового кодексу України до місцевих податків та зборів було віднесено два види податків і 3 види зборів. До місцевих податків віднесено: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та єдиний податок. Раніше податок на нерухоме майно відносився до загальнодержавних, але не був до цього часу запроваджений. До місцевих зборів належать: збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності; збір за місця для паркування транспортних засобів та туристичний збір.

Необхідно відмітити, що прийняття Податкового кодексу є позитивним кроком в сторону оптимізації місцевого оподаткування. Разом з тим, практика функціонування системи місцевих податків та зборів не є також стабільною із прийняттям ПКУ. Так, з 1 січня 2015 року склад місцевих податків і зборів

змінився. До місцевих податків належать податок на майно і єдиний податок. До місцевих зборів – туристичний збір і збір за місця для паркування транспортних засобів. У свою чергу, податок на майно складається з таких: податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку та плати за землю. Зміни, що відбуваються в місцевому оподаткуванні, направлені на пошук таких

податків, які були максимально зрозумілі для платників та надходження від них були б суттєві.

Аналізуючи структуру доходів місцевих бюджетів, без офіційних трансфертів від органів державного управління, слід відмітити, що основними надходженнями до місцевих бюджетів є податкові надходження (табл. 1).

Таблиця 1. Структура доходів місцевих бюджетів України*

Види доходів	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Податкові надходження	98218,3	81,6	146902,2	86,0	201005,1	87,6
Неподаткові надходження	20147,9	16,7	21859,2	12,8	25973,0	11,3
Доходи від операцій з капіталом	1628,1	1,3	1402,5	0,8	1873,6	0,8
Цільові фонди	485,9	0,4	583,9	0,4	643,6	0,3
Разом доходів	120480,2	100,0	170747,8	100,0	229495,3	100,0

Примітка: *без трансфертів від органів державного управління.

Джерело: розраховано автором на основі [9].

Слід відмітити, що за останні 3 роки податкові надходження до місцевих бюджетів зросли як абсолютно, так і відносно, досягнувши в 2017 р. 87,6 відсотків. Неподаткові надходження, навпаки мають, тенденцію до зменшення, хоча в абсолютних величинах вони також зросли. Серед неподаткових надходжень зросли доходи від власності та підприємницької діяльності, зросла плата за розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів та за надання адміністративних послуг. Разом з тим, зменшилися доходи від державного мита. Також

спостерігається тенденція до зменшення доходів від операцій з капіталом. Так, їх доля в 2015р. становила 1,3 відсотка, а в 2017р. – лише 0,8 відсотка. В цілому ж, спостерігається тенденція до збільшення доходів місцевих бюджетів за останні роки майже в 2 рази. Зростання доходів місцевих бюджетів є результатом реформування органів місцевого самоврядування у процесі децентралізації влади та перерозподілом частини надходжень від загальнодержавних податків на користь місцевих бюджетів (табл. 2).

Таблиця 2. Структура та динаміка податкових надходжень місцевих бюджетів України

Показники	2015 р.		2016 р.		2017 р.		2017р. до 2015р.	
	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%	+ / -	%
Загальнодержавні податки,	70700,8	72,0	104378,7	71,1	148167,1	73,7	77466,3	209,6
в.т.ч.: ПДФО та військовий збір	54921,2	55,9	78971,3	53,8	110652,7	55,0	55731,5	201,5
податок на прибуток	4276,8	4,4	5879,1	4,0	6484,9	3,2	2208,1	151,6
рентна плата	2154,4	2,2	2516,2	1,7	2471,2	1,2	316,8	114,7
акцизний податок	7684,6	7,8	11628,2	7,9	13156,0	6,5	5471,4	171,2
екологічний податок та ін.	1663,8	1,7	5383,9	3,7	15402,3	7,7	13738,5	925,7
Місцеві податки та збори,	27517,5	28,0	42523,5	28,9	52838,0	26,3	25320,5	192,0
в т.ч.: податок на майно	16445,1	16,7	25236,1	17,2	29301,9	14,6	12856,8	178,2
єдиний податок	10975,1	11,2	17167,1	11,7	23388,3	11,6	12413,2	213,1
інші місцеві податки та збори	97,3	0,1	120,3	0,1	147,8	0,1	50,5	151,9
Податкові надходження- всього	98218,3	100,0	146902,2	100,0	201005,1	100,0	102786,8	204,7

Джерело: розраховано автором на основі [9].

Дані табл. 2 показують, що з початку проведення децентралізації органів місцевого

самоврядування, доходи місцевих бюджетів в 2017 р. зросли в порівнянні з 2015 р. у два рази.

За період з 2015 р. по 2017 р. зростання спостерігається по всіх видах податків та зборів. Разом з тим, надходження від місцевих податків та зборів не є основними податковими надходженнями до місцевих бюджетів. Навпаки, в структурі податкових надходжень доля місцевих податків та зборів за цей період дещо зменшилася, та становила в 2017 р. 26,3 відсотки проти 28,0 відсотки в 2015 р., що підтверджує твердження того, що наразі ще не відпрацьований механізм місцевого оподаткування. Реформа органів місцевого самоврядування позитивно впливає на зростання доходів місцевих бюджетів, особливо місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад. Разом з тим, зростання доходів

відбувається не стільки за рахунок надходжень від місцевих податків та зборів, скільки від перерозподілу надходжень від загальнодержавних податків та зборів і державної підтримки на інфраструктуру, сільську медицину й освіту, а їх розмір (нормативи відрахувань) не залежать від органів місцевого самоврядування.

Слід відмітити, що місцеві органи самоврядування в більшою мірою можуть впливати на механізм місцевого оподаткування, особливо це змінилося в умовах проведення децентралізації органів місцевої влади, що позитивно вплинуло на надходження від місцевих податків (табл. 3).

Таблиця 3. Структура та динаміка місцевих податків та зборів України

Види податків та зборів	2015 р.		2016 р.		2017 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Податок на майновсього	16445,1	59,8	25236,1	59,3	29301,9	55,4
в т.ч. податок на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки	1179,7	4,3	1665,7	3,9	2671,5	5,1
Транспортний податок	434,0	1,6	246,8	0,6	245,9	0,5
Плата за землю	14831,4	53,9	23323,6	54,8	26384,5	49,8
Єдиний податок	10975,1	39,9	17167,1	40,4	23388,3	44,3
Туристичний збір	37,1	0,1	54,1	0,1	70,2	0,1
Збір за місце паркування транспортних засобів	60,2	0,2	66,2	0,2	77,6	0,2
Разом	27517,5	100,0	42523,5	100,0	52838,0	100,0

Джерело: розраховано автором на основі [9].

Дані табл. 3 показують, що в 2017 р. до місцевих бюджетів надійшло 52,8 млрд грн надходжень від місцевих податків та зборів. Це зростання досягнуто за рахунок віднесення до місцевих податків і зборів податку на майно, зокрема плати за землю та включення до єдиного податку значної кількості сільськогосподарських підприємств, які віднесені до 4 групи платників єдиного податку. Аналогом 4 групи платників єдиного податку у попередні періоди був фіксований сільськогосподарський податок. У 2016 році з цього джерела надійшло 3,5 млрд грн, що в 1,75 раза більше, ніж у попередньому році. Єдиний податок став другим за обсягом надходжень місцевим податком, якого в 2017 р. надійшло 23,3 млрд грн. Таке зростання відбулося, зокрема, і через збільшення кількості платників податку – фізичних осіб та суб'єктів

малого підприємництва. Відмітимо, що зростання податкових надходжень до місцевих бюджетів відбудеться і в 2018 р., як за рахунок місцевих податків та зборів, так за рахунок загальнодержавних податків. Так, з 1 січня 2018 р. до місцевих бюджетів зараховується 5% рентної плати за користування надрами для видобування нафти та природного газу; зберігається протягом 2018–2019 рр. норма щодо зарахування 13,44% акцизного податку з роздрібного продажу пального; 100% зараховується єдиного податку, що сплачується платниками 4 групи – сільськогосподарськими товаровиробниками; зростають ставки єдиного податку платників 1 та 2 груп в зв'язку зі зростанням мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму; зростають розміри транспортного податку, який залежить від мінімальної заробітної плати, що

встановлена на початок року. З 1 січня 2019 року відповідно до Закону України „Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів” змінилися ставки туристичного збору. Зокрема, для внутрішніх туристів розмір ставок туристичного збору не повинен перевищувати 0,5% мінімальної заробітної плати на добу, що з 1 січня 2019 року становить 20,87 грн., а для в'їзного туризму – до 5% мінімальної заробітної плати на добу, відповідно, 208,65 грн.

Проаналізуємо систему місцевого оподаткування та спробуємо відповісти на запитання чи відповідає вона наразі вимогам та запитам місцевих бюджетів. Вищенаведені дані, дають відповідь, що нині місцеве оподаткування не відповідає повною мірою основному завданню як джерелу наповнення дохідної частини місцевих бюджетів. Згідно Податковим кодексом України установа і скасування податків та зборів, а також пільг їх платникам здійснюються Верховною Радою України, а також Верховною Радою Автономної Республіки Крим, сільськими, селищними, міськими радами та радами об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад у межах їх повноважень. До місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених Податковим кодексом, рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад. Установлення місцевих податків та зборів, не передбачених Податковим кодексом, забороняється [8]. Таким чином, з цього видно, що перелік (види) місцевих податків і зборів та розмір їх граничних ставок встановлюється Верховною Радою України, а місцеві органи влади мають право лише встановлювати ставки місцевих податків та зборів у визначених межах. Де ж тут самостійність і право місцевих органів влади, встановлювати місцеві податки та збори? На нашу думку, встановлення видів місцевих податків та зборів, їх платників, об'єктів та бази оподаткування, розміру ставок та пільг, контроль

за правильністю визначення, своєчасністю та повнотою сплати і звітністю необхідно передати органам місцевого самоврядування. Це розвантажить територіальні органи фінансової служби України від значної роботи, яку ж до того вони наразі не в силах реально організувати та проконтролювати у зв'язку зі значним скороченням працюючих у них працівників. Навпаки, місцеві органи самоврядування цей процес можуть значно краще забезпечити та подавати до територіальних органів фінансової служби зведені дані по нарахованих та сплачених місцевих податках та зборах. За цих умов, місцеві органи влади зможуть встановлювати такі місцеві податки та збори, які відповідатимуть їм потребам та відображатимуть специфіку певної території. Передавши можливість самостійно визначати види податків органам місцевого самоврядування повинна зникнути проблема їх кількості.

Віднесення нині до місцевих податків транспортного податку є недоцільним. Цей податок скоріше є акцизним податком на окремі види транспортних засобів. Адже його сплачують власники дорогих автомобілів, вік яких не більше 5 років, а ринкова вартість яких становить більше 375 мінімальних заробітних плат (МЗП). Чому 5 років та 375 МЗП, а не більше чи менше? До того ж, встановлено фіксовану ставку для всіх автомобілів, яких, наприклад, в переліку, визначеному Міністерством економічного розвитку і торгівлі України на 1 січня 2019 року налічується 304 марки та моделі, а їх кількість в Україні становить біля 25 тисяч одиниць. В 2017 р. від транспортного податку до місцевих бюджетів надійшло 245,9 млн грн податку, що становить 0,5 відсотка надходжень від усіх місцевих податків та зборів. Виходячи з цього, на наш погляд, слід повернути до місцевих податків податок з транспортних засобів, встановивши невисоку ставку податку, наприклад, 100 грн за 100 куб см об'єму двигуна для всіх власників легкових автомобілів незалежно від віку. Це дасть змогу збільшити на 1,5–3,0 млрд грн надходження до місцевих бюджетів та не буде значним податковим тягарем для його власників. Для порівняння, в Україні зареєстровано біля 9 млн автомобілів та 1 млн мотоциклів.

Серед інших місцевих податків, від яких буде фінансовий ефект для місцевих органів самоврядування може бути запровадження

інфраструктурного аграрного податку. Цей податок повинні сплачувати всі орендарі сільськогосподарських угідь до бюджетів сільських громад. Об'єктом оподаткування виступатимуть орендовані сільськогосподарські угіддя та орендовані землі водного фонду, що використовуються для розведення, вирощування та вилову риби. Базою оподаткування буде нормативна грошова оцінка землі. Розмір податку повинен бути диференційований у залежності від площі орендованих земельних ресурсів. На нашу думку, ставка податку для орендарів землі площею до 100 гектарів може бути на рівні 0,1 відсотка, площею від 100 до 1000 гектарів – 0,2 відсотка, площею понад 1000 гектарів – 1,0 відсоток нормативної грошової оцінки землі. Таким чином, фермерські господарства не будуть нести значний податковий тягар, а для агрохолдингів це також незначні платежі. Призначення цього податку – фінансування ремонту та нового будівництва об'єктів сільської інфраструктури, зокрема доріг, медичних та дитячих дошкільних закладів, спортивних споруд та тощо. Враховуючи, що сьогодні в оренді перебуває майже 17 млн. гектарів сільськогосподарської землі, сільські громади отримають додатковий фінансовий ресурс на свій розвиток [7].

Передача державою у приватну власність землі сприяла значному розширенню її як об'єкта оподаткування, прямо чи опосередковано. Нині здійснюються тисячі різного роду транзакцій, пов'язані з земельними ділянками: передача в оренду, обмін, спадщина, дарування, продаж, іпотека та тощо. Враховуючи те, що значна частина земельних ділянок сільськогосподарського призначення була передана у приватну власність громадянам старшого віку, які наразі є пенсіонерами, значно розширився такий вид транзакцій, як передача земельних ділянок у спадщину. Так, за даними Міністерства юстиції України, лише за липень 2015 – червень 2017 року було передано у спадщину 779,1 тис. земельних ділянок загальною площею 2,4 млн гектарів землі, в основному сільськогосподарського призначення [5]. Запровадження місцевого збору на спадщину земельних ділянок у розмірі 1 відсотка (близькі родичі) та 5 відсотків (всі інші спадкоємці) від нормативної грошової оцінки землі значно збільшить податкові надходження місцевих бюджетів. Цей збір може замінити збір за місця паркування

транспортних засобів, який нині є важким в адмініструванні та практично в сільській місцевості не працює. В містах збір за місця паркування транспортних засобів можна залишити, але це повинні вирішувати органи місцевого самоврядування.

Враховуючи погіршення екологічного стану сільських територій від різних видів забруднення актуальним наразі є запровадження місцевого екологічного податку, надходження від якого могли б використовуватися на ліквідацію стихійних сміттєзвалищ та збір сміття. Не виключено запровадження місцевого церковного та будівельного зборів.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Результати дослідження надають можливість стверджувати, що місцеві податки та збори є важливим джерелом доходів місцевих бюджетів, роль яких в останнім часом значно зросла. Разом з тим, слід відмітити, що місцеві податки і збори не стали основним джерелом доходів місцевих бюджетів, як це є у країнах з розвинутою економікою. До факторів, що стримують ріст надходжень від місцевих податків та зборів слід віднести:

- заборону місцевим органам самоврядування самостійно встановлювати види місцевих податків та зборів;
- встановлення ставок податків та зборів значно нижче, ніж визначені та дозволені податковим законодавством;
- запровадження податкових зборів, які економічно неефективні, наприклад, збір за паркування транспортних засобів;
- відміна місцевих зборів, які наразі є актуальними, наприклад, ринковий збір;
- використання у якості бази оподаткування при нарахуванні податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки площі житлової нерухомості замість її ринкової вартості;
- використання у якості нарахування плати за землю нормативної грошової оцінки замість ринкової вартості землі;
- адміністративне встановлення відрахувань загальнодержавних податків до місцевих бюджетів та підміна ними місцевих податків та зборів;
- обмежений перелік місцевих податків та зборів, встановлений Верховною Радою України.

Вищеназвані фактори, стримують ріст надходжень від місцевих податків та зборів і вимагають продовження дослідження, особливо вивчення зарубіжного досвіду місцевого оподаткування.

References

1. Kabinet Ministriv Ukrainy (1993). Pro mistsevi podatky i zbory [On Local Taxes and Fees]: dekret. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 30, St. 336 [in Ukrainian].
2. Pro systemu opodatkuvannia [About the taxation system]. №1251-12 (1991) [in Ukrainian].
3. Podatkovyi kodeks Ukrainy [The Tax Code of Ukraine]. № 2755-VI (2010) [in Ukrainian].
4. Lunina, I. O. (2010) Formuvannia mistsevykh biudzhativ na osnovi pryntsyphu ekvivalentnosti : shliakh do efektyvnoi biudzhetnoi systemy Ukrainy [Formation of local budgets on the basis of the principle of equivalence: the path to an effective budget system of Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, 9, 14–19 [in Ukrainian].
5. Nizalov, D., Dankevych, V. & Ivinska, K. (2018). Monitorynh zemelnykh vidnosyn v Ukraini: 2016-2017 [Monitoring of land relations in Ukraine: 2016-2017] : statystychnyi shchorichnyk. Retrieved from <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf> [in Ukrainian].
6. Gosteva, O. Yu. (2015) Podatok na nerukhome maino, vidminne vid zemelnoi dilianky, yak mozhlyvist popovnennia mistsevykh biudzhativ [Tax on real estate, different from land, as an opportunity to replenish local budgets]. *Ekonomika ta pravo*, 2 (41), 79–84 [in Ukrainian].
7. Dema, D. I. (2018). Perspektyvy zaprovadzhennia infrastrukturnoho ahrarnoho podatku [Prospects for the introduction of an infrastructure tax on agriculture]. Problems and prospects of financial provision of the agrarian sector: domestic and foreign experience: Materials of the II International Scientific and Practical Conference (pp. 201–203). Kyiv: Comprint [in Ukrainian].
8. Prots, N. V. (2015). Formuvannia podatkovykh nadkhodzen mistsevykh biudzhativ v konteksti biudzhetnoi detsentralizatsii [Formation of tax revenues of local budgets in the context of fiscal decentralization]. *Finansovy prostir*, 1, 221–227 [in Ukrainian].
9. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2018). Biudzhety Ukrainy 2017 [The Budget of Ukraine 2017] : statystychnyi zbirnyk. Kyiv [in Ukrainian].
10. Tarangul, L. L., Kolyada, T. A. & Tarangul, L. L. (2015). Osoblyvosti formuvannia mizhbiudzhethnykh finansovykh potokiv u umovakh zaprovadzhennia v Ukraini biudzhetnoi detsentralizatsii [Features of the formation of intergovernmental fiscal flows in the context of budget decentralization in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, 3, 30–44 [in Ukrainian].

TRANSFORMATION OF LOCAL TAXES AND FEES IN UKRAINE

D. I. Dema

e-mail: dmitrodema@gmail.com

Zhytomyr National Agroecological University
7, Stary Blvd, Zhytomyr, 10008, Ukraine

The article is devoted to the study of the system of local taxation and its importance for the formation of local budget revenues. It is noted that the system of local taxation includes local taxes and fees, which during the development of Ukraine tend to change. The evolution of the formation and development of local taxation is researched. It was established that at the initial stage of the introduction of local taxation in Ukraine there were 17 local taxes and fees, which are currently transformed into 4 local taxes and fees. In the process of transforming local taxes and fees, much of them were abandoned, financially ineffective and replaced by more efficient ones.

The place and significance of local taxes and fees in formulating both general and tax revenues to local budgets are determined. It is indicated that the recent identification of revenues from local taxes and revenues from state taxes that are not local taxes and fees artificially overestimates the role and place of local taxation in the revenues of local budgets. In fact, the share of revenues from local taxes and fees in the structure of tax revenues of local budgets remains insignificant and makes up 26.3-28.9 percent.

The analysis of tax and non-tax revenues to local budgets shows that in absolute terms, they tend to increase, especially in the context of decentralization of power. It has been shown that among local taxes and fees, the highest revenues are from land and single taxes, while other local taxes and fees are not significant in the structure. The ineffectiveness of the transport tax and the fee for parking vehicles in the system of local taxation and the necessity to replace it with the vehicle tax are determined.

The necessity of introduction in the future of local infrastructure agricultural tax and local collection on inheritance of land plots is substantiated. Possible introduction of other local taxes, in particular, local environmental tax and local church and construction fees.

Key words: local taxes and fees, local budgets, tax revenues, real estate tax, land tax, single tax.

ТРАНСФОРМАЦИЯ МЕСТНЫХ НАЛОГОВ И СБОРОВ В УКРАИНЕ

Д. И. Дема

e-mail: dmitrodema@gmail.com

Житомирский национальный
агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Статья посвящена исследованию системы местного налогообложения и его значения для формирования доходов местных бюджетов. Отмечено, что система местного налогообложения включает местные налоги и сборы, которые в течение развития Украины имеют тенденцию к изменениям. Исследована эволюция становления и развития местного налогообложения. Установлено, что на начальном этапе введения местного налогообложения в Украине насчитывалось 17 местных налогов и сборов, которые сегодня трансформированы в 4 местные налоги и сборы. В процессе трансформации местных налогов и сборов значительная часть их была отменена, как финансово неэффективные и заменена на более эффективные.

Определены место и значение местных налогов и сборов в формировании как общих, так и налоговых поступлений в местные бюджеты.

Указано, что в последнее время идет отождествление доходов от местных налогов и сборов с доходами от общегосударственных налогов, которые не являются местными налогами и сборами, что искусственно завышает роль и место местного налогообложения в доходах местных бюджетов. Фактически доля доходов от местных налогов и сборов в структуре налоговых поступлений местных бюджетов остается незначительной и составляет 26,3–28,9 процента.

Анализ налоговых и неналоговых поступлений в местные бюджеты показывает, что в абсолютном значении они имеют тенденцию к росту, особенно в условиях децентрализации власти. Показано, что среди местных налогов и сборов наибольшие поступления имеются от платы за землю и единого налога, другие местные налоги и сборы занимают в структуре незначительное место. Определена неэффективность транспортного налога и сбора за места парковки транспортных средств в системе местного налогообложения и необходимость его замены налогом с транспортных средств.

Обоснована необходимость введения в перспективе местного инфраструктурного аграрного налога и местного сбора на наследство земельных участков. Возможно введение и других местных налогов, в частности, местного экологического налога и местного церковного и строительного сборов.

Ключевые слова: местные налоги и сборы, местные бюджеты, налоговые поступления, налог на недвижимое имущество, земельный налог, единый налог.

doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-21-26

УДК 332.122:351

**ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД****І. В. Абрамова**

e-mail: irina79abramova@gmail.com

Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Стаття містить теоретичне обґрунтування ключових аспектів фінансової підтримки сільського розвитку з урахуванням європейського досвіду. Встановлено, що всебічна підтримка фермерства та розвиток сільських територій є пріоритетами Спільної аграрної політики Європейського Союзу. Програми розвитку сільських територій країн-членів ЄС покликані: сприяти передачі знань та інновацій у сільській місцевості; підвищенню конкурентоспроможності всіх видів продукції сільського господарства; просуванню продукції на ринку й управлінню ризиками у сільському господарстві; відновленню, збереженню і поліпшенню екосистем, пов'язаних з сільським та лісовим господарством; підвищенню ефективності використання ресурсів; соціальній інклюзії, скороченню бідності та економічному розвитку в сільській місцевості. Вони фінансуються коштом Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських територій.

Доведено, що в Україні фінансова підтримка сільського розвитку здійснюється переважно коштом Державного та місцевих бюджетів. З огляду на структуру бюджетних витрат, можна стверджувати, що уряд робить акцент на державній підтримці різних напрямів аграрного виробництва (у 2018 р. – галузі тваринництва). Встановлено, що в Україні для сільського розвитку, який, окрім економічного, має на меті ще й соціокультурний та екологічний поступ, не передбачено не лише відокремленого фонду грошових коштів, але й належного фінансування з Державного чи місцевих бюджетів. Європейський досвід дає підстави стверджувати, що наявність грошового фонду, кошти якого мають спеціальне призначення – фінансування сільського розвитку, здатна пришвидшити процеси економічного, екологічного, соціального та культурного піднесення сільських територій.

Ключові слова: сільський розвиток, фінансова підтримка, прямі дотації, аграрний сектор, європейський досвід, аграрна політика.

Постановка проблеми

Впродовж останніх десятиріч сільськогосподарська політика Європейського Союзу зазнала значних змін. Наразі європейську спільноту хвилюють не лише проблеми продовольчої безпеки, а й зміна клімату, якості ґрунту, води, виклики світових агропродовольчих ринків тощо. Сільськогосподарська політика ЄС охоплює широке коло питань, проте, її пріоритетом залишається всебічна підтримка фермерства та розвиток сільських територій.

В Україні закладено правове підґрунтя сільського розвитку. Зокрема, Єдиною комплексною стратегією розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр. (далі – Стратегія) визначено план розвитку аграрного сектору України й сільських населених пунктів

на довгострокову перспективу. Головною метою Стратегії є підвищення конкурентоздатності сільського господарства і сприяння розвитку сільських територій на сталій основі відповідно до стандартів ЄС й міжнародних стандартів [1]. У такому контексті вивчення європейського досвіду фінансової підтримки сільського розвитку вважаємо актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сільськогосподарський вектор політики Європейського Союзу перебуває у полі зору як закордонних, так і вітчизняних науковців. А. Попеску, М. Онофрей, К. Келлі вивчають механізми підтримки фермерства в країнах ЄС через систему державних закупівель [2]. І. Врнакова досліджує систему європейського управління

загалом [3]. Праці Д. Берлінгера спрямовані на вивчення системи державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції на внутрішніх ринках країн-членів Європейського Союзу [4]. Пріоритети Спільної аграрної політики ЄС та стратегічні орієнтири сільського розвитку в Україні широко висвітлені у працях О. Бородіної, Т. Зінчук, І. Прокопи [5, 6]. Науково-методичні та практичні засади фінансової підтримки сільського розвитку є предметом дослідження Н. Куровської, О. Ковальчука, Л. Левківської, Л. Недільської, О. Попової та інших. [7, 8]. Аналіз праць закордонних і вітчизняних науковців дає підстави стверджувати, що фінансова підтримка є необхідною умовою та вагомою складовою сільського розвитку.

Мета, завдання та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес фінансової підтримки сільського розвитку. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо фінансової підтримки сільського розвитку з урахуванням європейського досвіду. Завдання дослідження полягають у наступному: теоретично обґрунтувати особливості фінансової підтримки сільського розвитку в країнах-членах ЄС; проаналізувати стан фінансової підтримки сільського розвитку в Україні; розробити практичні рекомендації щодо фінансової підтримки сільського розвитку в Україні з урахуванням європейського досвіду.

У процесі дослідження були використані методи: аналогії (для вивчення особливостей фінансової підтримки сільського розвитку в країнах ЄС); статистико-економічний та розрахунково-конструктивний (для оцінки стану фінансової підтримки сільського розвитку в Україні); абстрактно-логічний (для розробки практичних рекомендацій щодо фінансової підтримки сільського розвитку).

Результати досліджень

Спільна аграрна політика (САП) країн Європейського Союзу спрямована на вирішення широкого кола економічних, екологічних та соціальних проблем у сільській місцевості. Її пріоритетами є підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, підтримка фермерства,

розвиток сільських територій та ін. САП фінансується двома фондами, які є частинами Спільного бюджету ЄС. Європейський фонд сільськогосподарських гарантій (EAGF) в основному фінансує прямі дотації фермерам і заходи, що регулюють або підтримують сільськогосподарські ринки. Політика ЄС щодо розвитку сільських територій фінансується через Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD). Бюджет цього фонду вартістю 100 млрд Євро передбачено використати впродовж 2014–2020 рр. на виконання 118 відповідних програм.

Держави-члени розробляють власні програми розвитку сільських територій, виходячи з власних потреб і загальних пріоритетів ЄС серед яких ключовими є такі: сприяння передачі знань та інновацій у сільській місцевості; підвищення конкурентоспроможності всіх видів продукції сільського господарства через просування інноваційних технологій; просування продукції на ринку й управління ризиками у сільському господарстві; відновлення, збереження і поліпшення екосистем, пов'язаних з сільським та лісовим господарствами; сприяння ефективності використання ресурсів; сприяння соціальній інклюзії, скороченню бідності та економічному розвитку в сільській місцевості. Розподіл коштів EAFRD на реалізацію зазначених заходів представлено на рис. 1. Дані рис. 1 свідчать, що відновлення, збереження і поліпшення екосистем, пов'язаних з сільським та лісовим господарствами є пріоритетним напрямом фінансування. На реалізацію зазначених цілей з бюджету Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських територій виділяється близько 44 % коштів.

Очікується, що реалізація програм розвитку сільських територій ЄС вплине на зростання кількості робочих місць у сільській місцевості, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності сільського бізнесу, забезпечить ефективне управління природними ресурсами і кліматичними діями, зокрема, через екологізацію ведення сільського господарства та інвестування у відновлювані джерела енергії; забезпечить інфраструктурний розвиток сільських територій тощо.

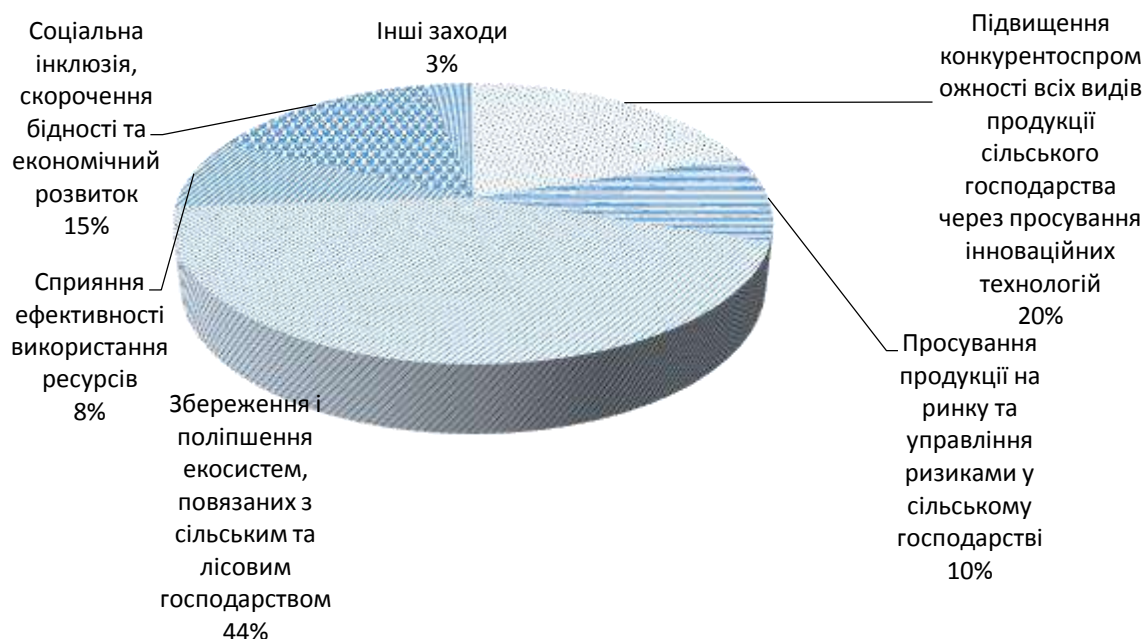

Рис. 1. Структура фінансування заходів коштом Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських територій, 2018 р.

Джерело: власні дослідження.

В Україні фінансова підтримка сільського розвитку здійснюється переважно коштом Державного та місцевих бюджетів. Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України від 20.12.2016 р. № 1789-VIII» передбачено, що щорічний обсяг коштів Державного бюджету України, які спрямовуються на державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, має становити не менше 1% випуску продукції у сільському господарстві. При цьому, 20% такої підтримки використовується сільськогосподарськими товаровиробниками для закупівлі у вітчизняних виробників сільськогосподарської техніки та обладнання (2017 рік – 10%, 2018-й – 15%) [10].

Починаючи з 2017 р., механізми непрямої державної підтримки аграріїв (через застосування спеціального режиму справляння ПДВ) змінюються прямими виплатами на розвиток сільського господарства. Варто зауважити, що у країнах-членах ЄС прямі платежі надаються фермерам у формі базової підтримки доходів у залежності від площі сільськогосподарських угідь в обробітку. Цей так званий базовий платіж доповнюється низкою інших схем підтримки,

орієнтованих на конкретні цілі або типи фермерів: «зелена» або пряма дотація – за екологічно безпечне сільськогосподарське виробництво; дотація молодим фермерам; дотація на підтримку малих і середніх фермерських господарств; дотація за роботу у регіонах, де умови ведення сільського господарства особливо складні (наприклад, у гірських районах) тощо. В середньому прямі платежі складають 267 Євро на кожен гектар земель в обробітку.

Структуру витрат Державного бюджету України на фінансування заходів у сільському господарстві впродовж 2016–2018 рр. представлено у табл. 1.

Розподіл видатків бюджету свідчить, що у 2018 р. головний акцент уряд робить на фінансовій підтримці галузі тваринництва. Загальний обсяг фінансування галузі у зазначеному періоді становив 2 401 млн грн, що у понад 80 разів більше, ніж у 2016 р. На реалізацію програм державної підтримки фермерських господарств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у 2018 р. передбачено 210 млн грн, в тому числі 10 946 тис. грн для компенсації відсотків за позиками.

Таблиця 1. Розподіл видатків загального та спеціального фондів державного бюджету на фінансування заходів у сільському господарстві (планові показники), тис. грн

Найменування видатків за програмною класифікацією	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. у % до 2016 р.
Фінансова підтримка заходів шляхом здешевлення кредитів	300 000	300 000	266 000	88,6
Дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки у сфері розвитку агропромислового комплексу	50 511,1	71 479,5	132 644,9	у 2,6 р.
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	5 000	60 000	5 000	100
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	-	299 300,0	400 000	-
Державна підтримка галузі тваринництва	30 000	170 000	2 401 000	у 80 р.
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	-	4 550 000	955 000	-
Фінансова підтримка фермерських господарств	-	-	210 000	-
Надання кредитів фермерським господарствам	15 819,2	65 000	10 946	69,1

Джерело: побудовано за даними [1].

У 2018 р. збільшилися у 2,6 раза у порівнянні з 2016 р. видатки бюджету на дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки у сфері розвитку агропромислового комплексу. Обсяги державної підтримки розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними у 2018 р. сягали 400 млн грн. Водночас, на здешевлення кредитів, залучених підприємствами АПК, у 2018 р. було передбачено 266 млн грн, що на 11,4% менше у порівнянні з 2016 р. Фінансова підтримка сільгоспвиробникам є новою урядовою програмою, яка передбачає допомогу невеликим господарствам, в обробітку яких перебуває до 500 га сільськогосподарських угідь. На її реалізацію у 2018 р. закладено 955 млн грн бюджетних коштів.

З огляду на структуру бюджетних витрат, можна стверджувати, що в Україні уряд робить акцент на державній підтримці різних напрямів аграрного виробництва. Структура витрат Державного бюджету України є, певною мірою, схожою на структуру витрат, які здійснюються Європейським фондом сільськогосподарських гарантій (EAGF), коштом якого, переважно, фінансуються прямі дотації фермерам та заходи з регулювання або підтримки внутрішніх ринків сільськогосподарської продукції. Водночас, варто зазначити, що в ЄС ключову роль у фінансуванні витрат, пов'язаних із сільським розвитком, відіграє Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD). В Україні відсутня фінансова інституція схожа за

своїм призначенням на EAFRD. Крім того, як доводить проведене дослідження (табл. 1), у державному бюджеті впродовж 2016–2018 рр. не було передбачено достатнього фінансування для заходів, спрямованих на сільський розвиток, який окрім безпосередньо економічного, передбачає ще й соціокультурний та екологічний поступ на селі.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Встановлено, що сільськогосподарська політика ЄС охоплює широке коло питань, проте, її пріоритетами є всебічна підтримка фермерства та розвиток сільських територій. Політика ЄС щодо розвитку сільських територій фінансується Європейським сільськогосподарським фондом розвитку сільських територій з бюджетом у 100 млрд Євро й 7-річним терміном реалізації передбачених програм. Доведено, що в Україні фінансова підтримка сільського розвитку здійснюється переважно коштом Державного та місцевих бюджетів. З огляду на структуру бюджетних витрат, можна стверджувати, що уряд робить акцент на державній підтримці різних напрямів аграрного виробництва (у 2018 р. – галузі тваринництва). Встановлено, що в Україні для сільського розвитку, який, окрім економічного, має на меті ще й соціокультурний та екологічний поступ, не передбачено не лише відокремленого фонду грошових коштів, але й належного фінансування з Державного чи

місцевих бюджетів. Європейський досвід, дає підстави стверджувати, що наявність грошового фонду, кошти якого мають спеціальне призначення – фінансування сільського розвитку, сприяє пришвидшенню процесів економічного, екологічного, соціального та культурного піднесення сільських територій.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на розробку комплексного механізму фінансового забезпечення сільського розвитку.

Refereces

1. Edina kompleksna strategiya rozvitku silskogo gospodarstva ta silskih teritoriy na 2015-2020 rr. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025> (data zvernennya: 20.01.2019) [in Ukrainian].

2. Popescu A., Onofrei M., Kelley Ch. An overview of european good practices in public procurement. *Eastern journal of european studies*. Volume 7, Issue 1, June 2016, P.81-91. URL: http://ejes.uaic.ro/articles/EJES2016_0701_PO_P.pdf (data zvernennya: 25.02.2019) [in English].

3. Vříáková I. How has the level of european governance changed since 2004? Trends and fault lines. *Eastern journal of european studies*. Volume 9, Issue 1, June 2018, P. 5-22. URL: http://ejes.uaic.ro/articles/EJES2018_0901_VRN.pdf (data zvernennya: 28.01.2019) [in English].

4. Berlingher D. Regulating free movement of goods within the european union. *Journal of legal studies*. Volume 21, Issue 35/2018 P. 61-77. URL: <http://publicatii.uvvg.ro/index.php/jls> (data zvernennya: 2.03.2019) [in English].

5. Zinchuk T. O. *Evropeyska integratsiya: problemi adaptatsiyi agrarnogo sektora ekonomiki*. Zhitomir: DVNZ «Derzh. agroekol. un-t», 2008. 384 c. URL: http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/3479/1/Eu_Integration_Zinchuk.pdf (data zvernennya: 20.01.2019) [in Ukrainian].

6. Borodina O. M., Prokopa I. V., Zinchuk T. O. *Agrarniy sektor Ukrayini na shlyahu do evrointegratsiyi*. Uzhgorod: IVA, 2006. 496 s. [in Ukrainian].

7. Popova O. L. Novi prioriteti spilnoyi agrarnoyi politiki ES na 2014-2020 roki: strategichni orientiri dlya rozvitku agrosferi ukrayini. *Ekonomika APK*. 2013. № 12. S. 89-96 [in Ukrainian].

8. Abramova I.V., Nedilska L.V., Kurovska N.O. Osoblivosti byudzhethoyi politiki ES ta yiyi agrarniy vektor. *Danish Scientific Journal*. № 6. 2017. S.10-13 [in Ukrainian].

9. Ofitsiyinyi sayt Evropeyskoyi Komisiyi. URL: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/rural-development-2014-2020/country-files/common/rdp-list_en.pdf (data zvernennya: 22.01.2019).

10. Pro vnesennya zmin do Byudzhethogo kodeksu Ukrayini vid 20.12.2016 r. № 1789-VIII: Zakon Ukrayini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1789-19> (data zvernennya: 2.03.2019) [in Ukrainian].

11. Ministerstvo agrarnoyi politiki Ukrayini. Stan finansuvannya program pidtrimki APK u 2016-2018 rr. URL: http://minagro.gov.ua/uk/support_apk?nid=26751 (data zvernennya: 20.02.2019) [in Ukrainian].

FINANCIAL SUPPORT FOR RURAL DEVELOPMENT: EUROPEAN EXPERIENCE

I. Abramova

e-mail: irina79abramova@gmail.com

Zhytomyr National Agroecological University
Sary Blvd, 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine

The article contains the theoretical substantiation of key aspects of financial support for rural development, taking into account European experience. It has been established that comprehensive support for farming and rural development are priorities of the European Union's Common Agricultural Policy. EU rural development programs are designed to promote the transfer of knowledge and innovation in rural areas; increasing the competitiveness of all types of agricultural products; promotion of products in the market and risk management in agriculture; restoration, conservation and improvement of ecosystems related to agriculture and forestry; increase of resource efficiency; social inclusion, poverty reduction and economic development in rural areas. They are funded by the European Agricultural Fund for Rural Development.

It is proved that in Ukraine financial support of rural development is carried out mainly at the expense of the State and local budgets. Given the structure of budget expenditures, it can be argued that the government focuses on state support for various areas of agrarian production (in 2018, livestock sectors). It has been established that in Ukraine, for rural development, which, besides economic, also aims at socio-cultural and ecological progress, does not provide for not only a separate

fund of funds, but also proper financing from the state or local budgets. European experience suggests that the availability of funds with a special purpose - financing rural development, can accelerate the processes of economic, ecological, social and cultural uplift of rural areas.

Key words: rural development, financial support, direct subsidies, agrarian sector, European experience, General agricultural policy.

ФИНАНСОВАЯ ПОДДЕРЖКА СЕЛЬСКОГО РАЗВИТИЯ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ

И. В. Абрамова

e-mail: irina79abramova@gmail.com

Житомирский национальный

агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Статья содержит теоретическое обоснование ключевых аспектов финансовой поддержки сельского развития с учетом европейского опыта. Установлено, что всесторонняя поддержка фермерства и развитие сельских территорий являются приоритетами Общей аграрной политики Европейского Союза. Программы развития сельских территорий стран-членов ЕС призваны способствовать передаче знаний и инноваций в сельской местности; повышению конкурентоспособности всех видов продукции сельского хозяйства; продвижению продукции на рынке и управлению рисками в сельском хозяйстве; восстановлению, сохранению и улучшению экосистем, связанных с

сельским и лесным хозяйством; повышению эффективности использования ресурсов; социальной инклюзии, сокращению бедности и экономическому развитию в сельской местности. Они финансируются за счет Европейского сельскохозяйственного фонда развития сельских районов.

Доказано, что в Украине финансовая поддержка сельского развития осуществляется преимущественно за счет государственного и местных бюджетов. Учитывая структуру бюджетных расходов, можно утверждать, что правительство делает акцент на государственной поддержке различных направлений аграрного производства (в 2018 – отрасли животноводства). Установлено, что в Украине для сельского развития, которое кроме экономического имеет целью еще и социокультурный и экологический прогресс, не предусмотрено не только отдельного фонда денежных средств, но и надлежащего финансирования из Государственного или местных бюджетов. Европейский опыт, дает основания утверждать, что наличие денежного фонда, средства которого имеют специальное назначение – финансирование сельского развития, способно ускорить процессы экономического, экологического, социального и культурного подъема сельских территорий.

Ключевые слова: сельское развитие, финансовая поддержка, прямые дотации, аграрный сектор, европейский опыт, Общая сельскохозяйственная политика.

doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-27-34

УДК: 368:338.43

**ВЗАЄМОДІЯ СТЕЙКХОЛДЕРІВ СТРАХОВОГО РИНКУ
НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА****О. М. Віленчук**

e-mail: vilenchuk@ukr.net

Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Досліджено основні підходи до організації функціонування ринку аграрного страхування на засадах державно-приватного партнерства. Базуючись на досвіді зарубіжних країн світу, відображено ключові переваги для держави, страхових компаній та страхувальників від їх взаємодії у страховому процесі. Виокремлено три основні етапи імплементації партнерства між державою та суб'єктами страхового бізнесу в аграрній сфері. На першому етапі передбачено формування правового поля моделі державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування. На другому етапі відбувається визначення основних критеріїв, умов та правил взаємодії між суб'єктами державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування. Третій етап пов'язаний з необхідністю мотивування суб'єктів до активізації їхньої страхової діяльності в межах партнерських взаємовідносин між державними органами влади та страховим бізнесом. За результатами проведеного прогнозування застрахованих площ на 2019–2023 рр., встановлено, що, за наявності державних субсидій, які спрямовуватимуться на покриття частини вартості страхового платежу, рівень майнового захисту сільгоспвиробників зростатиме, значно більшими темпами, ніж у разі відсутності такої підтримки. Обґрунтовано необхідність в рамках реалізації державно-приватного партнерства посилення соціально-економічної (наявність страхового інтересу, асортимент, доступність та цінова гнучкість на страхові послуги), етичної (довіра до страхування, сервіс і якість страхового обслуговування) та інституціональної (дотримання чинного законодавства, розвиток сучасної інфраструктури, диверсифікація послуг на класичні та індексні види страхування) відповідальності стейкхолдерів страхового ринку.

Ключові слова: аграрне страхування, державно-приватне партнерство, сільськогосподарські ризики, стейкхолдери, страховий ринок.

Постановка проблеми

Застосування інноваційних підходів до функціонування ринку аграрного страхування передбачає використання моделі державно-приватного партнерства між стейкхолдерами страхового ринку. Багаторічний досвід країн північної Америки (США, Канади) та Європи (Австрії, Іспанії, Німеччини, Швейцарії та ін.) засвідчує дієвість механізму співпраці між державним та приватним секторами національних економік щодо аграрного страхування. Унікальність даної форми співпраці полягає у потенційних можливостях координації дій уповноважених виконавчих органів влади (центрального та місцевого самоврядування) зі страховими компаніями та потенційними страхувальниками з приводу нейтралізації негативного впливу ризиків на виробництво сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагомий вклад у формування теорії і методології аграрного страхування внесли такі відомі зарубіжні вчені – Н. Calin [6], A. Carrol [7], J. Glauber [8] та й вітчизняні – Ю. Алексєрова [1], В. Борисова [2], О. Слободянюк [5]. Водночас, постає необхідність у здійсненні подальших досліджень особливо, що стосується вибору оптимальної моделі функціонування державних і приватних учасників страхового ринку

Мета, завдання та методика досліджень

Метою даного дослідження є обґрунтування процесу взаємодії стейкхолдерів страхового ринку на засадах державно-приватного партнерства (ДТП). Сформульована мета зумовила необхідність вирішення таких завдань: окреслити основні підходи до організації

страхового процесу на засадах співучасті між державним і приватним секторами в зарубіжних країнах світу; виявити ключові переваги ДТП для учасників ринку аграрного страхування; сформулювати пропозиції щодо формування консолідованої відповідальності за ймовірні ризики всіх учасників страхового процесу. Теоретичною і методологічною основою дослідження були загальнонаукові методи: зокрема, абстрактно-логічний (для виявлення переваг від впровадження ДТП на ринку аграрного страхування); системного аналізу (для дослідження процесів взаємодії між інституціями страхового ринку на засадах державно-приватного партнерства); теоретичного узагальнення (для ідентифікації факторів, що сприяють підвищенню лояльності страховальників у системі координат).

Результати досліджень

Основна ідея формату державно-приватного партнерства на ринку аграрного страхування полягає у консолідації фінансово-економічних ресурсів центральних або місцевих органів влади з приватним сектором (страховими компаніями та потенційними страховальниками) щодо нейтралізації сільськогосподарських ризиків, використовуючи механізм страхування. Законом України “Про державно-приватне партнерство” передбачено солідарну відповідальність за зобов’язаннями, передбаченими договором, що укладається в рамках приватно-державного партнерства [4]. Наявність такої солідарної відповідальності між суб’єктами страхового ринку, створює потенційні можливості його розвитку, завдяки участі держави у якості суб’єкта страхових правовідносин і гаранта виконання обов’язків за укладеними договорами аграрного страхування.

Для північноамериканського ринку аграрного страхування в рамках реалізації державно-приватного партнерства властива активна участь урядових інституцій у фінансуванні страхових потреб фермерів, що сприяє посиленню їх майнового захисту за різними програмами страхування (MPCI, GRP, RIP, NTSP, NISA тощо) [6]. В країнах ЄС використовується диверсифікований підхід до політики державної підтримки у сфері аграрного страхування. Наприклад, в Іспанії субсидується частка платежів за страхові послуги, в Австрії та Швейцарії функціонують спеціалізовані страхові компанії, що надають послуги у даному сегменті

страхування. Аграрне страхування у Польщі здійснюється в обов’язковій і добровільній формах за умов, що їхні фермери зобов’язані застрахувати не менше 50 % культур та худоби [5, с. 31].

В Україні процес взаємодії держави з приватним сектором у сфері аграрного страхування перебуває на етапі свого нормативно-правового, інституціонального та фінансово-економічного становлення. Одна з основних відмінностей у функціонуванні ринків аграрного страхування між Україною та іншими країнами світу (наприклад, США, Канада, Іспанія, Швеція, Японія) полягає у спектрі наявних послуг, що позиціонуються потенційним страховальникам. Міжнародні страхові компанії в своїй маркетинговій діяльності у більшості орієнтовані на диверсифікацію послуг відповідно до фінансово-економічної спроможності власників страхових полюсів та рівня їх державної підтримки. Сучасні вимоги до страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції полягають у використанні поряд з класичними, індексних страхових продуктів.

За останнє десятиліття у світі, особливо на північноамериканському ринку аграрного страхування, всезростаючим попитом серед потенційних страховальників користуються послуги зі страхування доходу товаровиробників. Проте даний вид послуг є дорогим, що потребує концентрації фінансових ресурсів державного та приватного секторів. Для національного ринку аграрного страхування застосування моделі державно-приватного партнерства спроможне забезпечити суттєве розширення спектру використання страхових послуг і, тим самим, сприяти його активному розвитку.

В результаті узагальнення міжнародного та вітчизняного досвіду в організації взаємодії уповноважених органів влади з безпосередніми учасниками ринку аграрного страхування, варто виокремити переваги від формування страхових відносин на засадах державно-приватного партнерства (рис. 1). Акцентування уваги на існуючих перевагах від впровадження даної моделі дозволить опрацювати оптимальний варіант взаємодії між державою та приватним сектором на ринку аграрного страхування. Завдяки акумуляції фінансово-економічних ресурсів з різних джерел (державних та приватних) на потреби страхового захисту, підвищується ділова та інвестиційна привабливість усіх учасників страхового ринку.

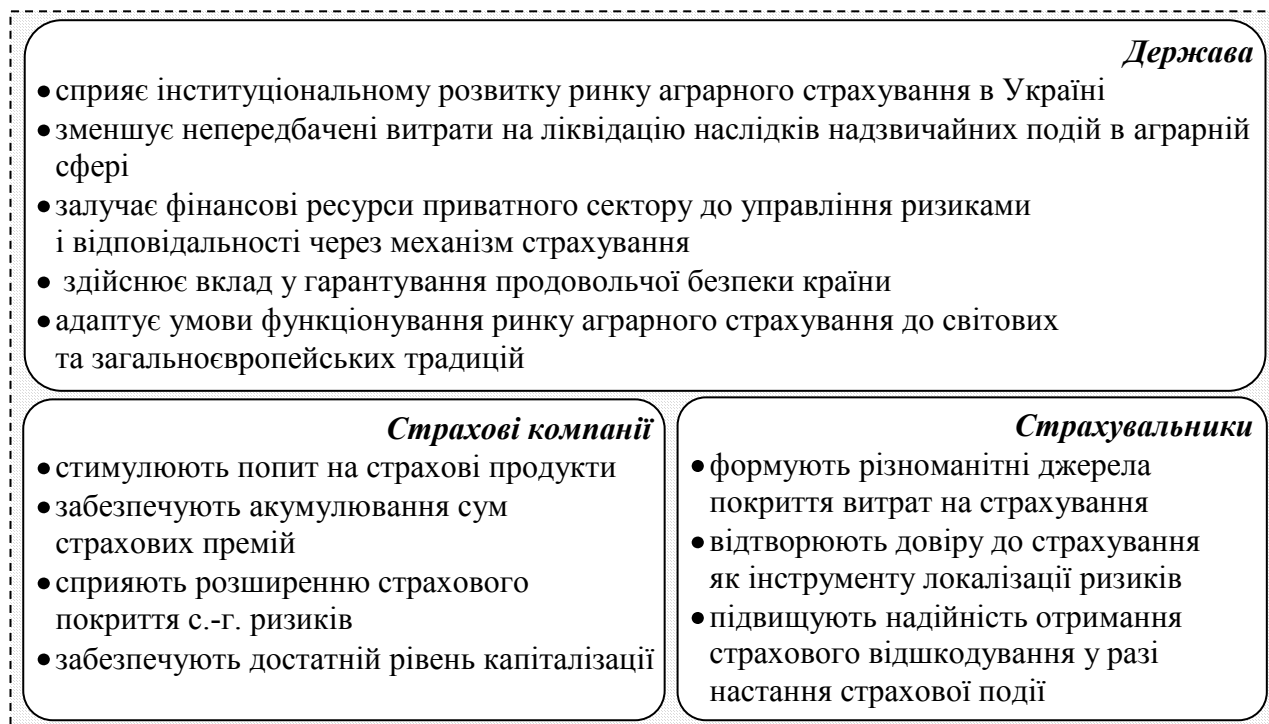

Рис. 1. Ключові переваги державно-приватного партнерства для учасників ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Функціонування моделі державно-приватного партнерства доцільно розглядати з позиції поступального процесу нагромадження грошових ресурсів та їх розподілу заради формування сучасної моделі відтворення ринку аграрного страхування в Україні. Від спроможності виконувати належні функції та певні обов'язки усіма учасниками страхового процесу залежить дієвість використання державно-приватного партнерства у сфері страхування сільськогосподарської продукції. Основні етапи імплементації партнерства між державою та суб'єктами страхового бізнесу в аграрній сфері варто сфокусувати на реалізацію наступних заходів:

1. Формування правового поля моделі державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування. Вважаємо за доцільне внесення доповнень до ст. 5 Закону України "Про страхування" щодо розширення існуючих форм страхування. Поряд з добровільною формою, необхідно визнати можливість здійснення страхування на засадах державно-приватного партнерства. Актуальність даної пропозиції для аграрного страхування зумовлена тим, що, з прийняттям Закону України у 2012 р.

"Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" [3], обов'язкова форма страхування сільськогосподарських ризиків була скасована.

У Законі України "Про державно-приватне партнерство" від 01.07.2010 р. № 2004 – VI доцільно внести доповнення до ст. 4 відносно визнання страхування такою сферою діяльності, в якій може застосовуватись державно-приватне партнерство [4]. Законом України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" ст. 25 ч. 1 передбачено, що державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції полягає у наданні з державного бюджету товаровиробникам грошових коштів у вигляді субсидій на відшкодування частини страхових платежів (страхових премій), фактично сплачених ними за договорами страхування [3]. Однак, варто зауважити, що використання лише одного з доступних механізмів взаємодії у системі координат: держава, страховик або страхувальник, дещо звужує їх можливості розширення страхового покриття потенційних ризиків. На законодавчому рівні слід передбачити, поряд з використанням механізму

державного субсидування премій, також субсидування витрат, розробку інноваційних страхових продуктів, інвестування ресурсів в освітні та комунікаційні проекти аграрного страхування.

2. Визначення основних критеріїв, умов та правил взаємодії між суб'єктами державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування. У зв'язку зі значною кількістю страховиків, що володіють ліцензією на здійснення аграрного страхування, об'єктивно постає потреба у дотриманні ними певних критеріїв для участі у державно-приватному партнерстві. Такими критеріями слід вважати: по-перше, достатність розгалуженої мережі філій (представництв) страхових компаній у сільській місцевості заради їх максимальної наближеності до об'єктів страхування; по-друге, сформованість кадрового забезпечення (страховими менеджерами, маркетологами, андеррайтерами, актуаріями тощо) для здійснення професійної діяльності страховими компаніями; по-третє, наявність досвіду аграрного страхування не менше 1 року; по-четверте, спроможність страхових компаній розробляти та реалізовувати інноваційні страхові продукти, здатні задовольняти всезростаючий попит на страховий захист виробників сільськогосподарської продукції; по-п'яте, репутація страхових компаній відносно дотримання ними взятих зобов'язань за договорами майнового страхування.

Виконання контрольної функції за відповідністю страхових компаній вищезазначеним критеріям доцільно делегувати Агентству з аграрного страхування при Міністерстві аграрної політики та продовольства України.

Використання моделі державно-приватного партнерства передбачає чітке визначення першочергових об'єктів покриття страхуванням сільськогосподарських ризиків. Серед таких об'єктів варто виокремити ті зернові та технічні культури, що формують продовольчу безпеку нашої країни та забезпечують реалізацію експортного потенціалу на світових ринках сільськогосподарської продукції. Крім галузі рослинництва, постає необхідність поширення державного партнерства у сфері аграрного страхування і на галузь тваринництва.

Реалізація потенційних можливостей страхових відносин в аграрній сфері потребує обґрунтування спектру послуг щодо їх позиціонування на страховому ринку в системі

координат державно-приватного партнерства. Зважаючи на синергію можливостей держави, страхових компаній, перестраховиків та страхувальників з'являються додаткові аргументи (урізноманітнення джерел фінансування, спільна відповідальність за застраховані ризики тощо) щодо розширення покриття страхуванням сільськогосподарських ризиків, використовуючи відповідні страхові програми, а саме: комбіноване страхування урожаю (*Combined harvest insurance*); мультиризикове страхування урожаю (*Multi-peril crop insurance*); страхування доходу (*Revenue insurance*) та страхування прибутку (*Income insurance*). Широке використання вищезазначених страхових послуг, безумовно, сприятиме активізації процесу страхування сільськогосподарської продукції, що є основним пріоритетом функціонування моделі державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування.

3. Мотивування суб'єктів до активізації їхньої страхової діяльності в межах партнерських взаємовідносин між державними органами влади та страховим бізнесом. Використання різних форм державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції повинно стати вагомим стимулом для страховиків і страхувальників щодо активізації їхньої співпраці на ринку аграрного страхування. Надходження платежів від страхувальників та субсидій (у разі наявності державної підтримки) страховим компаніям, стимулює їхню діяльність до впровадження інноваційних страхових технологій (розробка нових та удосконалення існуючих продуктів, посилення комунікаційних зв'язків із громадськістю, оптимізація бізнес-процесів страховика тощо), підвищення якості страхового обслуговування, гарантування надійності і безпечності страхової діяльності у середньо- та довгостроковій перспективі. Для потенційних страхувальників наявність державної підтримки – це, передусім, доступність до страхових послуг і розширення можливостей захисту їх майнових інтересів під час виробництва сільськогосподарської продукції.

Емпіричним підтвердженням доцільності впровадження моделі державно-приватного партнерства у сфері аграрного страхування є результати імітаційного прогнозування альтернативних варіантів страхового покриття посівних площ у територіальному розрізі. У разі відсутності державних субсидій обсяг застрахованих площ у

2023 р. прогнозується на рівні 1106,33 тис. га, що на 68,4 % більше, ніж в 2017 р., але використання державної підтримки на рівні 50 % компенсації вартості страхового платежу, що передбачено ст. 25 Закону України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” від 09.02.2012 р. №4391-VI дозволить

забезпечити зростання страхового покриття посівних площ більше ніж у 5 разів (3411,60 тис. га). Фактичні та прогнозні (без державної підтримки і з державною підтримкою) показники співвідношення застрахованих до посівних площ відображено на рис. 2.

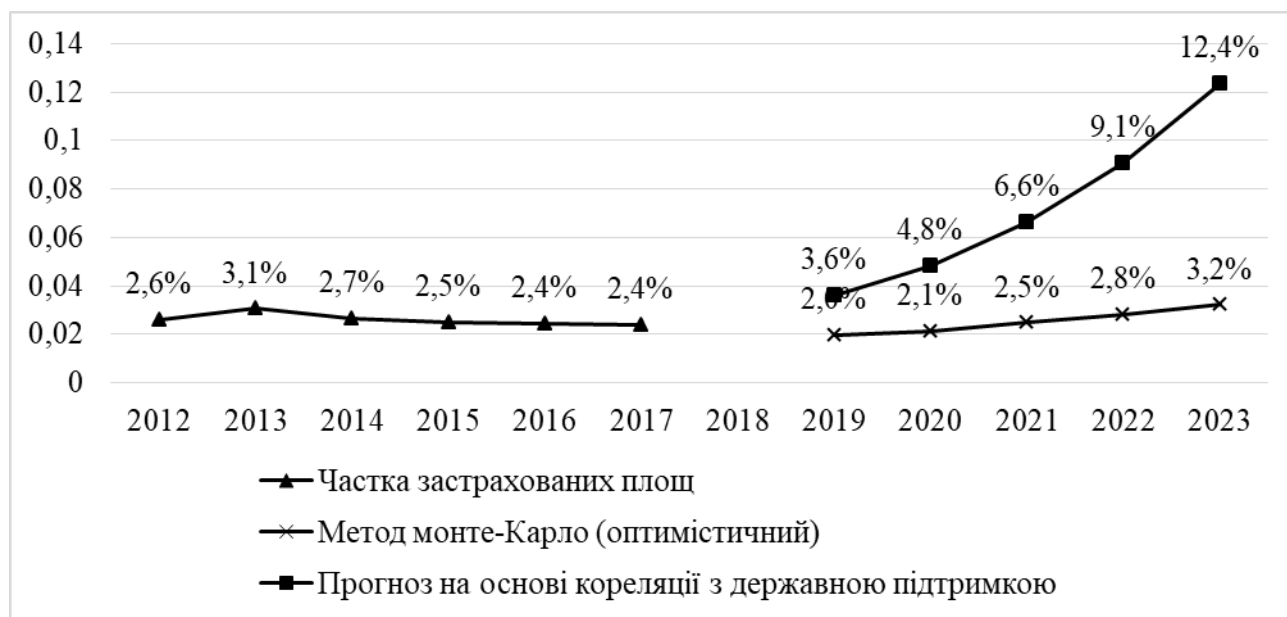

Рис. 2. Прогнозні сценарії співвідношення застрахованих до посівних площ на ринку аграрного страхування

Джерело: власні дослідження.

Результати імітаційного моделювання ключових параметрів розвитку ринку аграрного страхування засвідчують вагомість і доцільність використання можливостей державної підтримки у посиленні страхового захисту виробників сільськогосподарської продукції. Взаємодія між страховими компаніями, потенційними страхувальниками та державою в особі центральних та місцевих органів повинна спрямовуватися на забезпечення прозорих, економічно обґрунтованих заходів з мінімізації ризиків в аграрій сфері. На сучасному етапі розвитку страхових відносин у сільській місцевості не вистачає певної аргументації і достатньої мотивації суб'єктів страхового ринку щодо застосування потенційних можливостей страхування у протидії існуючим ризикам.

Використання моделі державно-приватного партнерства на ринку аграрного страхування, сприятиме формуванню лояльного ставлення виробників сільськогосподарської продукції до страхування та страхових компаній. За умов

поступового розширення попиту на страхові послуги, зростає роль програм лояльності компаній, спрямованих на підвищення ділової активності суб'єктів страхового процесу (використання системи бонус-малтус для здешевлення вартості страхування, розширення обсягу відповідальності страховика, за умов незмінності розміру страхового платежу тощо). Для страхових компаній дія таких програм дозволяє збільшити страхове покриття сільськогосподарських ризиків, а страхувальники отримують додаткові можливості реалізації наявних страхових інтересів.

Водночас, лояльність потенційних страхувальників до страховиків може формуватися завдяки впровадженню соціальної відповідальності. Відповідно до піраміди корпоративної соціальної відповідальності, запропонованої А. Керолла, виокремлено такі її рівні: економічний, правовий, етичний та дискреційний [7].

Проте, враховуючи специфіку страхових відносин в аграрній сфері, постає необхідність здійснення певних коректив. Так, відображаючи

основні фактори можливої лояльності страховальників, згрупуємо їх за трьома ознаками (рис. 3).

Рис. 3. Фактори, що сприяють підвищенню лояльності страховальників у системі координат соціальної відповідальності страховиків

Джерело: власні дослідження.

Соціально-економічну відповідальність страхових компаній варто розглядати пріоритетною в ієрархії багатограних страхових відносин в аграрній сфері. Це пов'язано з тим, що, завдяки наявності вищезазначених факторів, стає можливим здійснення між ними взаємовигідного процесу розподілу ризиків і відповідальності у просторі та часі. Ключовими факторами лояльності виробників сільськогосподарської продукції до аграрного страхування слід визнати: доступність страхових послуг (за ціною, широтою вибору варіантів страхового покриття, терміном страхування тощо), наявність цінової гнучкості на відповідні послуги та фінансову надійність страхових компаній в якості основи для здійснення страхових відшкодувань у разі настання страхової події.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Подальше функціонування ринку аграрного страхування потребує урізноманітнення форм і

методів взаємодії стейкхолдерів страхового процесу. Від посилення фінансово-економічної взаємодії державних і приватних інституцій у напрямі нейтралізації сільськогосподарських ризиків посилюватиметься страховий захист товаровиробників, а страхові компанії отримують додатковий ресурс, необхідний для забезпечення їх спроможності відшкодувати збитки у разі настання страхових подій. Інноваційність моделі державно-приватного партнерства полягає у консолідованій відповідальності за ймовірні ризики і здатності забезпечувати своєчасну їх локалізацію в економічних інтересах сільгоспвиробників. Подальші дослідження будуть спрямовані на активізацію процесів страхування сільськогосподарських ризиків, поєднуючи доступні форми і методи організації страхового процесу.

References

1. Alekserova, Yu. V. (2015). Rozvytok silskohospodarskoho strakhuvannia: teoriia,

metodolohiia, praktyka [Agricultural insurance development: theory, methodology, practice]. Vinnytsia : Dilo [in Ukrainian].

2. Borysova, V. A. (2012). Kontseptualni zasady strakhuvannia resursnoho potentsialu APK [Conceptual principles of agrarian and industrial complex resource potential insurance]. *Universytetski naukovy zapysky*, 2 (82), 318–335 [in Ukrainian].

3. Pro osoblyvosti strakhuvannia silskohospodarskoi produktsii z derzhavnoi pidtrymkoiu [On peculiarities of insurance of agricultural products with state support]. № 4391-VI. (2012) [in Ukrainian].

4. Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo [About public-private partnership]. № 2404-VI (2010) [in Ukrainian].

5. Slobodyanok, O. V. (2016). Zarubizhnyi dosvid aharnoho strakhuvannia: rekomendatsii dlia Ukrainy [Foreign experience in agrarian insurance: recommendations for Ukraine]. *Ahrosvit*, 24, 27–33 [in Ukrainian].

6. Calin, H. C. & Izvoranu, A. M. (2018). Public-partnership and its influence on agricultural insurance. *Quality Access to Success*, 19, 135–138.

7. Carroll, A. B. (2004). Managing ethically with global stakeholders: A present and future challenge. *Academy of Management Executive*, 18 (2), 114–120.

8. Glauber, J. W. (2015). Agricultural insurance and the World Trade Organization. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Joseph_Glauber/publication/285576315_Agricultural_Insurance_and_the_World_Trade_Organization/links/565f096508ae4988a7be0759/Agricultural-Insurance-and-the-World-Trade-Organization.pdf

INTERACTION OF INSURANCE MARKET STAKEHOLDERS ON THE BASIS OF THE STATE-PRIVATE PARTNERSHIP

O. Vilenchuk

e-mail: vilenchuk@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University
7, Stary Blvd, Zhytomyr, 10008, Ukraine

The main approaches to the organization of the agrarian insurance market functioning on the basis of public-private partnership are investigated. Based on the experience of foreign countries, the key benefits for the state, insurance companies and

insurers are reflected from their interaction in the insurance process. There are three main stages of partnership implementation between the state and subjects of insurance business in the agrarian sector. The first stage provides the formation of a legal framework for a public-private partnership model in the field of agrarian insurance. At the second stage defines the main criteria, conditions and rules of interaction between the public-private partnership subjects in the field of agrarian insurance. The third stage is related to the need to motivate the subjects to activate their insurance activities within the framework of the partnership relationship between the state authorities and the insurance business. According to the forecasting results of the insured area for 2019-2023, it was established that if state subsidies are used to cover a part of the insurance payment cost, the of the property protection level of agricultural producers will increase, much more rapidly than in the absence of such support. The necessity in the framework of public-private partnership realization is substantiated. The strengthening of socioeconomic (availability of insurance interest, assortment, availability and price flexibility in insurance services), ethical (trust in insurance, service and quality of insurance services) and institutional (current legislation observance, modern infrastructure development, services diversification for classical and index insurance types) stakeholder's responsibility of the insurance market.

Key words: agrarian insurance, public-private partnership, agricultural risks, stakeholder, insurance market.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СТЕЙКХОЛДЕРОВ СТРАХОВОГО РЫНКА НА ОСНОВЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

А. Н. Виленчук

e-mail: vilenchuk@ukr.net

Житомирский национальный
агроэкологический университет
бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Исследованы основные подходы к организации функционирования рынка аграрного страхования на основе государственно-частного партнерства. Основываясь на опыте зарубежных стран, отражены ключевые преимущества

для государства, страховых компаний и страхователей от их взаимодействия в страховом процессе. Выделены три основных этапа имплементации партнерства между государством и субъектами страхового бизнеса в аграрной сфере. На первом этапе предусмотрено формирование правового поля модели государственно-частного партнерства в сфере аграрного страхования. На втором этапе происходит определение основных критериев, условий и правил взаимодействия между субъектами государственно-частного партнерства в сфере аграрного страхования. Третий этап связан с необходимостью мотивации субъектов к активизации их страховой деятельности в пределах партнерских взаимоотношений между государственными органами власти и страховым бизнесом. По результатам проведенного прогнозирования застрахованных площадей на 2019–2023 гг., установлено, что при наличии государственных субсидий, которые

будут направлены на покрытие части стоимости страхового платежа, уровень имущественной защиты сельхозпроизводителей будет расти большими темпами, чем в случае отсутствия такой поддержки. Обоснована необходимость в рамках реализации государственно-частного партнерства усиление социально-экономической (наличие страхового интереса, ассортимент, доступность и ценовая гибкость на страховые услуги), этической (доверие к страхованию, сервис и качество страхового обслуживания) и институциональной (соблюдение действующего законодательства, развитие современной инфраструктуры, диверсификация услуг на классические и индексные виды страхования) ответственности стейкхолдеров страхового рынка.

Ключевые слова: аграрное страхование, государственно-частное партнерство, сельскохозяйственные риски, стейкхолдеры, страховой рынок.

doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-35-43

УДК 336.02.504

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ
РЕГІОНАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ****Л. М. Дорохова, Н. О. Куровська**

e-mail: kurovska@gmail.com, dorohova861@gmail.com

Житомирський національний агроекологічний університет

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Обґрунтовано необхідність посилення соціальної відповідальності держави, місцевих громад та бізнесу у вирішенні питань, пов'язаних із забезпеченням достатнього рівня екологічної безпеки суспільства. Відмічено посилення уваги держави до фінансового забезпечення реалізації заходів, спрямованих на охорону природного навколишнього середовища за рахунок державного бюджету. Встановлено, що протягом досліджуваного періоду найбільш витрато місткими у загальній сумі витрат на охорону довкілля країни є переробна промисловість (25,4 %), комунальне господарство (20,7 %), постачання енергії, газу та пари (19,5 %), а також добувна промисловість (20,7 %).

Враховуючи погіршення екологічного стану довкілля в цілому в Україні та окремих регіонах зокрема, зазначено, що особливого значення набуває вдосконалення механізму реалізації державної регіональної фінансової політики у процесі забезпечення належного рівня фінансування екологічних заходів, збалансованого природокористування та збереження навколишнього природного середовища. Акцентовано увагу на тому, що Житомирська область, поряд з іншими регіонами, має подібні екологічні проблеми, такі як засмічення довкілля побутовими відходами, забруднення атмосферного повітря, погіршення якості поверхневих і підземних вод, виснаження сільськогосподарських угідь тощо, а окремі території змушені долати ще й негативні наслідки, спричинені Чорнобильською катастрофою.

Проаналізовано динаміку витрат місцевого бюджету Житомирської області на охорону довкілля та встановлено, що, незважаючи на зростання абсолютних параметрів фінансування, питома вага екологічної складової у загальній структурі витрат є незначною і не перевищує 1%. Визначено, що основними напрямками реалізації державної регіональної політики у галузі охорони природного навколишнього середовища має стати розподіл заходів та відповідних витрат між державним, місцевим, корпоративним та індивідуальним рівнями. Відзначено, що синергетичний ефект від їх поєднання дозволить забезпечити гармонійний розвиток суспільства в умовах глобальних перетворень, підвищенні якості та безпеки життя.

Ключові слова: державна фінансова політика, капітальні інвестиції, охорона довкілля, збалансований розвиток суспільства, фінансування природоохоронних заходів.

Постановка проблеми

Докорінне реформування бюджетної системи України в напрямку підвищення значимості, розширення функцій та фінансових можливостей органів місцевого самоврядування обумовило необхідність посилення соціальної відповідальності останніх у забезпеченні якості життя та нормальної життєдіяльності кожної територіальної громади. Поглиблення процесів глобалізації та участь у них сучасного українського суспільства вимагають досягнення рівноваги між економічними інтересами корпорацій, соціально-економічними функціями

держави та екологічною безпекою господарювання. Такий підхід сприятиме вирішенню сучасних проблем, пов'язаних з реалізацією державної регіональної політики у галузі охорони довкілля та використанні природних ресурсів регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання, пов'язані з охороною природного навколишнього середовища висвітлено у працях таких науковців: Демешок О. О. [3], Іванова Т. В. [1], Кривокульська Н. М. [2], Микитенко В. В. [3], Самойлік М. С. [4], Степаненко А. В. [5], Хвесик М. А. [5], В. Ю. Худолей [3] та інші. Втім, окремого висвітлення потребують питання, пов'язані

із забезпеченням належного рівня фінансування у процесі реалізації регіональної фінансової політики держави, спрямованої на вирішення екологічних проблем.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є обґрунтування напрямів реалізації державної регіональної політики щодо охорони довкілля та використання природних ресурсів регіону. Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення таких завдань: визначити рівень фінансування природоохоронних заходів у загальній структурі витрат державного на регіонального бюджетів та сформулювати пропозиції щодо напрямів реалізації державної регіональної політики, зокрема її екологічної складової. Об'єктом дослідження є процес формування екологічної складової державної регіональної фінансової політики. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи, а саме; абстрактно-логічний – для трактування поняття екологічної складової державної регіональної політики та формування висновків; статистичний – з метою проведення аналізу фінансування природоохоронних заходів в Україні та Житомирській області; теоретичного узагальнення – для формування основних

напрямів реалізації екологічної складової державної фінансової політики на регіональному рівні.

Результати досліджень

Екологічну складову державної регіональної фінансово-економічної політики доцільно розглядати як сукупність цілей, принципів, методів та напрямів реалізації збалансованої системи запитів суспільства, можливостей природи та виробництва щодо формування такого навколишнього середовища, якість якого відповідає б умовам сталого розвитку суспільства. У цьому контексті важко переоцінити значимість постійного системного моніторингу стану навколишнього природного середовища у взаємозв'язку з аналізом наявних фінансових можливостей забезпечення його належного рівня.

Фінансування відповідних витрат є важливим завданням як на державному, так на місцевому рівнях. Про посилення уваги держави до фінансового забезпечення вирішення екологічних проблем свідчить нарощування обсягу витрат на охорону навколишнього середовища, що фінансується за рахунок державного бюджету (рис. 1).

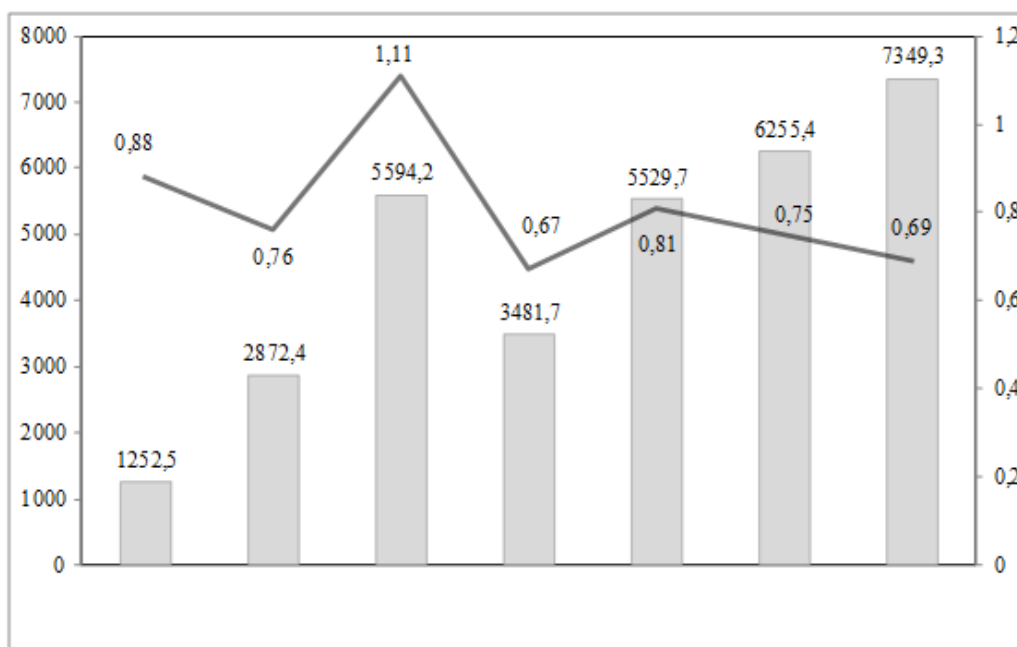

Рис. 1. Витатки на охорону навколишнього середовища та їх питома вагау загальній структурі витатків державного бюджету України, 2005-2017 р.

Джерело: побудовано за даними [6].

Зокрема, сума витрат, що спрямовувались на природоохоронні заходи з державного бюджету, за останні 3 роки зросла на 33 %, а порівняно з 2005 р. – майже у 6 разів, проте їх питома вага у складі видатків державного бюджету протягом досліджуваного періоду залишається незначною і фактично не перевищувала 1 %.

Найбільш витрато місткими в екологічному сенсі галузями економічної діяльності є такі: переробна промисловість (25,4 % від загальної суми витрат на охорону навколишнього

природного середовища у 2017 р.); витрати комунального господарства, зокрема водо постачання, каналізація, поводження з відходами (20,7 %); постачання енергії, газу та пари (19,5 %); добувна промисловість (20,7 %). На інші галузі, такі як сільське господарство, транспорт, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, державне управління й оборона тощо у сукупності припадає більше 15 % природоохоронних витрат.

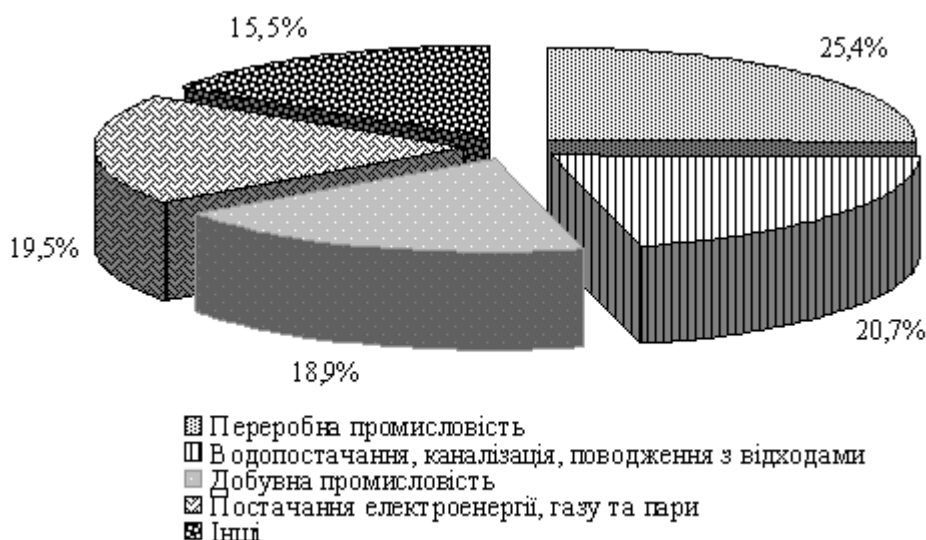

Рис. 2. Структура витрат на охорону довкілля за видами економічної діяльності в Україні у 2017 р., %

Джерело: побудовано за даними [6].

У зв'язку з погіршенням екологічного стану навколишнього середовища як в цілому в Україні, так і в окремих регіонах, постає необхідність в удосконаленні механізму реалізації державної регіональної фінансової політики щодо забезпечення належного рівня фінансування екологічних заходів, забезпечення збалансованого природокористування та збереження довкілля.

Матеріальною основою реалізації відповідних заходів є спільна участь держави, місцевих органів влади, жителів територіальної громади, громадськості, інвесторів та бізнесу у фінансуванні здорового і безпечного середовища існування.

Житомирська область, як і інші регіони України, має спільні для більшості з них екологічні проблеми: забруднення атмосферного повітря, погіршення якості поверхневих і підземних вод, забруднення довкілля побутовими

відходами, виснаження сільськогосподарських угідь, погіршення умов функціонування біоценозів тощо. А враховуючи, що значна частина території області знаходиться в зоні радіоактивного забруднення, характерним для неї є потреба у фінансуванні заходів, спрямованих на проведення радіаційного моніторингу та подолання негативних наслідків, спричинених Чорнобильською катастрофою. До вищезазначених проблем варто додати також незаконне вирубування лісів та хижацьке видобування бурштину.

Зокрема, однією з найбільш актуальних залишається проблема неправильного поводження з відходами та їх негативним впливом на довкілля. Щороку зростають обсяги відходів, що накопичуються, та утворюються несанкціоновані сміттєзвалища. Доречі, питання щодо поводження з небезпечними відходами наразі не

вирішуються. На території Житомирської області налічується майже 845 звалищ сміття та 4 – твердих побутових відходів. Вкрай загрозливим є небезпечне зберігання та відсутність проведення потрібної утилізації пошкоджених хімічних речовин. За результатами проведеної інвентаризації встановлено, що станом на 01.01.2017 р. налічувалось 392,18 тонн хімічних речовин, призначених для захисту рослин без належних умов зберігання на складах [7]. Необхідно відзначити, що на основі проведеного науковцями дослідження екологічного становища 62-х річок України, що знаходяться у різних екологічних зонах, встановлено, що тільки 10% з них мають прийнятний екологічний стан, 40% – поганий, 31% – дуже низький, а 19 % – жахливий стан [8, с. 108].

Таким чином, метою фінансування екологічної складової в рамках державної регіональної політики є спрямування відповідних фінансових ресурсів на розробку та впровадження новітніх технологій в екологізацію процесів виробництва, забезпечення ефективної та безпечної експлуатації, капітального ремонту та модернізації об'єктів природоохоронного призначення, а також здійснення поточних витрат, пов'язаних з їхнім утриманням та підтриманням функціональних характеристик.

Динаміка витрат місцевого бюджету Житомирської області на охорону навколишнього природного середовища (табл. 1) в цілому свідчить про нарощування обсягів їх фінансування.

Таблиця 1. Динаміка витрат місцевого бюджету Житомирської області на охорону навколишнього природного середовища, 2005-2017 рр.

Роки	Сума, тис. грн	Абсолютний приріст (зниження), тис.грн		Темп зростання		Темп приросту	
		базис.	ланц.	базис.	ланц.	базис., разів	ланц., %
2005	165,8	-	-	-	-	-	-
2010	3873,7	3707,9	3707,9	23,36	23,36	22,4	95,7
2015	3029,6	2863,8	-844,1	18,27	0,78	17,3	27,9
2016	4652,8	4818,6	1623,2	28,06	1,54	29,1	34,9
2017	6341,0	6175,2	1688,2	38,24	1,36	37,2	26,6

Джерело: розраховано за даними [9].

На основі проведеного аналізу таблиці видно, що абсолютний базисний приріст зазначених витрат за 2005–2017 рр. склав 6175,2 тис. грн, а їхня сума зросла більше, ніж у 38 разів. Найбільші у 2010 р. ланцюгові темпи зростання та приросту спостерігались у 2010 р. у порівнянні з 2005 р., та у 2016 р. у порівнянні з 2015 р. Проте, незважаючи на зростання абсолютних параметрів фінансування, частка екологічної складової у загальній сумі витрат

місцевого бюджету є мізерною і в різні роки не перевищує 1%.

Що стосується коштів державного бюджету, зауважимо, що більшість заходів природоохоронного значення у Житомирській області фінансується різними суб'єктами господарської діяльності переважно за рахунок поточних витрат, питома вага яких у загальній сумі видатків на охорону довкілля складає майже 89% у 2017 р. і на 15,3% перевищує рівень 2005 р. (табл. 2).

Таблиця 2. Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища Житомирської області, 2005-2017 рр.

Показники	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. до 2005 р., +/-
Капітальні інвестиції та поточні витрати у фактичних цінах - разом, тис. грн	67025	70535	103763	120037	131549	64524

Закінчення таблиці 2

у тому числі: капітальні інвестиції	17867	11507	117979	16731	14627	-3240
у % до загальної суми	26,4	16,3	17,3	13,9	11,1	-15,3
Поточні витрати	49338	59028	85784	103306	116922	67584
у % до загальної суми	73,6	83,7	82,7	86,1	88,9	15,3

Джерело: розраховано за даними [9].

Відтак, на капітальні інвестиції припадає, відповідно, менша частка, що обмежує фінансові можливості місцевої громади на проведення капітального ремонту та модернізації об'єктів основних засобів природоохоронного призначення. Частина витрат, пов'язаних з охороною довкілля, фінансується за рахунок держбюджету, їх питома вага у загальній сумі капітальних

інвестицій та поточних витрат коливається від 2,4% у 2005 р. до 5,0 % у 2017 р., а у сумі виключно капітальних інвестицій – від 6,2 до 35,3 відсотка, відповідно. При цьому, найбільша частка використання бюджетних коштів у фінансуванні капітальних витрат екологічного характеру спостерігалась у 2015 р. та поступово зменшувалась (рис. 3).

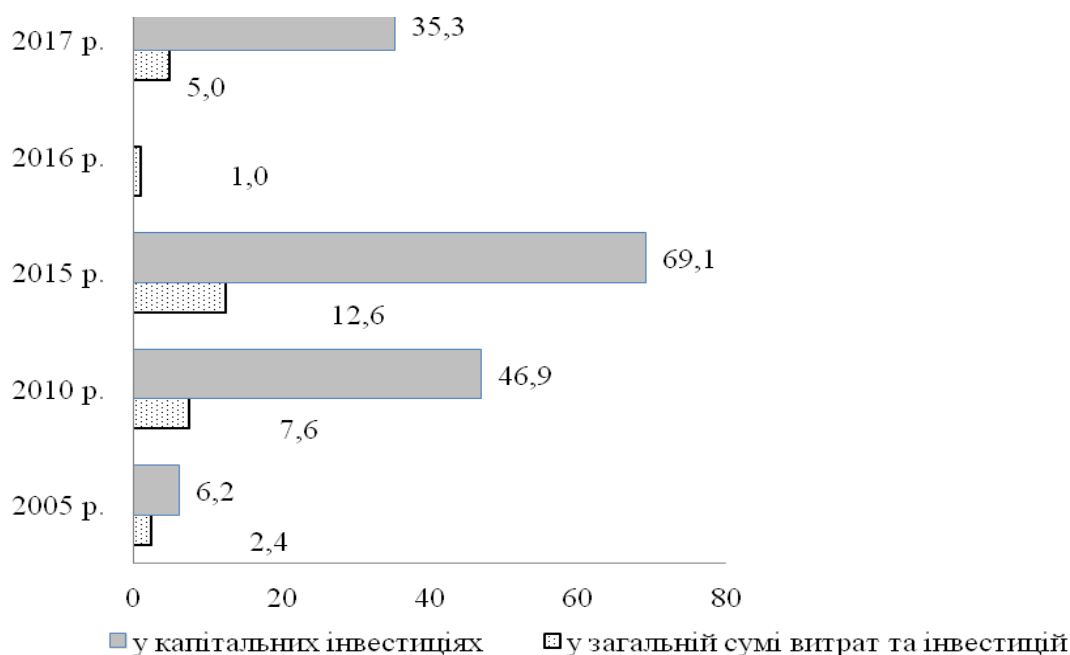

Рис. 3. Частка витрат на охорону навколишнього природного середовища Житомирської області за рахунок коштів держбюджету, %

Джерело: побудовано за даними [9].

Найбільша частка фінансових ресурсів у Житомирській області протягом усього періоду дослідження спрямовується на очищення зворотних вод від забруднення виробничими та побутовими (комунальними) стоками – в середньому близько 50% капітальних вкладень та інших витрат. Другим за важливістю напрямом

фінансування безпечного функціонування та відтворення регіональних екосистем є поводження з відходами, а саме, дії, спрямовані на запобігання утворення відходів, їх збирання, оброблення, утилізацію, знешкодження та контроль за цими операціями (табл. 4 і рис. 4).

Таблиця 4. Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища Житомирської області за напрямками, тис. грн

Показники	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Усього, тис. грн	67025	70535	103763	120037	131549
у тому числі за напрямками на:					
охорону атмосферного повітря, попередження змін клімату	14553	3439,2	1577,5	2603,3	4477,8
очищення зворотних вод	38591,7	37167,6	46771,4	64594,6	60531,9
поводження з відходами	1189,4	18741,4	42045,3	38778,9	49446,6
захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод	2938,8	9460,3	364,2	691,5	2598,8
Збереження біорізноманіття і середовища існування	5521,3	1487,1	12838,5	13265,9	14236,5
Інші напрями природоохоронної діяльності	4231,1	239,8	166,4	102,6	257,1

Джерело: розраховано за даними [9].

Актуальними залишаються такі напрями екологічної складової капітальних витрат: зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, попередження змін клімату;

захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод; збереження середовища існування рослинного і тваринного світу.

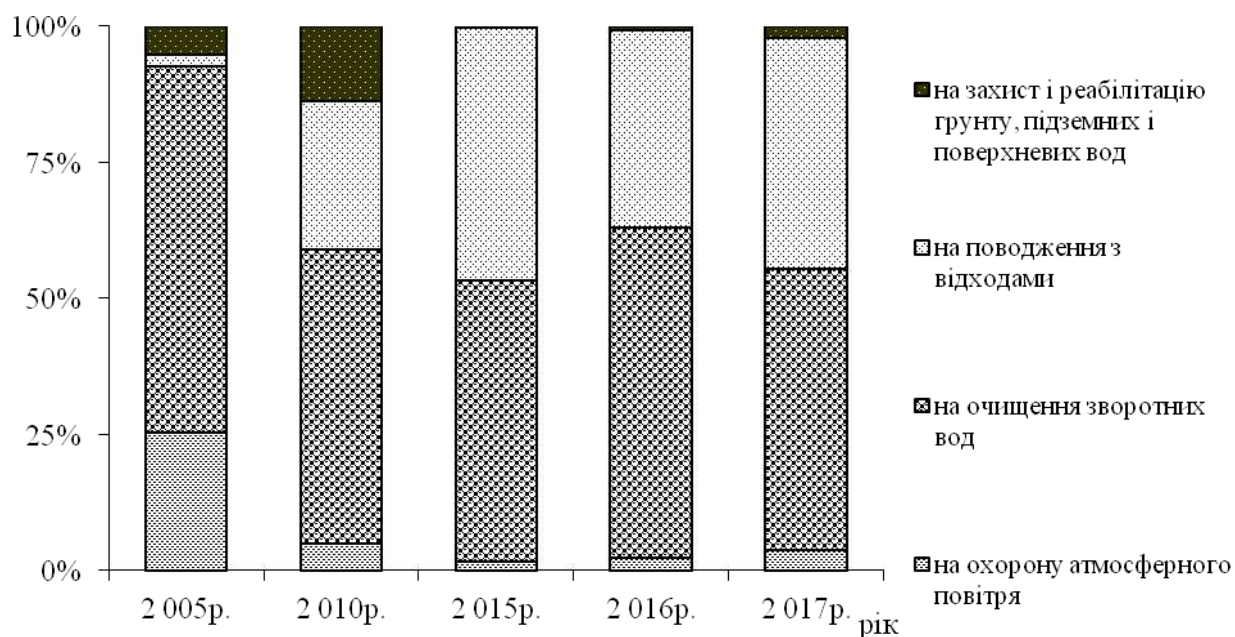

Рис. 4. Структура капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону довкілля у Житомирській області за напрямками, %

Джерело: побудовано за даними [9].

Зокрема, за видами економічної діяльності найбільше фінансових ресурсів природоохоронного призначення споживає водопостачання, каналізація, поводження з відходами (більше 65% загальної суми видатків), з них більше половини припадає на очищення та постачання

води, каналізацію, відведення та очищення стічних вод.

Безперечно, питання, пов'язані з фінансуванням природоохоронних заходів, потребують чіткого розподілу основних заходів, спрямованих на покращення стану довкілля на

державному та місцевому рівнях. Окрім цього, особливого значення набуває реалізація державної регіональної політики у галузі охорони довкілля та використанні природних ресурсів регіону на корпоративному та індивідуальному рівнях (табл. 5).

Таблиця 5. Напрями реалізації державної регіональної політики у галузі охорони довкілля та використання природних ресурсів регіону

Рівень реалізації заходів	Зміст заходів
Державний	Удосконалення екологічного законодавства з урахуванням міжнародних норм
	Визначення та законодавче закріплення напрямів екологічної політики держави
	Збільшення бюджетного фінансування витрат на охорону НПС
	Створення Національного екологічного фонду
	Державний контроль на всіх рівнях реалізації державної політики охорони довкілля
	Формування дієвої системи санкцій та стимулів щодо дотримання норм екологічного законодавства
	Організація екологічної освіти
	Розвиток міжнародного співробітництва в галузі збереження довкілля
	Організація моніторингу регіональних екосистем
Місцевий	Розвиток регіональної екомережі та управління її інфраструктурою
	Оперативний контроль за станом експлуатації природоохоронних об'єктів
	Контроль за діяльністю об'єктів, що несуть потенційну загрозу довкіл्लю
	Забезпечення належної охорони природно-заповідних об'єктів регіону
	Підтримка та проведення природоохоронної культурно-просвітницької діяльності
	Створення регіонального фонду охорони довкілля
	Збільшення бюджетного фінансування капітальних інвестицій та поточних природоохоронних видатків
	Контроль за цільовим використанням бюджетних коштів природоохоронного призначення
	Залучення бізнесових структур до фінансування природоохоронних заходів
Корпоративний	Залучення капітальних інвестицій у будівництво та модернізацію природоохоронних об'єктів
	Посилення штрафних санкцій за нанесення суб'єктами господарювання шкоди навколишньому природному середовищу
	Запровадження у виробництво та розвиток інноваційних безвідходних ресурсозберігаючих технологій
	Відповідальне ставлення бізнесу до процесу виробництва та задоволення потреб споживачів у високоякісній та екобезпечній продукції
	Активізація громадської підтримки заходів збереження природно-ресурсного потенціалу
Індивідуальний	Формування активної позиції, екологічної культури та відповідальності громадян щодо забезпечення екобезпеки регіону
	Застосування штрафних санкцій до громадян за невиконання норм екологічного законодавства
	Усвідомлення людиною своєї значущості у вирішенні нагальних проблем, пов'язаних зі збереженням природного навколишнього середовища
	Гармонійний розвиток індивідуума в умовах глобальних перетворень, спрямованих на підвищення якості й безпеки життя

Джерело: розроблено на основі [7] та власні дослідження.

Відтак, державний рівень реалізації вищезазначених заходів передбачає прийняття відповідних рішень щодо покращення стану бюджетного фінансування охорони довкілля, ведення поточного контролю у процесі реалізації державної політики, організацію та розробку методичних рекомендацій щодо екологічної освіти, удосконалення екологічного законодавства та розвиток міжнародної співпраці. Зокрема, місцевий рівень, крім здійснення фінансування, контролю та культурно-просвітницької діяльності, сприятиме розвитку регіональної екомережі та забезпеченню

охорони природно-заповідних об'єктів регіону. Корпоративний рівень зумовлює соціальну відповідальність бізнесу щодо процесу виробництва із запровадженням ресурсозберігаючих технологій, задоволення потреб споживачів безпечною та високоякісною продукцією, спрямування капітальних інвестицій у природоохоронні об'єкти тощо. Особливого значення набуває індивідуальний рівень, який розкривається у формуванні активної позиції, екологічної культури та відповідальності кожної людини. Комплексна реалізація зазначених заходів на всіх рівнях

забезпечить гармонійний розвиток суспільства в умовах глобальних перетворень, спрямованих на підвищення якості й безпеки життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень

За результатами проведеного дослідження встановлено, що на сучасному етапі розвитку суспільства існує загроза погіршення екологічного стану регіонів країни. Це зумовлює необхідність посилення соціальної відповідальності держави та місцевих органів влади в процесі формування державної регіональної політики з питань охорони навколишнього середовища та збалансованого природокористування. Основні напрями реалізації природоохоронних заходів необхідно здійснювати на державному, місцевому, корпоративному та індивідуальному рівнях, що посилить синергетичний ефект від їх проведення та сприятиме здійсненню позитивних перетворень у суспільстві.

Подальші дослідження спрямовані на розробку механізму формування збалансованого регіонального розвитку на засадах соціальної відповідальності держави, місцевої спільноти та бізнесу.

References

1. Ivanova, T. V. (2011). Rol ekolohichnoi skladovoi v kontseptsiiakh staloho rozvytku [The role of the ecological component in the concepts of sustainable development]. *Ekonomika ta derzhava* 5, 151–153 [in Ukrainian].
2. Kryvokulska, N. M. (2013). Ekoloho-ekonomichna polityka u systemi upravlinnia i rehuliuвання okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha [The ecological and economic policy in the system of management and regulation of environmental protection]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 4, 63–67 [in Ukrainian].
3. Mykytenko, V. V., Demeshok, O. O. & Khudolei, V. Yu. (2012). Polityka zabezpechennia ekolohichnoi rivnovahy ta staloho liudskoho rozvytku v rehionalnykh ekonomichnykh systemakh Ukrainy [Policy of ensuring ecological balance and sustainable human development in regional economic systems of Ukraine] *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 12, 215–225 [in Ukrainian].
4. Samoilik, M. S. (2014). Metodolohichni zasady optymizatsii stratehii zabezpechennia resursno-ekolohichnoi bezpeky rehionu [Methodological bases of optimization of the strategy of providing the resource-ecological safety of the region] *Problemy ekonomiky*, 2, 187–196 [in Ukrainian].
5. Khvesyk, M. A. & Stepanenko, A. V. (2014). Ekolohichna kryza v Ukraini: sotsialno-ekonomichni naslidky ta shliakhy yikh podolannia [Ecological crisis in Ukraine: socio-economic consequences and ways to overcome them] *Ekonomika Ukrainy*, 1, 74–86 [in Ukrainian].
6. Verner, I. Ye. (Ed.) (2018) *Ukraina u tsyfrakh u 2017 rotsi : statystychnyi zbirnyk* [Ukraine in figures in 2017: statistical collection]. Kyiv: Konsultant [in Ukrainian].
7. Zhytomyrska oblasna rada (2018). Pro oblasnu Prohramu okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha v Zhytomyrskii oblasti na 2018-2022 roky [About the Regional Program of Environmental Protection in Zhytomyr Oblast for 2018-2022]. Retrieved from ecology.zt.gov.ua/TT_prog2018.htm [in Ukrainian].
8. Dorokhov, V. I. (2018). Otsinka yakosti vody r. Teteriv v mezhakh rekreatsiynykh zon m. Zhytomyra [Estimation of water quality of the Teters River within recreational zones of Zhytomyr]. *Naukovi chytannia – 2018 : Materialy naukovopraktychnoi konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu naukovo-innovatsiinoho instytutu ekolohii ta lisu* (pp. 106-110). Zhytomyr : ZhNAEU [in Ukrainian].
9. Pashinska, G. A. (Ed.) (2018). *Statistichnyi schorichnik Zhitomirskoyi oblasti za 2017 rik* [Statistical Yearbook of Zhytomyr Oblast for 2017]. Zhitomir : GUSUZhO [in Ukrainian].

FORMING ECOLOGICAL COMPONENT OF STATE REGIONAL FINANCIAL POLICY

L. Dorohova, N. Kurovska

e-mail: kurovska@gmail.com,

dorohova861@gmail.com

Zhytomyr National Agroecological University
7, Sary Blvd, Zhytomyr, 10008, Ukraine

The necessity to strengthen the social responsibility of the state, local communities and business in solving the issues connected with ensuring the sufficient level of the society's ecological safety is substantiated. The increased attention of the state to the financial provision of realizing measures aimed at protecting the natural environment at the expense of the state budget is noted. It is established that during the investigated period, the most cost-effective in the total amount of

environmental expenditures of the country is the processing industry (25.4%), communal services (20.7 %), energy, gas and steam supply (19.5%), and also extractive industry (20.7%).

Taking into account the aggravation of ecological state of the environment in Ukraine in general and in certain regions, in particular, it is noted that the improvement of the mechanism of the state regional financial policy in the process of ensuring the proper level of financing of ecological measures, balanced nature use and the natural environment preservation takes on special significance. The emphasis is on the fact that the Zhytomyr region, along with other regions, has similar ecological problems, such as polluting the environment with domestic waste, polluting the air, deteriorating the surface and groundwater quality, depleting agricultural land, etc., and some territories must also overcome negative consequences caused by the Chornobyl accident.

The dynamics of the local budget expenditures of Zhytomyr region for the protection of the environment is analyzed. It is established that, despite the growth of absolute financing parameters, the share of the ecological component in the overall cost structure is insignificant and does not exceed 1%. It is determined that the main directions of implementing the state regional policy in the field of environmental protection should be the distribution of measures and corresponding costs between the state, local, corporate and individual levels. It is noted that the synergistic effect of their combination will ensure the harmonious development of society in the context of global transformations, improving the quality and safety of life.

Key words: state financial policy, capital investments, environmental protection, balanced development of society, financing of environmental protection measures.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОЛИТИКИ

Л. Н. Дорохова, Н. А. Куровская

e-mail: kurovska@gmail.com,

dorohova861@gmail.com

Житомирский национальный

агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Обоснована необходимость усиления социальной ответственности местных общин и бизнеса в решении вопросов, связанных с обеспечением достаточного уровня экологической безопасности общества. Отмечено

усиление внимания государства к финансовому обеспечению реализации мер, направленных на охрану окружающей природной среды за счет государственного бюджета. Установлено, что в течение исследуемого периода наиболее затратными в общей сумме расходов на охрану окружающей среды страны являются перерабатывающая промышленность (25,4%), коммунальное хозяйство (20,7%), поставки энергии, газа и пара (19,5%), а также добывающая промышленность (20,7%).

Учитывая ухудшение экологического состояния окружающей среды в целом по Украине и в отдельных регионах, в частности, указано, что особое значение приобретает совершенствование механизма реализации государственной региональной финансовой политики в процессе обеспечения надлежащего уровня финансирования экологических мероприятий, сбалансированного природопользования и сохранения окружающей природной среды. Акцентировано внимание на том, что Житомирская область, наряду с другими регионами, имеет подобные экологические проблемы, такие, как засорение окружающей среды бытовыми отходами, загрязнение атмосферного воздуха, ухудшение качества поверхностных и подземных вод, истощение сельскохозяйственных угодий и т. д., а отдельные территории вынуждены преодолевать еще и негативные последствия, вызванные Чернобыльской катастрофой.

Проанализирована динамика расходов местного бюджета Житомирской области на охрану окружающей среды и установлено, что, несмотря на рост абсолютных параметров финансирования, удельный вес экологической составляющей в общей структуре затрат незначителен и не превышает 1%. Определено, что основными направлениями реализации государственной региональной политики в области охраны окружающей среды должно стать распределение мероприятий и соответствующих расходов между государственным, местным, корпоративным и индивидуальным уровнями. Отмечено, что синергетический эффект от их сочетания позволит обеспечить гармоничное развитие общества в условиях глобальных преобразований, повышении качества и безопасности жизни.

Ключевые слова: государственная финансовая политика, капитальные инвестиции, охрана окружающей среды, сбалансированное развитие общества, финансирование природоохранных мероприятий.

doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-44-49

УДК 336.201

ПАРАДИГМА ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ**Г. П. Мартинюк, І. В. Шевчук**

e-mail: g.martinyuk66@gmail.com, irenshevchuk@ukr.net

Житомирський національний агроекологічний університет

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Розкрито роль та значення оподаткування доходів фізичних осіб. Висвітлено теоретико-методологічні особливості функціонування системи оподаткування доходів фізичних осіб, що сприяють виявленню альтернативних важелів забезпечення стабільності наповнення бюджету та ефективності діяльності податкової системи України, збереженню її національних пріоритетів в умовах глобалізації фінансових ресурсів. Запропоновано порядок формування програми оподаткування доходів фізичних осіб в умовах інтеграції. Сформульовано цілі та завдання програми. Доведено, що цілі та завдання програми повинні бути узгоджені із засобами досягнення мети – ресурсами: нормативно-правовою базою, доходами фізичних осіб, адмініструванням, декларуванням та можливостями забезпечення податкового контролю. Встановлено, що кінцевими результатами програми виступають: достовірне регламентування податкового кодексу, вирішення проблеми ухилення від оподаткування доходів. Констатовано, що чітке розмежування стратегічних та тактичних цілей програми оподаткування доходів фізичних осіб, узгодження її за змістом і термінами реалізації та науково-практична обґрунтованість підвищить своєчасність її виконання, забезпечать інтеграцію фіскальної служби з науковими установами. Виділено зовнішні чинники впливу на систему оподаткування. Обґрунтовано вплив правових, економічних, політичних, соціальних та технологічних чинників на оподаткування доходів. Констатовано, що політичні чинники (наявність військового конфлікту та вилучення значної частини платників податків) найбільш негативно впливають на витратну і дохідну частина бюджету. Значущість соціальної компоненти полягає в тому, що вона впливає не лише на фіскальні органи, а і на внутрішнє середовище платників податків. Аналіз технологічного аспекту функціонування податкової системи, дає змогу своєчасно виявляти ті можливості, які, за рахунок розвитку інтернет-технологій відкриваються для формування нових податкових продуктів та удосконалення діючих норм нарахування, сплати та адміністрування податків. Виділено внутрішні чинники: об'єкт та базу оподаткування, ставки податку з доходів, податкові соціальні пільги та податкові знижки. Запропоновано об'єднання податку на доходи із військовим збором в єдиний прибутковий податок із подальшим розподілом сум у казначейських органах. Запропоновано ведення реєстру платників податків фізичних осіб з розмежуванням на дві групи.

Ключові слова: податкова система, доходи фізичних осіб, оподаткування доходів, програма забезпечення оподаткування, вплив чинників на оподаткування, бюджет.

Постановка проблеми

Економічний розвиток України піддається впливу процесів фінансової глобалізації та характеризується посиленням вимог щодо ефективності діяльності податкової системи в цілому та оподаткування доходів фізичних осіб зокрема. Динамічний розвиток економіки та бізнесу на основі комплексної їх модернізації створює передумови для формування різноманітних видів доходу фізичних осіб, а відтак, призводить до загострення проблем з їх оподаткуванням.

Визначений Податковим кодексом України податок з доходів фізичних осіб спроможний формувати значну дохідну частину бюджетів об'єднаних територіальних громад та Зведеного бюджету України. Разом з тим, податок здатний забезпечити зменшення їх дефіциту та підвищити ефективність використання наявного фінансового потенціалу. І тому в основу модернізації оподаткування доходів фізичних осіб має бути покладена теоретико-методологічна програма розвитку інноваційних продуктів, що застосовуються в оподаткуванні доходів фізичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Концептуальні засади оподаткування фізичних осіб знайшли відображення у працях багатьох таких відомих вчених фінансистів та практиків: П. Гензель, Д. Дема, О. Ісаєв, Т. Єфіменко, В. Лебедєв, І. Озеров, В. Андрущенко, К. Швабій, О. Василик, В. Вишневський, Ю. Іванов, А. Крисоватий, С. Онишко, В. Опарін, В. Федосов та інші. Дослідження науковців більшою мірою стосується розуміння сутності, механізму та особливостей оподаткування доходів, водночас теоретико-методологічне підґрунтя залишається недостатньо досліджене, та уповільнює впровадження сучасного інструментарію у податкову теорію та практику.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних аспектів оподаткування доходів фізичних осіб та розробка програми та напрямів удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб. У процесі дослідження, для досягнення поставленої мети, передбачається вирішити наступні завдання: розкрити роль та значення оподаткування доходів в умовах інтеграції системи оподаткування в європейський фінансовий простір; сформувати парадигму оподаткування; дослідити вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на оподаткування доходів фізичних осіб.

Теоретичною і методологічною основами дослідження є системний підхід до вивчення соціально-економічних процесів, явищ, фундаментальних положень податкової науки, раціонально обґрунтованих засад оподаткування доходів фізичних осіб. У процесі дослідження використано комплекс економічних методів, зокрема: *абстрактно-логічний* – для теоретичних узагальнень, формування висновків і пропозицій; *аналізу та синтезу* – з метою ідентифікації чинників, що впливають на процеси оподаткування доходів.

Результати досліджень

У будь-якій державі громадяни зобов'язані віддавати частину своїх доходів на державні потреби. Досконалість методів і форм оподаткування, за допомогою яких відбувається

процес сплати податку до Державного бюджету та бюджетів територіальних громад, свідчить про рівень розвитку країни, її економічних та правових інституцій.

Загальновідомо, що надходження від податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету України займають одне з головних місць в сукупному обсязі податкових надходжень (програючи лише надходженням від ПДВ). Проблема інтеграції податкової системи України в європейський фінансовий простір зумовлює об'єктивну необхідність дослідження особливостей функціонування системи оподаткування доходів фізичних осіб, що сприятиме виявленню альтернативних важелів забезпечення стабільності наповнення бюджету і ефективності діяльності податкової системи України та збереженню її національних пріоритетів в умовах глобалізації фінансових ресурсів. Разом з тим, на думку Р. М. Безус, податкова система України вимагає змін, суть яких не повинна містити формального характеру. Очевидно, що прийшов час оцінки необхідності таких податків, які своїм існуванням, по суті, не створюють можливості для шахрайств і, одночасно, ліквідувати існуючі схеми ухилення від оподаткування та отримання необґрунтованих відшкодувань [1].

За умов переходу системи оподаткування доходів фізичних осіб на інноваційний напрям, першочергового значення набуває розробка програми її поточного і перспективного забезпечення. Формування такої парадигми, на наш погляд, слід здійснювати у певній послідовності (рис. 1).

Цілі та завдання програми мають бути узгоджені із засобами досягнення мети – ресурсами: нормативно-правовою базою, доходами фізичних осіб, адмініструванням, декларуванням та можливостями забезпечення податкового контролю. Кінцевими результатами програми виступають: вирішення проблеми ухилення від оподаткування доходів, а відтак, і наповнення дохідної частини бюджету та зменшення його дефіциту.

Метою даної програми є розробка науково-практичних рекомендацій щодо законності та стабільності в оподаткуванні доходів фізичних осіб.

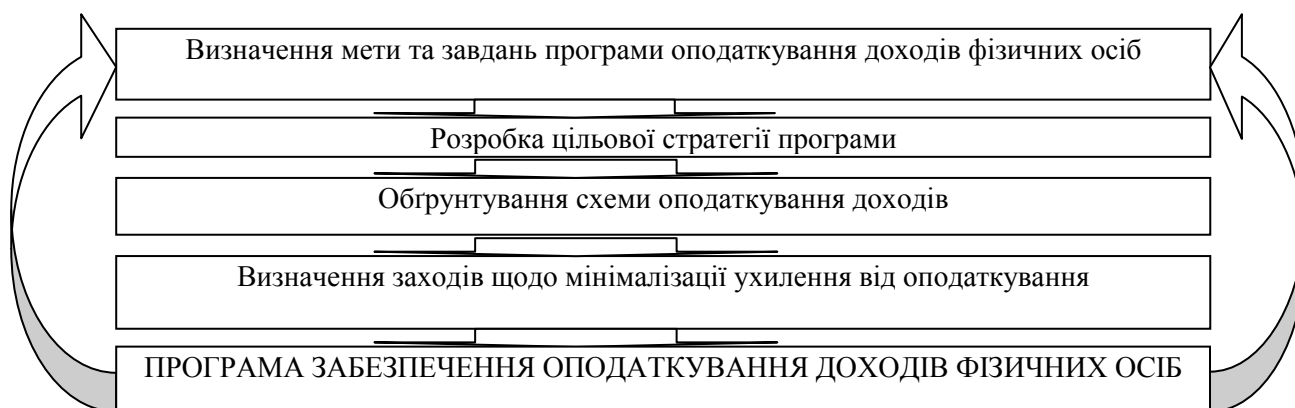

Рис. 1. Порядок формування парадигми оподаткування доходів фізичних осіб в умовах інтеграції до європейського фінансового простору

Джерело: власні дослідження.

Чітке розмежування стратегічних та тактичних цілей парадигми оподаткування доходів фізичних осіб резидентів та нерезидентів, узгодження її за змістом і термінами реалізації та науково-практична обґрунтованість підвищить своєчасність її виконання, забезпечить інтеграцію фіскальної служби з науковими установами.

Слід зазначити, що в зарубіжній та вітчизняній економічній літературі у більшості

випадків автори виділяють зовнішні та внутрішні фактори впливу на діяльність будь-якої системи. Важливість зовнішніх факторів також залежить від ступеня їх впливу на оподаткування доходів фізичних осіб, тому доцільним буде сформувати перелік основних факторів зовнішнього середовища (непрямой дії) для подальшого визначення значущості їх впливу на оподаткування (рис. 2.).

Рис. 2. Чинники зовнішнього впливу на оподаткування доходів фізичних осіб

Джерело: власні дослідження.

Доходи та їх оподаткування є ключовими факторами впливу на економічний розвиток держави. На думку О. Сафонові, надмірна фіскальна орієнтація податкової політики є

одним із чинників охолодження ділової активності в Україні, що здійснює додатковий негативний тиск на динаміку ВВП, промислового виробництва та інвестицій [4].

Наразі особливо доречними стають політичні чинники. Наявність військового конфлікту та вилучення значної частини платників податків негативно впливають на витратну і дохідну частину бюджету.

Слід відзначити, що значущість соціальної компоненти полягає в тому, що вона впливає не лише на фіскальні органи, а й на внутрішнє середовище платників податків. Ріст мінімальної заробітної плати та диверсифікація доходів платників змінюються досить повільно. Так, на думку С. Ковач, податковий агент, здійснюючи виплату (надання) платнику доходу, має, перш за все, вірно його класифікувати, адже від цього залежить його подальше оподаткування [2].

У своїх наукових доробках Чижова Т. В. вказує, що основним напрямком подальшого удосконалення законодавчої бази у цій сфері має стати зменшення податкового навантаження на соціально незахищені верстви населення та зростання відповідальності платників податку за ухилення від оподаткування [6].

Аналіз технологічного аспекту функціонування податкової системи дає змогу своєчасно виявляти ті можливості, які за рахунок розвитку інтернет-технологій відкриваються для формування нових податкових продуктів та удосконалення діючих норм нарахування, сплати та адміністрування податків. Тому, за побудови й застосування обраної стратегії, платники, податкові агенти та Державна фіскальна служба мають своєчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища, виявляти фактори, які впливають на ці зміни, знаходити необхідні засоби адаптації до умов, що склалися.

Оцінка внутрішніх чинників вибору стратегії оподаткування доходів фізичних осіб повинна базуватися на моніторингу внутрішнього потенціалу податку: достовірності визначення об'єкту та бази оподаткування, ставок податку з доходів, податкових соціальних пільг та податкових знижок. Крім того, внутрішніми перевагами можуть бути: ведення реєстру платників, електронне декларування, наявність програмного забезпечення, кваліфіковані кадри тощо.

Разом з тим, визначення основних заходів щодо мінімізації ухилення від оподаткування є пріоритетним напрямом удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб. У дослідженнях М. М. Фільо зазначено, що обсяг тіньової економіки в Україні досяг загрозливого для національної безпеки рівня, тому одним з пріоритетів

економічних трансформацій в Україні повинна бути визначена боротьба з ухиленням від оподаткування через створення державою сприятливих умов для розвитку бізнесу та формування партнерських відносин між податковими органами та платниками податків; боротьбу з корупцією та лобіюванням інтересів певних груп в органах державної влади і створення сприятливих умов для переливання коштів із тіньового сектора економіки в легальний [5].

В оподаткуванні доходів фізичних осіб найманих працівників виконання податкового законодавства щодо оподаткування доходів довірено податковому агенту. Податковий агент – юридична або фізична особа, на яку покладено обов'язки нарахування, виплати та оподаткування доходу. Оподаткування доходів фізичних осіб, приватних підприємців породжує таку ситуацію, що платник і податковий агент поєднуються в одній особі, що надає можливість для приховування доходу від оподаткування. І тому ми пропонуємо створити реєстр платників податків фізичних осіб з розмежуванням на дві групи: платники з високим рівнем (більше 1 млн грн) задекларованого доходу за попередній рік та платники з рівнем доходу менше 1 млн грн.

Обґрунтування та виконання програми системи оподаткування доходів фізичних осіб визначається процесом оподаткування доходів платників податку в умовах фіскальної децентралізації. Оскільки, військовий збір справляється із доходів, що обкладаються податком та декларується в єдиній декларації, на нашу думку, необхідно їх об'єднати в єдиний прибутковий податок з подальшим розподілом сум в казначейських органах. Принциповим підходом у запропонованому механізмі оподаткування є використання єдиної ставки податку, яка має бути визначена на рівні 19,5%.

Виконуючи фіскальну та регулюючу функції, а також, будучи імперативними грошовими відносинами, пов'язаними із формуванням централізованого фонду грошових коштів, податки впливають на соціально-економічний розвиток держави [3], а саме наповнення бюджету об'єднаних територіальних громад. Податок на доходи фізичних осіб є найпотужнішим дохідним джерелом наповнення бюджету та джерелом фінансування їх розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Парадигма оподаткування доходів фізичних осіб в умовах інтеграції до європейського фінансового простору являє собою комплекс організаційно-економічних, теоретичних та науково-практичних заходів, спрямованих на забезпечення надходжень в дохідну частину бюджету об'єднаних територіальних громад та розвитку суспільства в цілому. Таким чином, застосування програми оподаткування доходів у певній послідовності дозволить враховувати зовнішні та внутрішні чинники впливу на оподаткування, з метою вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб, через запровадження єдиного прибуткового податку. Врахування національних особливостей щодо заходів мінімізації ухилення від оподаткування дозволить поділ реєстру платників фізичних осіб на дві групи. Подальші наукові дослідження будуть присвячені вивченню специфіки оподаткування окремих доходів платників податків.

Refereces

1. Bezus, R. M. (2010). Podatok z dokhodu pidpriemstva yak systemoutvoriuiuchy element bezdefitsynoi biudzhethnoi polityky [Income tax as an integral part of a budget-neutral budget policy]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 24, 44–46 [in Ukrainian].
2. Kovach, S. (2015). Podatok na dokhody fizychnykh osib z dokhodiv u vyhliadi dodatkovoho blaha: opodatkovannia, oblik i zvitnist [Personal Income in Form of Additional Benefit: Taxation, Accounting and Reporting]. *Bukhholderskyi oblik i audit*, 10, 14–23[in Ukrainian].
3. Lobodina, Z. M. (2017). Podatok na dokhody fizychnykh osib yak instrument vplyvu na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok derzhavy [Personal income tax as a tool of influence on social and economic development of the state]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Serii. Ekonomika*, 6, 52–57 [in Ukrainian].
4. Safonova, O. D. (2013). Podatkova systema Ukrainy: suchasnyi stan ta vplyv na ekonomiku krainy [The tax system of Ukraine: the current state and impact on the country's economy]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, 3, 13–17 [in Ukrainian].
5. Filo, M. M. (2011). Tinova ekonomika ta ukhylennia vid opodatkovannia: prahmatyzm vzaiemozalezhnosti [Shadow economy and tax

evasion: the pragmatism of interdependence]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, 1, 84–89 [in Ukrainian].

6. Chyzhova, T. V. (2014). Podatok na dokhody fizychnykh osib: naukovi postulaty ta praktychni aspekty funktsionuvannia [Tax on personal incomes: scientific postulates and practical aspects of functioning]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky*, 6 (5), 103–106 [in Ukrainian].

PARADIGM OF TAXATION OF INDIVIDUALS' INCOMES

G. Martinyuk, I. Shevchuk

e-mail: g.martinyuk66@gmail.com,
irenshevchuk@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University
Sary Blvd, 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine

Role and value of individuals' income taxation are revealed. Theoretical and methodological features of individuals' income taxation system functioning which help to reveal alternative ways to ensure stability of budget filling and effectiveness of Ukrainian tax system with saving its national priorities in the conditions of financial resources globalization are highlighted. Order of individuals' income taxation program modeling in the conditions of integration is suggested. Goals and tasks of the program are formulated. Need for consistency of program goals and tasks with possibilities of tax control providing and means of goal achievement including resources such as regulatory framework, individuals' income, administration, declaration is proved. Reliable regulation of tax code and solution to the problem of tax evasion are established to be end results of the program. It is stated that clear delineation of strategical and tactical goals of individuals' income taxation program, agreeing on its content and terms of implementation and scientific and practical reasonableness will ensure timeliness of its implementation and integration of fiscal service with scientific institutions. The external factors of influence on the taxation system are revealed. Influence of legal, economic, political, social and technological factors on the income taxation is substantiated. It is stated that political factors such as present military conflict and exclusion of a significant part of taxpayers have the worst influence on cost and revenue part of the budget. Social component is established to be significative according to its influence on fiscal authorities and internal environment of taxpayers. Analysis of the tax system functioning

technological aspect allows to find out the opportunities which, due to the development of Internet technologies, are opened for new tax products formation and current accrual rates improvement, taxes payment and administration on time. Internal factors such as taxation object and base, income tax rates, tax social benefits and tax rebates are highlighted. Unification of income taxation and military assembly into the single income tax with further distribution of sums in treasury bodies is suggested. Keeping the register of individual taxpayers divided into two groups is proposed.

Keywords: tax system, personal incomes, income taxation, taxation program, tax factors influence, budget.

ПАРАДИГМА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ

Г. П. Мартынюк, И. В. Шевчук

e-mail: g.martinyuk66@gmail.com,

irenshevchuk@ukr.net

Житомирский национальный
агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Раскрыта роль и значение налогообложения доходов физических лиц. Освещены теоретико-методологические особенности функционирования системы налогообложения доходов физических лиц, способствующих выявлению альтернативных рычагов обеспечения стабильности наполнения бюджета, а также эффективности деятельности налоговой системы Украины, сохранению ее национальных приоритетов в условиях глобализации финансовых ресурсов. Предложен порядок формирования программы налогообложения доходов физических лиц, в условиях интеграции. Сформулированы цели и задачи программы. Доказано, что цели и задачи программы должны быть согласованы со средствами достижения цели – ресурсами: нормативно-правовой базой, доходами физических лиц, администрированием, декларированием и возможностями обеспечения налогового контроля.

Установлено, что конечным результатам программы выступают: достоверное регламентирование налогового кодекса, решение проблемы уклонения от налогообложения доходов. Констатируется, что четкое разграничение стратегических и тактических целей программы налогообложения доходов физических лиц, согласование ее по содержанию и срокам реализации и научно-практическая обоснованность повысят своевременность ее выполнения, обеспечит интеграцию фискальной службы с научными учреждениями. Выделены внешние факторы влияния на систему налогообложения. Обосновано влияние правовых, экономических, политических, социальных и технологических факторов на налогообложение доходов. Констатируется, что политические факторы (наличие военного конфликта и изъятия значительной части налогоплательщиков) наиболее негативно влияют на расходную и доходную части бюджета. Значимость социальной компоненты состоит в том, что она влияет не только на фискальные органы, а и на внутреннюю среду налогоплательщиков. Анализ технологического аспекта функционирования налоговой системы позволяет своевременно выявлять те возможности, которые, за счет развития интернет-технологий открываются для формирования новых налоговых продуктов и усовершенствования действующих норм начисления, уплаты и администрирования налогов. Выделены внутренние факторы: объект и базу налогообложения, ставки налога с доходов, налоговые социальные льготы и налоговые скидки. Предложено объединения налога на доходы с военным сбором в единый подоходный налог, с последующим распределением сумм в казначейских органах. Предложено ведение реестра налогоплательщиков физических лиц с разграничением на две группы.

Ключевые слова: налоговая система, доходы физических лиц, налогообложение доходов, программа обеспечения налогообложения, влияние факторов на налогообложение, бюджет.

doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-50-57

УДК 330.147

КАПІТАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК РУШІЙ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

Л. В. Недільська

e-mail: lorka_nedelskaya@ukr.net

Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Визначено, що досягнення сільського розвитку можливе лише за умови достатнього фінансування як економічних, так і соціальних та екологічних потреб, джерелом якого повинен стати нарощений місцевими товаровиробниками капітал. Обґрунтовано, що рівень капіталізації сільськогосподарських підприємств в Україні доцільно визначати на основі дуального підходу: капіталізація публічних агрохолдингів встановлюється за ринковою оцінкою акцій, що котируються на світових біржових майданчиках, а капіталізація решти сільськогосподарських підприємств – за вартістю збільшення активів. Здійснено припущення, що детермінантами, які визначають розмір капіталізації є: земельний банк, організаційно-правова форма господарювання (як можливість доступу до кредитних ресурсів), забезпеченість технікою, застосування новітніх технологій та інші чинники, які здатні генерувати прибуток, що з часом може бути капіталізованим у підприємство або спожитим власниками. Відмічено, що малі, середні та великі сільськогосподарські підприємства України у 2017 р. відображали відносно пропорційний стан їх розвитку: найбільші розміри інвестованого капіталу, обсяги заборгованості, забезпеченість необоротними активами та фінансові результати господарювання були отримані середніми підприємствами, а найменші – малими. В результаті мультифакторного аналізу темпу зростання вартості капіталу сільськогосподарських підприємств встановлено, що найстабільніші показники характерні для середніх підприємств, оскільки вони значно легше, ніж малі, реагують на систематичні ризики і, водночас, здатні до більшої мобільності, ніж великі. Окреслено, що наслідками достатнього рівня капіталізації можуть стати: нарощення потужності самих підприємств, фінансування й освоєння соціальних і громадських проектів, дотримання екологічної безпеки, досягнення сталого розвитку місцевих територій тощо.

Ключові слова: сільський розвиток, капіталізація сільськогосподарських підприємств, детермінанти темпів капіталізації, мультифакторний аналіз капіталізації.

Постановка проблеми

Природний, науково-технічний, трудовий та аграрний потенціал України здатні забезпечити належний рівень добробуту населення та сталого розвитку сільських територій. Сільське господарство впродовж останніх років зайняло визначальні позиції у формуванні економічного профілю України: у сільському господарстві виробляється понад 10 % ВВП, а питома вага його товарної продукції у структурі експорту становить близько 20 %. Однак, системний занепад сільських територій України яскраво відображає неефективність чинної політики економічного зростання. Зважаючи на закладені у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [8] засади

соціально-економічного поступу, ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку глобальні цілі та враховуючи сформовані у проекті Стратегії сталого розвитку України до 2030 року [7] стратегічні та операційні цілі, забезпечення сільського розвитку набуває неабиякого значення.

Сільський розвиток та розвиток сільськогосподарських товаровиробників перебувають у тісному і взаємодоповнюючому зв'язку. Сприятливі умови створення і функціонування підприємницьких структур слугують базисом для нарощення їх капіталізації, що надалі забезпечує сталий розвиток сільських територій в інноваційному, соціальному, економічному та екологічному вимірах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми нарощення капіталізації сільськогосподарських підприємств та її ролі у розвитку сільських територій тривалий час викликають дискусію серед наукових кіл. Процесам капіталізації науковці відводять, безумовно, чільне місце серед інструментів сталого соціально-економічного розвитку як держави, так і сільських територій. Зокрема, у дослідженнях А. І. Барановського обґрунтовується, що «капіталізація економіки є основним засобом упровадження інноваційної моделі; мірою оцінювання рівня розвитку національної економіки в цілому, її окремих галузей і суб'єктів господарювання, їх конкурентоспроможності; індикатором ефективності економіки (у тому числі соціальних функцій) і довіри до неї» [2, с. 176].

У цьому контексті, О. Бородіна наголошує на необхідності комплементарності аграрного і сільського розвитку, яка «базується на узгодженні інтересів сільськогосподарського виробництва, сільських спільнот і сільської місцевості, які як відносно окремі самостійні підсистеми мають гармонійно взаємодіяти між собою у забезпеченні виконання галузевих і загальносуспільних функцій. У комплементарних агропродовольчих системах ефективно реалізується багатофункціональність сільського господарства і села» [1, с. 20].

Наукові дослідження А. Барановського, О. Бородіної, О. Гудзь, Н. Давиденко, А. Кадацької, Н. Куровської, О. Могильного, П. Стецюка та інших [1, 2, 4, 5, 10] дають підстави визначати капіталізацію сільськогосподарських товаровиробників як основний рушій соціальної, економічної та екологічної компонент сталого сільського розвитку. Водночас, зважаючи на окреслені у Проекті Стратегії сталого розвитку України до 2030 року стратегічні цілі та враховуючи динамічні зміни, що відбуваються в економічній сфері та громадському житті держави, постає нагальна потреба в об'єктивній оцінці рівня капіталізації сільськогосподарських підприємств та встановлення їх місця і ролі в забезпеченні сталого розвитку сільських територій.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є встановлення тенденцій нарощення капіталу вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами та обґрунтування необхідності формування

достатнього рівня капіталізації як ключового фактора сталого сільського розвитку. Об'єктом дослідження визначено процес капіталізації сільськогосподарських підприємств у контексті можливості забезпечення сталого розвитку сільських територій. В основу дослідження покладено діалектичний та системний підходи до встановлення фундаментальних положень стосовно капіталізації підприємств в умовах динамічності та невизначеності економічного середовища. Зокрема, для обґрунтування сутнісних характеристик капіталізації сільськогосподарських підприємств та визначення її детермінант було використано абстрактно-логічний метод, оцінку показників нарощення капіталу агровиробників здійснено за допомогою статистичного методу, вплив ключових факторів на рівень капіталізації сільськогосподарських підприємств визначено з використанням методу мультифакторного аналізу.

Результати досліджень

Сталий розвиток визначається як «розвиток, який дає змогу задовольнити потреби теперішніх поколінь і залишає можливість майбутнім поколінням задовольнити їхні потреби. Це збалансований розвиток країни і регіонів, при якому економічне зростання, матеріальне виробництво і споживання, а також інші види діяльності суспільства відбуваються в межах, які визначаються здатністю екосистем відновлюватися, поглинати забруднення та підтримувати життєдіяльність теперішнього і майбутніх поколінь» [7, с. 28].

Збалансоване поєднання економічної, соціальної та екологічної компонент нині покладено в основу стратегічного бачення сталого розвитку України. При цьому, у сфері сільського господарства головною ціллю забезпечення сталого розвитку є досягнення подвійного зростання продуктивності сільського господарства та доходів дрібних аграрних товаровиробників за індикатором «продуктивності праці в сільському господарстві». Досягнення окреслених пріоритетів можливе лише за умови достатнього фінансування як економічних, так і соціальних та екологічних потреб, джерелом якого повинен стати нарощений сільськогосподарськими товаровиробниками капітал.

Однак, такі товаровиробники повинні бути належно вмотивовані, а обсяг їх капіталу має досягти достатнього для інвестування розміру.

В Україні досі не встановлено єдиної методики визначення результатів фінансової діяльності, яка полягає у формуванні та використанні капіталу. Відтак, існує нагальна проблема у виборі методичних підходів оцінки обсягів та рівня капіталізації, які б враховували нестабільність грошової одиниці, сповільненість обороту капіталу та низку інших ризиків сільськогосподарських та інших виробничих підприємств.

Згідно з наведеними на офіційному сайті НБУ визначеннями, під капіталізацією розуміють наступне: 1) збільшення обсягу капіталу підприємства; 2) сукупну вартість цінних паперів, що обертаються на фондовому ринку країни, що визначена у відсотках до ВВП – рівень капіталізації фондового ринку; 3) сукупну максимальну вартість акцій та облігацій, які може випустити компанія; 4) збільшення вартості підприємства у зв'язку зі зростанням його ринкової вартості [3].

Виходячи з реалій сьогодення, другий спосіб оцінки рівня капіталізації є прийнятним лише для великих агрохолдингів, які є учасниками міжнародних фондових ринків і котирують свої пайові цінні папери за ринковим курсом. Однак, «переважна більшість аграріїв – це малі та середні підприємства, які не є публічними, не емітують акцій та не представлені на фондовому ринку, тому для них прийнятними способами визначення рівня капіталізації залишаються лише перший та четвертий із наведеного вище переліку. Четвертим способом зможуть скористатися лише ті господарюючі суб'єкти, які періодично здійснюють оцінку ринкової вартості підприємства як майнового комплексу і мають можливість порівнювати її рівень в динаміці. Для усіх інших прийнятним залишається спосіб, за яким капіталізація визначається як збільшення обсягу капіталу, яким оперує підприємство протягом певного періоду часу» [6, с. 21].

Таким чином, рівень капіталізації сільськогосподарських підприємств в Україні визначається на основі дуального підходу: капіталізація публічних агрохолдингів встановлюється за ринковою оцінкою акцій, що котируються на світових біржових майданчиках (Лондонській та Варшавській фондових біржах), а капіталізація решти сільськогосподарських підприємств – за вартістю збільшення активів. Дуальна структура аграрного виробництва в Україні проявляється не лише у підходах до встановлення рівня капіталізації, а й у таких життєво необхідних

сферах як доступ до виробничих ресурсів, інновацій, вигідних ринків збуту тощо. О. Бородіна стверджує, що «корпоративний сектор монополізував виробництво високоmechanізованих та високорентабельних видів продукції, індивідуальний – значною мірою вимушено (заради виживання зайнятих у ньому сімей) займається трудомістким та малодохідним господарюванням на землі» [1, с. 22].

Причинно-наслідкові зв'язки досягнутого рівня капіталізації можуть лежати у площині розмірів підприємств та їх належності до агрохолдингів. Зокрема, причинами, які визначають розмір капіталізації, можуть бути: земельний банк, організаційно-правова форма господарювання (як можливість доступу до кредитних ресурсів), забезпеченість технікою, застосування новітніх технологій та інші чинники, які здатні генерувати прибуток, що з часом може бути капіталізованим у підприємство або спожитим власниками.

Так, загальний обсяг сільськогосподарських угідь, наразі, розподілений таким чином, що у користуванні агрохолдингів знаходиться 29 % землі, а решту – обробляють підприємства з розміром до 10 тис. га (рис. 1). При цьому, середній показник EBITDA (прибуток до оподаткування) на 1 агрохолдинг становить близько 2,3 млрд грн і на четвірку найбільших агрохолдингів припадає 39 % усього прибутку галузі (холдинг «Агропросперіс» не оприлюднює результатів господарювання).

Експерти стверджують, що «надмірна концентрація земель сільськогосподарського призначення та доходів у вертикально інтегрованих агрохолдингових структурах призводить до вивозу капіталу із країни та нераціонального споживання» [5]. З іншого боку, має місце думка про тимчасовість явища як-от агрохолдинги, оскільки раціональна державна політика у цій сфері здатна привернути увагу до дрібних та середніх господарств як ключового агровиробника, який ціль свого розвитку вбачає не в отриманні максимального прибутку, як агрохолдинги, а у розширенні виробництва, забезпеченні робочих місць для односельців, створенні соціальних закладів для своїх дітей та родини, формуванні інфраструктури для себе та мешканців свого села, зростанні добробуту своїх працівників тощо.

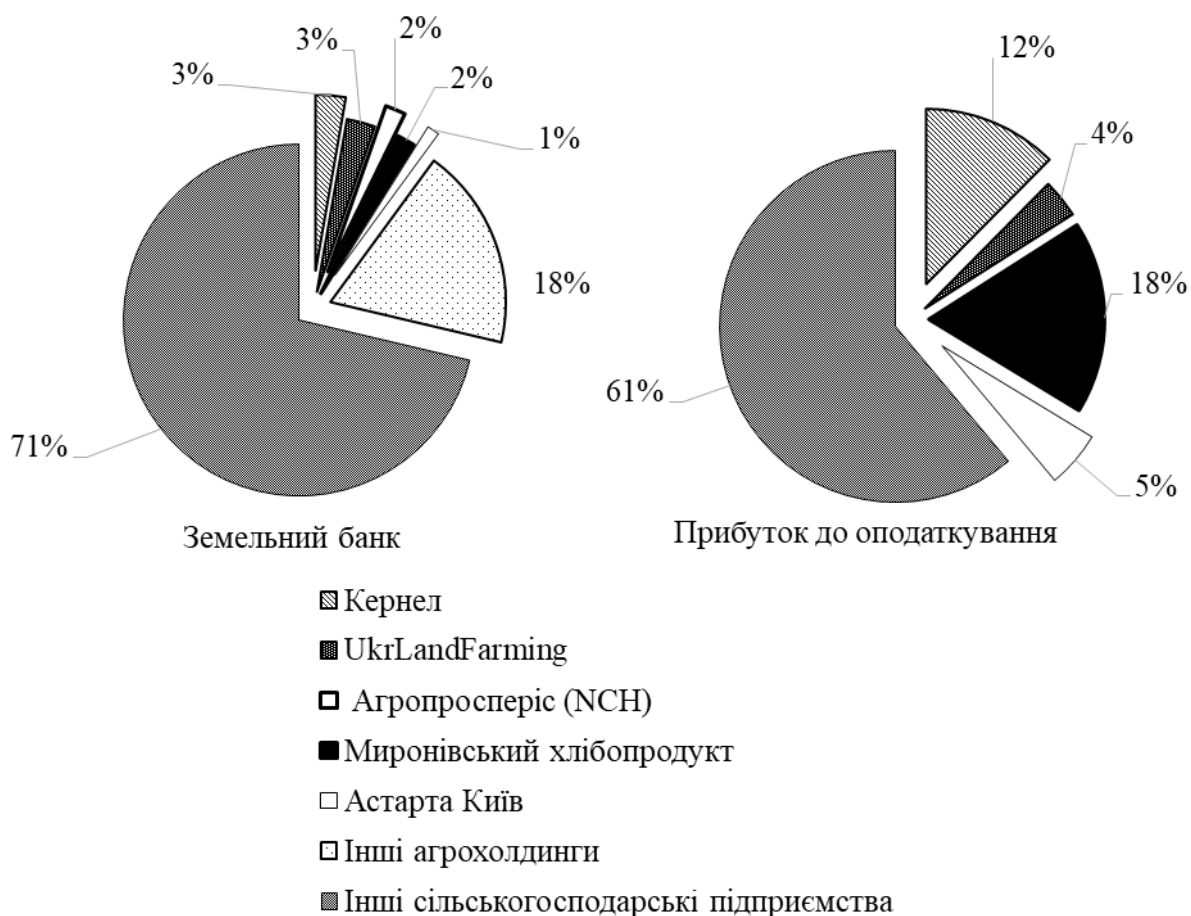

Рис. 1. Місце агрохолдингів у структурі земельного банку та прибутку сільськогосподарських підприємств, 2018 р.

Джерело: власні дослідження.

Базуючись на статистичних даних, слід зазначити, що малі, середні та великі сільськогосподарські підприємства України у 2017 р. відображали відносно пропорційний стан їх розвитку: найбільші розміри інвестованого капіталу, обсяги заборгованості, забезпеченість необоротними активами та фінансові результати господарювання були отримані середніми підприємствами, а найменші – малими (рис. 2). Однак, у 2017 р., у порівнянні з 2016 р., серед окреслених показників відбулися декілька суттєвих трансформацій. Передусім, вагомим є зменшення обсягів чистого прибутку та заборгованості за усіма групами підприємств і значне скорочення капіталу малих підприємств (майже у тричі). Така ситуація, а також

надзвичайно низькі темпи зростання капіталу великих підприємств у 2017 р. пояснюються впливом низки ринкових ризиків: зниження цін на окремі групи товарної продукції (зерно, цукор) і подорожчання сировини та техніки.

Заслугує уваги той факт, що вартість необоротних активів великих підприємств у 2017 р. становила 24% інвестованого капіталу, а у малих відбулося суттєве нарощення вартості необоротних активів, що підвищило їх питому вагу у складі активів з 8 до 30%. Така зміна зумовлена тезаврацією чистого прибутку малих підприємств за суттєвої обмеженості у можливостях диверсифікації виробництва (кожен окремий вид виробництва потребує застосування специфічної техніки).

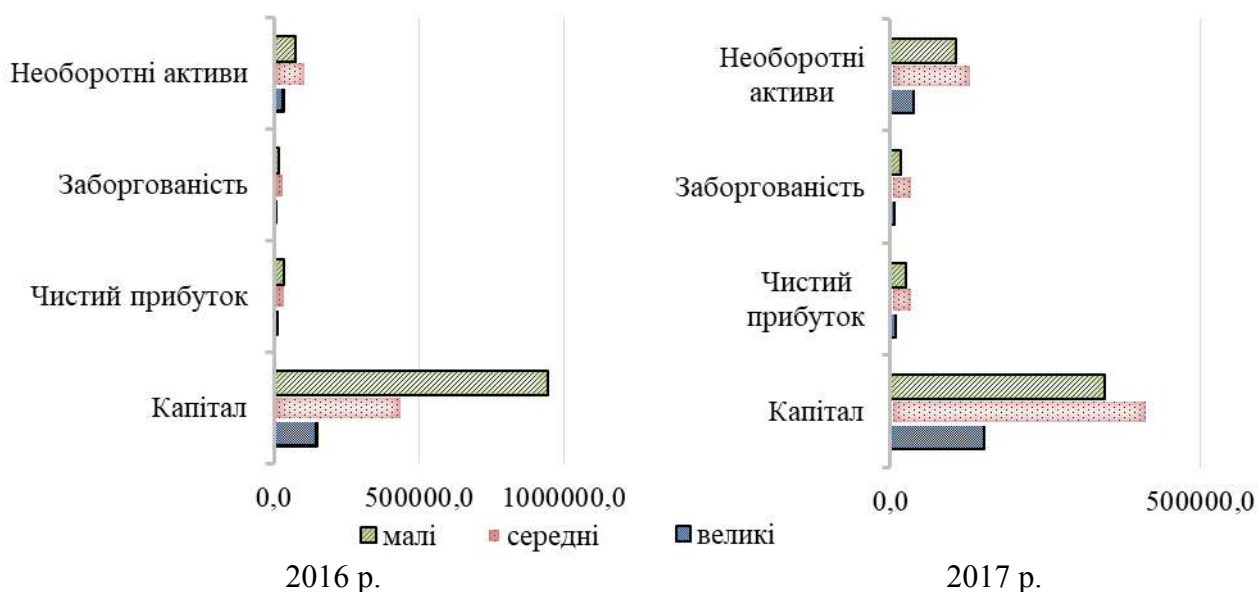

Рис. 2. Ключові параметри фінансового стану сільськогосподарських підприємств у межах їх груп за розмірами господарювання

Джерело: власні дослідження.

З метою деталізації складових, які спричиняють тенденції нарощення капіталу у кожній з виділених груп сільськогосподарських підприємств, використано мультифакторний аналіз показника темпу зростання капіталу за 2016–2017 рр. Цей метод застосовано шляхом розрахунку ключового показника через добуток п'яти складових: 1) співвідношення капіталу (К) і чистого прибутку (ЧП); 2) співвідношення чистого прибутку і зобов'язань (З); 3) співвідношення зобов'язань і необоротних активів (НА); 4) темп зростання вартості необоротних активів; 5) питома вага необоротних активів у капіталі попереднього року.

Аналіз тенденцій 2016 р. здійснено за наступним алгоритмом:

$$K_{2016} / K_{2015} = K_{2016} / \text{ЧП}_{2016} \times \text{ЧП}_{2016} / Z_{2016} \times Z_{2016} / \text{НА}_{2016} \times \text{НА}_{2016} / \text{НА}_{2015} \times \text{НА}_{2015} / K_{2015},$$

Для 2017 р. застосовано аналогічний підхід:

$$K_{2017} / K_{2016} = K_{2017} / \text{ЧП}_{2017} \times \text{ЧП}_{2017} / Z_{2017} \times Z_{2017} / \text{НА}_{2017} \times \text{НА}_{2017} / \text{НА}_{2016} \times \text{НА}_{2016} / K_{2016}.$$

Як свідчить аналіз (табл. 1), темп нарощення капіталу у 2016 р. за усіма групами підприємств мав позитивне значення. Зокрема, малі підприємства наростили капітал впродовж 2016 р. втричі, середні підприємства – на 49 %, а великі – на 19 %. Натомість, у 2017 р. лише великі підприємства зберегли обсяги інвестованого капіталу на рівні попереднього року, решту підприємств у межах своїх груп скоротили обсяги капіталу.

Таблиця 1. Мультифакторний аналіз темпу зростання капіталу сільськогосподарських підприємств за групами у 2016–2017 рр.

Група підприємств	Показник	2016 р.	2017 р.	Результати факторного аналізу	Факторні відхилення
Малі	$K_{17}/\text{ЧП}$	26,41	13,60	1,862	-1,75
	$\text{ЧП}/Z$	1,99	1,45	2,642	-0,97
	$Z/\text{НА}_{17}$	0,24	0,17	2,555	-1,06
	$\text{НА}_{17}/\text{НА}_{16}$	1,38	1,37	3,605	-0,01
	$\text{НА}_{16}/K_{16}$	0,21	0,08	1,378	-2,24
	K_{17}/K_{16}	3,61	0,37	x	

Закінчення таблиці 1

Середні	$K_{17}/\text{ЧП}$	10,38	11,71	1,679	0,19
	ЧП/З	1,13	0,98	1,280	-0,21
	З/НА ₁₇	0,34	0,28	1,212	-0,28
	НА ₁₇ /НА ₁₆	1,31	1,18	1,344	-0,14
	НА ₁₆ /K ₁₆	0,28	0,25	1,308	-0,18
	K_{17}/K_{16}	1,49	0,93	х	
Великі	$K_{17}/\text{ЧП}$	12,39	18,81	1,800	0,61
	ЧП/З	1,96	1,52	0,922	-0,26
	З/НА ₁₇	0,19	0,14	0,869	-0,32
	НА ₁₇ /НА ₁₆	1,01	1,17	1,369	0,18
	НА ₁₆ /K ₁₆	0,25	0,21	1,014	-0,17
	K_{17}/K_{16}	1,19	1,01	х	

Джерело: власні дослідження.

Причиною таких тенденцій стала низка об'єктивних чинників. Так, у групі малих підприємств найсуттєвіші зміни відбулися за рахунок скорочення вартості необоротних активів і значного зменшення авансованого капіталу. У групі великих підприємств помітним є зниження чистого прибутку та незначне оновлення основних засобів.

Важливо, що впродовж 2015–2017 рр. усі групи підприємств скоротили обсяги заборгованості, що певним чином сприяло підвищенню їх автономії. Однак, обсяги чистого прибутку, який потенційно є основним джерелом нарощення капіталу, також було скорочено і лише у 2018 р. підприємства агросектору відновили тенденцію зростання чистого прибутку.

Загалом, найстабільніші показники характерні для середніх підприємств, вони значно легше реагують на систематичні ризики, ніж малі, і, водночас, здатні до більшої мобільності, ніж великі. Таким чином, маючи надзвичайний потенціал і особливу структуру виробництва, в якій чільне місце відводиться підприємствам із середніми та малими розмірами, сільське господарство України показує тенденції помірною зростання за більшістю ключових параметрів. Однак, аналіз основних компонент зростання капіталізації сільськогосподарських підприємств свідчить про неоднозначні характеристики прирощеного капіталу. Нарощення фінансування з джерел, відмінних від власного капіталу у майбутньому може стати обтяжливим для виробників, а обсяги зростання власного капіталу потребують

методичного коригування на рівень інфляції та врахування можливих ризиків [6, с. 28].

Як стверджують науковці, врахування фінансово-економічних, організаційно-правових та інноваційно-управлінських факторів здатне забезпечити умови для управління процесом формування, розподілу та використання капіталу з метою поступового забезпечення капіталізації сільськогосподарських підприємств [4, с. 28]. Однак, забезпечення достатнього рівня капіталізації повинно бути лише проміжною ціллю сільського розвитку, оскільки значно вагомішу роль відіграють наслідки. Так, наслідками достатнього рівня капіталізації можуть стати: нарощення потужності самих підприємств, фінансування й освоєння соціальних і громадських проектів, дотримання екологічної безпеки, досягнення сталого розвитку місцевих територій тощо. У цьому контексті, враховуючи досягнутий рівень та стратегічні цілі у межах визнаної у європейському співтоваристві політики сільського розвитку, ключовими пріоритетами для України повинні стати: «підтримка нових знань, навичок, зелених технологій; стимулювання розвитку соціальних інновацій; розвиток місцевого потенціалу, диверсифікація сільської економіки, розвиток місцевих ринків і робочих місць тощо» [1, с. 21].

Зважаючи на встановлені тенденції та окреслені стратегічні пріоритети, є підстави зосередити зусилля громадськості, підприємницьких структур, загальнодержавних та місцевих органів влади на активізацію процесів розвитку середніх та малих підприємств як потенційних генераторів капіталу, який стане потужним рушієм сталого сільського розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, у ході дослідження визначено, що рівень капіталізації сільськогосподарських підприємств в Україні визначається на основі дуального підходу: капіталізації публічних агрохолдингів встановлюється за ринковою оцінкою акцій, що котируються на світових біржових майданчиках, а капіталізація решти сільськогосподарських підприємств – за вартістю збільшення активів. Загалом, встановлено, що сільське господарство України показує тенденції помірного зростання за більшістю ключових параметрів, а динаміка темпів капіталізації може бути ключовим фактором розвитку сільських територій.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку методичного підходу до об'єктивної оцінки обсягів та рівня капіталізації, який би враховував нестабільність грошової одиниці, сповільненість обороту капіталу та низку інших ризиків сільськогосподарських та виробничих підприємств.

Reference

1. Borodina, O. M., Shubravska, O. V. (Eds.) (2018). *Agrarniy i silskiy rozvitok dlya zrostannya ta onovlennya ukrayinskoyi ekonomiki* [Agrarian and rural development for the growth and renewal of the Ukrainian economy]. Kyiv : NASU [in Ukrainian].
2. Davidenko, N. (2018). *Kontseptualni pidhodi do kapitalizatsiyi pidpriemstv* [Conceptual Approaches to the Capitalisation of Enterprises]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoevropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 1, 62–67 [in Ukrainian].
3. Natsionalnyi bank Ukrainy (2018). *Kapitalizatsiya* [Capitalization]. *Glosariy bankivs koi terminologiyi*. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123360&cat_id=123213 [in Ukrainian].
4. Kurovska, N. O. (2014). *Formuvannya kapitalu v protsesi zabezpechennya finansovoyi diyalnosti silskogospodarskih pidpriemstv*. [Capital formation in the process of the financial performance maintenance of the agricultural enterprises]. *Visnyk ZNAU*, 1/2 (43), t. 2, 170–176 [in Ukrainian].
5. Markitanenko, S. (2018). *Efektivni fermeri chi neefektivni agroholdingi?* [Effective farmers or ineffective agroholdings?]. Retrieved from :

<https://latifundist.com/193-efektivn-fermeri-chi-neefektivn-agroholdingi> [in Ukrainian].

6. Nedilska, L. V. (2018). *Osnovni komponenti zrostannya kapitalizatsiyi silskogospodarskih pidpriemstv* [The main components of the growth of capitalization of agricultural enterprises]. In *Naukovi chitannya – 2018* (pp. 73–76). Zhitomir : ZNAU [in Ukrainian].

7. Verkhovna Rada Ukrainy (2018). *Proekt Strategiyi stalogo rozvitku Ukrayini do 2030 roku*. [Draft Strategy of Sustainable Development of Ukraine until 2030]. Retrieved from <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/en/home/library/sustainabl-e-development-report/Sustainable-Dev-Strategy-for-Ukraine-by-2030.html> [in Ukrainian].

8. Ukraina. Prezydent (2015). *Strategiyi stalogo rozvitku «Ukrayina – 2020»* [Strategy of Sustainable Development of Ukraine - 2020] : ukaz № 5/2015. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> [in Ukrainian].

9. Abramova, I. V., Vilenchuk, O. M., Dema, D. I. (2015). *Finansova politika v agrarnomu sektori ekonomiki: stan ta perspektivi* [Financial policies in the agrarian sector: state and prospects]. Zhitomir : ZNAU [in Ukrainian].

CAPITALIZATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS THE MOVER OF RURAL DEVELOPMENT

L. Nedilska

e-mail: lorka_nedelskaya@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University
7, Stary Blvd, Zhytomyr, 10008, Ukraine

It is defined that rural development is possible only if sufficient funding of economic, social and ecological needs reached by local producer's capital accumulation is available. The expediency of Ukrainian agricultural enterprises level determination on the basis of a dual approach (capitalization of public agroholdings is determined by the market valuation of quoted on the world stock exchanges shares and capitalization of the rest of the agricultural enterprises is determined by the cost of the increase in assets) is substantiated. It is assumed that determinants which influence the size of capitalization are the land bank, legal form of management (as the ability to access the credit resources), equipment availability, use of innovative technologies and other factors which are able to generate profits that eventually may be capitalized in the enterprise or consumed by the owners. It is

noticed that small, medium and big agricultural enterprises of Ukraine showed relatively proportional state of development in 2017: maximal invested capital, levels of debt, fixed assets availability and financial results of economic activity were received by medium enterprises, the minimal ones – by small enterprises. The multifactorial analysis of the agricultural enterprises capital cost growth pace sets up that the medium enterprises have the most stable performance as they react on systematic risks easier than the small ones and have higher mobility than the big ones. It was outlined that consequences of a sufficient level of capitalization may include enterprises capacity accumulation, social and public projects financing and development, ecological safety observance, the achievement of local territories sustainable development, etc.

Keywords: rural development, agricultural enterprises capitalization, capitalization pace determinants, multifactorial analysis of capitalization.

КАПИТАЛИЗАЦИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК ДВИГАТЕЛЬ СЕЛЬСКОГО РАЗВИТИЯ

Л. В. Недельская

e-mail: lorka_nedelskaya@ukr.net

Житомирский национальный
агроэкологический университет

бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Определено, что достижение сельского развития возможно лишь при условии достаточного финансирования как экономических, так и социальных и экологических потребностей, источником которого должен стать наращенный местными товаропроизводителями капитал. Обосновано, что уровень капитализации сельскохозяйственных предприятий в Украине целесообразно определять на основе дуального подхода: капитализация

публичных агрохолдингов устанавливается по рыночной оценке акций, котирующихся на мировых биржевых площадках, а капитализация остальных сельскохозяйственных предприятий – по стоимости увеличения активов. Осуществлено предположение, что детерминантами, которые определяют размер капитализации являются: земельный банк, организационно-правовая форма (как возможность доступа к кредитным ресурсам), обеспеченность техникой, применение новейших технологий и другие факторы, которые способны генерировать прибыль, что, со временем, может быть капитализированным в предприятие или потребленным владельцами. Отмечено, что малые, средние и крупные сельскохозяйственные предприятия Украины в 2017 отражали относительно пропорциональное состояние их развития: наибольшие размеры инвестированного капитала, объемы задолженности, обеспеченность необратимыми активами и финансовые результаты хозяйствования были получены средними предприятиями, а наименьшие – малыми. В результате мультифакторного анализа темпа роста стоимости капитала сельскохозяйственных предприятий установлено, что стабильные показатели характерны для средних предприятий, поскольку они значительно легче, чем малые, реагируют на систематические риски и одновременно способны к большей мобильности, чем большие. Определено, что последствиями достаточного уровня капитализации могут стать: наращивание мощности самих предприятий, финансирования и освоения социальных и общественных проектов, соблюдение экологической безопасности, достижения устойчивого развития местных территорий и т.д.

Ключевые слова: сельское развитие, капитализация сельскохозяйственных предприятий, детерминанты темпов капитализации, мультифакторный анализ капитализации.

doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-58-66

УДК 338.43:336.77:332.2:330.142.23

ЛІЗИНГОВЕ КРЕДИТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ КАПІТАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

О. Я. Стойко

e-mail: oy100iko@ukr.net

Житомирський національний агроєкологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Проаналізовано сучасний стан лізингового кредитування вітчизняних аграрних підприємств. Доведено, що в розвинених країнах одним з найпоширеніших методів фінансування технічного переоснащення виробництва і забезпечення довгостроковими фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання є використання лізингових операцій. Лізингове кредитування аграрних підприємств може стати альтернативою банківському кредитуванню, тому що дає змогу неабияк зменшити початкові капіталовкладення, а відтак відкриває широкі можливості для розвитку малого та середнього бізнесу. Встановлено, що впродовж останніх років обсяги використання лізингу в аграрній сфері мали тенденцію до зниження, що відбулося, головним чином, через економічну та політичну нестабільність в країні. У той же час, сільське господарство як за галузями економіки, так і за типами об'єктів лізингу щороку займає друге місце після автотранспорту. Попри певні здобутки державної лізингової компанії ПАТ НАК «Укragролізинг», її безконкурентна позиція на ринку лізингових послуг не дає змоги розвиватися приватним лізинговим компаніям, призводить до викривлення лізингових схем і дискредитує сутність лізингу. Підтримка аграрних виробників державою має базуватися на розробці досконалішої системи розподілу бюджетних коштів, а всебічне зростання лізингу в аграрній сфері має відбуватися на основі ринкової конкуренції за участі як державних, так і комерційних лізингових компаній. Запропоновано напрями удосконалення лізингового кредитування аграрних підприємств з метою підвищення рівня капіталізації аграрного сектору. Значний потенціал для розвитку лізингового кредитування в Україні може мати удосконалення нормативно-правової бази для лізингу, створення конкурентного середовища на ринку лізингових послуг, застосування вендорного фінансування, запровадження податкових та інвестиційних стимулів, наявність доступу до довгострокового фінансування за рахунок як внутрішнього, так і іноземного капіталу тощо.

Ключові слова: фінансовий лізинг, лізингові компанії, аграрний лізинг, лізингове кредитування, капіталізація аграрного сектору.

Постановка проблеми

Важливим чинником капіталізації аграрних підприємств і зростання продуктивності праці в аграрному секторі є рівень технічного оснащення та можливість застосування новітніх технологій в аграрній сфері. В умовах дефіциту фінансових ресурсів у аграрному виробництві простежується стійка тенденція до скорочення капітальних вкладень і зношення виробничих потужностей. Близько 85% технічних засобів в аграрних підприємствах амортизована. Нині агропідприємства щорічно списують 2,6–6,5% наявних машин, а закуповують лише 2,3–4,6%. Для нормального ж відтворення технічних засобів з урахуванням впровадження інноваційно-

інвестиційних моделей розвитку аграрної галузі їх необхідно оновлювати на 18–20% [7, с. 54]. Потреба у довгострокових ресурсах для вітчизняних аграрних підприємств зумовлюється не тільки необхідністю оновлення матеріально-технічної бази, а й недостатньою платоспроможністю більшості аграрних формувань через ускладнений доступ до фінансових ресурсів для інвестування у підприємницьку діяльність.

Одним з найпоширеніших методів фінансування технічного переоснащення, як показує світова практика, є застосування лізингових операцій. У розвинених країнах через лізинг здійснюється майже третина інвестицій в основні засоби, водночас як в Україні цей показник в

останні роки коливається в межах 3 - 4 % [9]. У 2016 р. річний обсяг лізингу в Україні становив лише 0,21 млрд. доларів США тоді, як в США – 383,87 млрд. доларів США, Великій Британії – 81,77 млрд. доларів США, Польщі – 14,00 млрд. доларів США. У цьому ж році співвідношення лізингу та ВВП (рівень охоплення) в Україні склало 0,23%, у той же час, в Естонії – 4,97%, Великій Британії – 3,11%, Польщі – 2,98% [6, с. 2].

Наразі ринок лізингових послуг в Україні не задовольняє нагальних потреб економіки, велика кількість операторів цього ринку впродовж останніх років припинила свою діяльність. З одного боку, це спричинено економічною та політичною нестабільністю минулих років, а з іншого – недосконалістю законодавчого та нормативного регулювання, відсутністю будь-яких стимулів та заохочень, які традиційно мають місце в розвинених державах світу. У зв'язку з цим, проблема розвитку ринку лізингових послуг в Україні, зокрема в аграрній сфері, та обґрунтування напрямів подальшої активізації аграрного лізингу потребують окремого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми розвитку лізингових відносин та специфіку використання лізингу в аграрній сфері досліджували такі вчені: Бурковська А. В., Бурковський І. Д., Гудзь О. Є., Дем'яненко М. Я., Загородній А. Г., Корсун А. С., Костецький Я. І., Міщенко В. І., Непочатенко О. О., Осадько А. С., Прокопенко О. В., Саблук П. Т., Хомуляк Т. І. та інші науковці. Проте деякі питання та перспективи лізингового кредитування аграрної сфери потребують подальшого вивчення й деталізації.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою дослідження є вивчення сучасного стану лізингового кредитування аграрних підприємств і розробка пропозицій щодо його удосконалення з метою підвищення рівня капіталізації аграрної сфери. Об'єктом дослідження є процес лізингового кредитування аграрних підприємств з метою підвищення рівня капіталізації аграрного сектору України.

Завдання статті полягає у дослідженні стану лізингового кредитування аграрного сектору, створення сприятливих правових, інфраструктурних й економічних умов для розвитку

аграрного лізингу, що сприятиме підвищенню рівня капіталізації аграрного виробництва.

Теоретичною й методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення й удосконалення лізингового кредитування вітчизняного аграрного сектору економіки. При написанні статті використано наступні наукові методи: монографічний – для узагальнення закордонного досвіду лізингового кредитування аграрної сфери; статистико-економічний – для аналізу сучасного стану та перспектив розвитку лізингу в аграрному бізнесі; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень і формування висновків.

Результати досліджень

В умовах обмеженого доступу до кредитних ресурсів аграрні підприємства спроможні задовольнити потребу в них за рахунок лізингу. Лізингове кредитування може стати альтернативою банківському кредитуванню, адже дозволяє значно зменшити стартові капіталовкладення, а відтак відкриває широкі можливості для розвитку малого та середнього бізнесу.

Лізингові відносини не набули належного поширення у вітчизняному аграрному секторі. За експертними оцінками, лізинговими технологіями користуються не більше 3,0% агрофірм, тоді як у розвинених країнах за лізингом надходить 90,0% промислового обладнання, а обсяги інвестицій за ними становлять до 30,0% [2].

Використання лізингу в аграрній сфері, на наш погляд, стримується такими чинниками: недосконалістю юридичної та податкової баз для лізингу; різними конкурентними можливостями суб'єктів ринку лізингових послуг (із монопольним становищем лізингодавців); відсутністю доступу до довгострокового фінансування за рахунок як внутрішнього, так і іноземного капіталу; відносно високою вартістю лізингових договорів; низькою платоспроможністю вітчизняних аграрних формувань, їх нездатністю вчасно та повністю сплачувати лізингові платежі; психологічною неготовністю керівників і фахівців аграрних підприємств до застосування лізингу тощо.

Більшість операцій на вітчизняному ринку лізингу здійснюється у формі фінансового лізингу. Послуги з цього виду лізингу можуть надавати комерційні банки та інші небанківські

установи, внесені до відповідного реєстру, який веде Нацкомфінпслуг. В Україні комерційні банки мають право здійснювати фінансовий лізинг на підставі банківської ліцензії НБУ, тоді як небанківські фінансові установи зобов'язані отримати ліцензію Нацкомфінпслуг. Поряд з цим, для здійснення операцій з оперативного лізингу отримувати ліцензію не потрібно, оскільки така діяльність у нашій державі не регулюється. Оперативний лізинг в Україні

пропонується переважно клієнтам корпоративного бізнесу для задоволення їхніх потреб у володінні легковими автомобілями.

Впродовж останніх років використання лізингу в Україні мало негативну тенденцію. У 2017 р. вартість діючих договорів фінансового лізингу, укладених з сільськогосподарськими підприємствами, становила 5,5 млрд грн, що на 41,5% менше, ніж у 2013 р. (табл. 1).

Таблиця 1. Динаміка лізингових угод, укладених з сільськогосподарськими підприємствами в Україні за 2013–2017 рр.

		Роки					2017 р.
Показник		2013	2014	2015	2016	2017	до 2013 р., % (пунктів)
Вартість діючих договорів фінансового лізингу всього, млрд грн		67,1	58,3	26,1	22,9	22,4	33,4
Вартість діючих договорів фінансового лізингу, укладених з сільськогосподарськими підприємствами:	млрд грн	9,4	11,2	6,6	5,7	5,5	58,5
	% у вартості діючих договорів фінансового лізингу	14,0	19,2	25,3	24,9	24,6	10,6

Джерело: розраховано за даними [8].

Зниження активності на вітчизняному ринку лізингових послуг відбулося, головним чином, через економічну та політичну нестабільність в країні. Разом з тим у 2017 р. порівняно із 2013 р., частка вартості діючих угод фінансового лізингу, які були укладені із аграрними підприємствами, в загальній сумі лізингових договорів збільшилась із 14,0% до 24,6% (на 10,6 в. п.).

Наразі ринок лізингових послуг в Україні характеризується такими ознаками: більшість лізингоотримувачів (90%) є юридичними особами, близько 70% активних клієнтів лізингу є малі і середні підприємства; лізингові угоди укладаються в гривнях без прив'язки або з прив'язкою до долара чи євро. Процентні ставки за лізинговими угодами в гривні становлять 25–30%, а у лізингових угодах, які мають прив'язку до долара, процентна ставка в середньому становить 10–12%, за винятком спеціальних пропозицій за дилерськими програмами; строк дії для більшості лізингових угод становить від 2-х до 5-и років (55,4% від загальної суми

контрактів). Деякі державні компанії укладають договори лізингу строком на 10 років, але таких випадків – незначна кількість (2,7% від загальної суми); авансовий платіж у середньому коливається в діапазоні від 20% до 40% і спостерігається тенденція поступового зменшення необхідної суми. Сума авансового лізингового платежу виступає як своєрідний барометр економічної ситуації: чим нижче сума авансового платежу, то більший ризик лізингодавець готовий взяти на себе [5, с. 5, 14].

Щороку сегмент сільського господарства як за галузями економіки, так і за типами об'єктів лізингу займає друге місце після автотранспорту. Структура портфеля активів лізингових компаній за видами предмета лізингу за 2015–2017 рр. наведена на рис. 1.

Дані рис. 1 свідчать, що сільське господарство є другим найрозвиненішим сектором лізингу, частка активів якого протягом 2015–2017 рр. становить близько 20,0%. За даними Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ) у -

2017 році основною технікою, щодо якої укладали договори лізингу у сільському господарстві, були трактори (50%), комбайни (25%) та обладнання для культивування (25%) [5, с. 15]. У наступні роки великі можливості для лізингу матимуть машини для збирання

цукрового буряка та картоплі, обладнання для виробництва кукурудзи та сої, обладнання для іригації, обладнання для годування тварин, доїльне обладнання та холодильні камери для молочних ферм, обладнання для вирощування та зберігання (елеватори) [6, с. 7].

Рис. 2. Структура портфеля активів вітчизняних лізингових компаній за видами предмета лізингу за 2015–2017 рр., %

Джерело: розраховано за даними [8].

Наразі найактивнішими у сегменті лізингових послуг для підприємств сільського господарства є такі компанії: «ОТП Лізинг», «Ленд-Ліз», «УЛФ-Фінанс», «ТЕКОМ-Лізинг» та інші. Чималий аграрний портфель також у компанії «Райффайзен Лізинг Аваль» [1]. Серед успішних лізингових компаній є немало таких, які підконтрольні власникам комерційних банків. Слід зазначити також, що до реєстру лізингових компаній входять і такі, що створені без посередньо постачальниками сільськогосподарської техніки [1].

Беззаперечним лідером у сегменті аграрного лізингу є компанія з угорським капіталом «ОТП Лізинг», яка у 2017 р. передала у лізинг близько 1100 одиниць сільськогосподарської техніки на 85 млн дол. США [1]. У 2017 р. «ОТП Лізинг» профінансувала 80% одиниць техніки, які фінансувала Асоціація «Українське об'єднання лізингодавців» (у загальному обсязі всі його члени профінансували 880 одиниць), [5, с. 15]. Для порівняння у 2017 р. державний оператор

ПАТ «НАК «Укragролізинг» уклав 189 лізингових угод та передав лізингоодержувачам 210 одиниць техніки загальною вартістю 107,5 млн грн [1].

З-поміж 315 переданих у лізинг тракторів у 2017 р. найпопулярнішими були «Білорус» (89), «Case» (75), «New Holland» (55), «John Deere» (38) і «Fendt and Massey Ferguson» (34). Передано в лізинг 95 зернозбиральних комбайнів; 31 – марки «New Holland», 27 – «Case», 17 – «John Deere» і 11 – «Class» [5, с. 15].

Водночас спостерігається переважне фінансування лізингових операцій, в т. ч. лізингових операцій з аграрними підприємствами, за рахунок позичкових коштів, в т. ч. банківських кредитів. Поясненням такої тенденції є тісна співпраця комерційних банків і лізингових компаній. Так, серед лідерів на вітчизняному ринку лізингових послуг зустрічаються лізингові компанії як асоційовані юридичні особи щодо комерційних банків – ТОВ «Райффайзен Лізинг Аваль», ТОВ «VAB Лізинг», ТОВ «ОТП Лізинг»,

ТОВ «ВТБ Лізинг Україна», ТОВ «ІНГ Лізинг Україна», ТОВ «УніКредит Лізинг» та інші. Окрім того, перевагами такої взаємодії є можливість залучення пільгових банківських кредитів лізинговою компанією, управління ліквідністю, комплексна оцінка справжньої платоспроможності лізингоодержувача, спільний ризик-менеджмент, збільшення клієнтської бази та нарощування кредитно-інвестиційного портфеля тощо.

Водночас на діяльність лізингових компаній, які входять до складу банківських груп, впливають економічні нормативи НБУ (щодо фінансування пов'язаних осіб), що, певною мірою, обмежує їхнє зростання. Оскільки фінансування надає комерційний банк, компанія має дотримуватися вимог НБУ, що обмежує фінансування до 25% статутного капіталу компанії в структурі компаній, що належать до тієї самої групи. Виходячи з цього, банківська лізингова компанія може не мати змоги залучати достатньо капіталу від материнської компанії [5, с. 18]. Іншим обмеженням для всіх лізингових компаній є відсутність внутрішніх ринків капіталу як дуже поширеного джерела отримання фінансування у місцевій валюті. Ресурси, які можна інвестувати фінансовим установам у ринки капіталу, обмежено системою державного регулювання (обмеження щодо ризиковості інвестицій), що також має негативний вплив на зростання ринків капіталу [5, с. 18].

Також лізингові послуги аграрним підприємствам надають безпосередньо комерційні банки. Проте кількість таких комерційних банків є невеликою і обсяг лізингових послуг у них незначний, оскільки банкам зручніше надавати такі послуги через підконтрольні лізингові компанії. Беззаперечним лідером серед комерційних банків на вітчизняному ринку агролізингу є АТ КБ «ПриватБанк», який у 2017 р. уклав 32 угоди лізингу з сільськогосподарськими підприємствами на загальну суму 68 млн грн. За станом на 01.01.2018 р. в АТ КБ «ПриватБанк» діяло 294 лізингові угоди на загальну суму 306,4 млн грн. АТ КБ «ПриватБанк» постійно покращує умови лізингових продуктів, знижує відсоткові ставки, надає кредитні канікули при придбанні сільськогосподарської техніки [4].

Важливу роль у забезпеченні фінансування вітчизняних малих і середніх підприємств,

використовуючи лізинговий механізм, відіграють міжнародні фінансові установи. Зокрема, ЄБРР надав 3-річний гривневий кредит для «ОТП Лізинг» у розмірі, еквівалентному 20 млн дол. США, для фінансування лізингових операцій з приватними українськими компаніями, зокрема з малими та середніми підприємствами. Проект підтримує оптимізацію балансу «ОТП Лізинг» та сприяє розширенню лізингового фінансування в національній валюті [5, с. 24].

Державну політику на ринку аграрного лізингу проводять лізингові компанії, які створені за участю держави: ПАТ НАК «Укragролізинг», ДП «Спецагролізинг» та інших. Ключова роль серед них належить НАК «Укragролізинг», яка передусім надає техніку аграрним виробникам на умовах фінансового лізингу і виступає основним учасником у цій процедурі.

Незважаючи на деякі досягнення державних лізингових компаній, їх монопольна роль на ринку лізингових послуг не дає змоги розвиватися приватним лізинговим компаніям, призводить до викривлення лізингових схем і дискредитує сутність лізингу. Допмагаючи вітчизняним товаровиробникам агротехніки, політика НАК «Укragролізинг» призводить до здорожчання цієї техніки для агроформувань. Так, середня ціна трактора зростає на 5,0%, що є цілком прийнятним, а комбайна – майже у 2 рази. У той же час, ціна імпортованого зернозбирального комбайна (не гіршої, а іноді й кращої якості) на вторинному ринку техніки може бути у 1,5–2,0 рази нижчою за ціну вітчизняного, реалізованого через НАК «Укragролізинг» [2]. Відтак державна допомога аграрним підприємствам за рахунок фінансування НАК «Укragролізинг» призводить до підвищення рівня собівартості вітчизняної техніки, виробництва непопулярної техніки, істотно знижує ефективність використання бюджетних коштів.

За результатами державного фінансового аудиту загальна сума неефективно використаних коштів державної підтримки аграрних підприємств через фінансування НАК «Укragролізинг» становила 669,0 млн грн, втрати придбаних активів – 98,3 млн грн, розрахунковий обсяг недоотриманих доходів – 31,0 млн грн. При цьому, 165,5 млн грн не було спрямовано на виконання заходів Державної програми, а

використано НАК «Украгролізинг» на власні потреби [10].

З огляду на неефективність перебування компанії у державній власності НАК «Украгролізинг» було включено до переліку великої приватизації на

2018 р. Підтримка аграрних виробників державою має базуватися на розробці досконалішої системи розподілу бюджетних коштів, а всебічне зростання лізингу в аграрній сфері має відбуватися на основі ринкової конкуренції за участі як державних, так і комерційних лізингових компаній.

Для активізації співпраці з аграрними підприємствами державі слід стимулювати приватні лізингові компанії шляхом часткової компенсації лізингової ставки відсотка на рівні, що становить розмір облікової ставки НБУ; шляхом часткової компенсації вартості об'єкта лізингу після внесення авансового платежу лізингоотримувачем за ставкою, еквівалентною авансовому платежу, але не більше ніж 30% [3]. Поряд з цим, для ефективності впровадження державної підтримки технічного забезпечення аграрних товаровиробників достатньо частково зацікавити потенційних покупців аграрної техніки вкладати власні кошти, тим самим збільшуючи обсяги ринку техніки не завдяки державному бюджету, як це було раніше, а завдяки приватному капіталу.

Найоптимальнішою схемою державної підтримки технічного оснащення аграрної сфери може бути державна допомога за рахунок компенсації вартості об'єкта лізингу. За цією схемою аграрне підприємство визначається з об'єктом лізингу у постачальника та звертається до лізингової компанії. У випадку позитивного рішення щодо надання лізингової послуги, укладається угода фінансового лізингу (на суму, яка складає різницю між вартістю об'єкта лізингу та подвійною сумою авансу) і товаровиробник сплачує встановлений авансовий платіж лізинговій компанії. Після одержання авансу лізингова компанія передає необхідну інформацію до відповідних державних структур, які надають підтвердження до казначейської служби. Потім, казначейська служба перераховує лізинговій компанії платіж у розмірі суми авансу, що сплатив аграрний виробник.

Вказаний механізм дасть змогу підвищити попит аграрних виробників на основні засоби виробництва та надходження до бюджету

додаткових сум податкових платежів. Водночас, такий механізм забезпечуватиме матеріально-технічний потенціал аграрних товаровиробників не на один рік, як у випадку з короткотерміновим пільговим кредитуванням, а на 5–10 років, що сприятиме зниженню собівартості і підвищенню ефективності виробництва аграрної продукції. Внаслідок функціонування такого механізму суттєво обмежується втручання держави у розвиток ринку аграрного лізингу, і відтак ринок лізингових послуг наповнюватиметься значними обсягами приватного капіталу.

Значний потенціал для розвитку лізингу в Україні може мати вендорне фінансування, яке згідно зі звітом, підготовленим для Leaseurope у 2015 р. компанією «Oxford Economics», є найпопулярнішим варіантом лізингу в Європі. 78,6 % МСП укладають лізингові угоди через вендорів, 58 % – через свої банки та 40 % – через незалежні лізингові компанії. У кожній країні є свої відмінності: у Німеччині та Нідерландах близько 90% компаній укладають лізингові угоди через вендорів, а у Великій Британії, Іспанії та Франції є найпопулярнішою банківська схема роботи [5, с. 22].

На противагу звичній схемі, за якою початковий контакт у лізингових відносинах формується на рівні лізингоодержувача та лізингодавця, у схемі через вендорів потенційний лізингоотримувач звертається до виробника активу й одержує доступ до лізингу через нього. Інакше кажучи, схема через вендорів забезпечує лізингоотримувачу доступ до лізингу в точці продажу активу (а не в точці фінансування). Застосування вендорного фінансування дасть змогу збільшити обсяги продажів, полегшити процес збуту продукції, підвищити рівень обслуговування клієнтів та зменшити ризики.

З метою подальшої активізації розвитку лізингу в аграрній сфері необхідно:

- удосконалити нормативно-правову базу щодо лізингових операцій, зокрема до проекту закону «Про фінансовий лізинг» (законопроект № 6395) внести зміни у частині подвійного оподаткування у разі перепродажу вилученого об'єкту лізингу; надання лізингоотримувачам можливості брати участь у будь-яких пільгових державних програмах (так звані «компенсації»); запровадження прискореної амортизації для активу, який вже передано у лізинг тощо;

- забезпечити рівні умови для роботи на аграрному ринку одночасно державних та приватних лізингових компаній, що дасть змогу здійснювати безперервний процес оновлення основних засобів у агроформуваннях із різним рівнем прибутку;

- урізноманітнити джерела фінансування аграрного лізингу, забезпечивши доступ до нових джерел фінансування на внутрішніх ринках капіталу та від міжнародних фінансово-кредитних інституцій;

- створити умови для вендорного фінансування, що дозволить підвищити конкуренцію на ринку лізингу, розширити пропозицію на лізингові продукти, знизити ціни і стимулювати диверсифікацію портфелів лізингодавців;

- реформувати механізм державної підтримки технічного оснащення аграрного виробництва за рахунок компенсації вартості об'єкта лізингу;

- ввести в дію механізм надання податкових пільг за операціями з міжнародного лізингу з метою ввезення на територію нашої держави високотехнологічного обладнання;

- задіяти механізм страхування фінансових ризиків, що дасть змогу мінімізувати ризики операцій на ринку аграрного лізингу;

- популяризувати вітчизняний ринок лізингу закордоном для зацікавлення міжнародних фінансових інституцій як у започаткуванні аграрного бізнесу, так і у вкладенні коштів у функціонуючі лізингові компанії або програми в Україні.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Наразі обсяги лізингових послуг не задовольняють нагальних потреб вітчизняного аграрного сектору. Зниження активності на вітчизняному ринку лізингових послуг впродовж 2013–2017 рр. відбулося, головним чином, через економічну та політичну нестабільність в країні. У той же час, сільське господарство як за галузями економіки, так і за типами об'єктів лізингу щороку займає друге місце після автотранспорту.

Значний потенціал для розвитку лізингового кредитування в Україні може мати удосконалення нормативно-правової бази для лізингу, створення конкурентного середовища на ринку

лізингових послуг, застосування вендорного фінансування, запровадження податкових та інвестиційних стимулів, наявність доступу до довгострокового фінансування за рахунок як внутрішнього, так і іноземного капіталу тощо. Запропоновані заходи сприятимуть підвищенню попиту аграрних підприємств на послуги лізингових компаній, насиченню ринку агролізингових продуктів приватним капіталом, поліпшенню інвестиційного середовища в аграрному виробництві, а відтак підвищенню рівня капіталізації аграрного сектору економіки.

Подальші дослідження будуть спрямовані на удосконалення системи лізингового кредитування в аграрному секторі, зокрема через механізм податкових та інвестиційних стимулів для учасників ринку лізингових послуг.

Refereces

1. Hrynkov, D. (2018). Ahrolizynh : ne bankom yedynym [Agro-leasing: not the only bank]. *Biznes*, 11. Retrieved from <https://business.ua/finansy/item/4268-ahrolizynh-ne-bankom-iedynym> [in Ukrainian].

2. Holovchuk, A. F. & Nepochatenko, O. O. (2010). Ahrolizynh yak mekhanizm realizatsii derzhavnoi investytsiinoi polityky. [Agro-leasing as a mechanism for implementing state investment policy]. *Zb. nauk. prats Umanskoho nats. un-tu sadivnytstva. Ekonomika*, 74 (2), 7–16 [in Ukrainian].

3. Hudz, O. Ye. (2010). Suchasnyi vymir stanovlennia ta perspektyv rozvytku lizynhovykh posluh v ahrarnii sferi. [Modern dimension of formation and prospects of development of leasing services in agrarian sphere]. *Zb. nauk. prats Umanskoho nats. un-tu sadivnytstva. Ekonomika*, 73 (2), 24–34 [in Ukrainian].

4. Tsyhanok, O. (2018). Zalizty v lizynh : khto na rynku lizynhu hraie pershu skrypku i de ahrariiu shukaty shchastia? [Get into the lease: who on the leasing market is playing the first violin and where does the agrarian seek for happiness?]. *AgroDay*. Retrieved from <https://agroday.com.ua/2018/02/09/zalizty-v-lizyng-hto-na-rynku-lizyngu-graye-pershu-skrypku-i-de-agrariyu-shukaty-shchastia-ch-2/> [in Ukrainian].

5. Krakovska, A., Vyshnevskyi, I. & Pedos, N. (2018). Lizynhova haluz v Ukraini : tendentsii ta rekomendatsii dlia zrostannia [Leasing industry in Ukraine: trends and recommendations for growth]. *Kyiv* [in Ukrainian].

6. Krakovska, A. (2018). *Perspektyvy lizynhu v Ukraini* [Prospects for leasing in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Lupenko, Yu. O. & Mesel-Veseliak, V. Ya. (Eds.). (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020]. Kyiv : NNTs «IAE» [in Ukrainian].

8. Natsionalna komisiia, shcho zdiisniue derzhavne rehuliuвання u sferi rynkiv finansovykh posluh (2017). *Pidsumky diialnosti finansovykh kompanii, lombardiv ta yurydychnykh osib (lizynhodavtsiv) za 2013-2017 rr.* [Results of activity of financial companies, pawnshops and legal entities (lessors) for 2013-2017]. Retrieved from <http://nfp.gov.ua> [in Ukrainian].

9. Verkhovna Rada Ukrainy (2017). *Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro finansovi lizynh»* [Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Financial Leasing"]. Informatsiine ahentstvo «LIHA:ZAKON». Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH4XN00A.html [in Ukrainian].

10. Derzhavna finansova inspektsiia Ukrainy. (2013). *Pro efektyvnist vykonання Derzhavnoi tsilovoi prohramy realizatsii tekhnichnoi polityky v ahropromyslovomu kompleksi* [On the Efficiency of Implementation of the State Target Program for the Implementation of Technical Policy in the Agro-Industrial Complex]. Retrieved from <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/97986;jsessionid=F262335A06A17F5A520771E1802D25CB.vapp25:2> [in Ukrainian].

LEASING LENDING AS CAPITALIZATION INSTRUMENT FOR THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

O. Stoiko

e-mail: oy100iko@ukr.net

Zhytomyr National Agroecological University
Sary Blvd, 7, Zhytomyr, 10008, Ukraine

The modern state of leasing lending of domestic agrarian enterprises is analyzed. It is proved that one of the most common methods of financing the technical re-equipment of production and providing long-term financial resources of business entities in developed countries is the use of leasing operations. Leasing lending to agrarian enterprises can be an alternative to bank lending, since it can significantly reduce start-up investment, and thus opens up wide opportunities for

small and medium-sized businesses. It has been established that over the past years amount of leasing usage in the agrarian sector has tended to decline, which was mainly due to economic and political instability in the country. At the same time, the segment of agriculture, both in the branches of the economy, and by the types of leasing objects, occupies the second place after motor transport every year. Despite certain achievements of the state leasing company PJSC NJSC «Ukragroleasing», its monopoly position in the market of leasing services does not allow the development to private leasing companies distorts the leasing schemes and discredits the essence of leasing. The state support of agricultural producers should be based on the development of a more perfect mechanism of budget funds distribution, and full development of leasing in the agrarian sector should operate on the basis of market competition with the participation of both state and commercial leasing companies. The directions of improvement of leasing lending of agrarian enterprises to increase the capitalization level of the agrarian sector are offered. Significant potential for the development of leasing lending in Ukraine may be the improvement of the legal framework for leasing, the creation of a competitive environment in the leasing market, the use of vendor financing, the introduction of tax and investment incentives, availability of access to long-term financing through both domestic and foreign capital etc.

Keywords: financial leasing, leasing companies, agrarian leasing, leasing lending, capitalization of the agrarian sector.

ЛИЗИНГОВОЕ КРЕДИТОВАНИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ КАПИТАЛИЗАЦИИ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ

О. Я. Стойко

e-mail: oy100iko@ukr.net

Житомирский национальный
агроэкологический университет
бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Проанализировано современное состояние лизингового кредитования отечественных аграрных предприятий. Доказано, что в развитых странах одним из самых распространенных методов финансирования технического перевооружения производства и обеспечения долгосрочными финансовыми ресурсами субъектов хозяйствования является использование

лизинговых операций. Лизинговое кредитование аграрных предприятий может стать альтернативой банковскому кредитованию, поскольку позволяет значительно уменьшить стартовые капиталовложения, а следовательно открывает широкие возможности для развития малого и среднего бизнеса. Установлено, что в последние годы объемы использования лизинга в аграрной сфере имели тенденцию к снижению, что произошло, главным образом, через экономическую и политическую нестабильность в стране. В то же время, сегмент сельского хозяйства как по отраслям экономики, так и по типам объектов лизинга ежегодно занимает второе место после авто-транспорта. Несмотря на определенные достижения государственной лизинговой компании ПАО НАК «Укразролизинг», ее монопольная позиция на рынке лизинговых услуг не дает возможности развиваться частным лизинговым компаниям, вносит искажения в лизинговые схемы и дискредитирует сущность лизинга. Поддержка аграрных производителей

государством должна основываться на разработке более совершенного механизма распределения бюджетных средств, а полноценное развитие лизинга в аграрной сфере должно функционировать на принципах рыночной конкуренции с участием как государственных, так и коммерческих лизинговых компаний. Предложены направления совершенствования лизингового кредитования аграрных предприятий с целью повышения уровня капитализации аграрного сектора. Значительный потенциал для развития лизингового кредитования в Украине может иметь совершенствование нормативно-правовой базы для лизинга, создание конкурентной среды на рынке лизинговых услуг, применение вендорного финансирования, введение налоговых и инвестиционных стимулов, наличие доступа к долгосрочному финансированию за счет как внутреннего, так и иностранного капитала и др.

Ключевые слова: финансовый лизинг, лизинговые компании, аграрный лизинг, лизинговое кредитование.

doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-67-76

УДК 336.711

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ НА РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Л. В. Сус, М. О. Онищук

e-mail: Lsus4462@gmail.com

Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Обґрунтовано значення державних банків для розвитку банківської системи України, що є беззаперечним, оскільки у процесі своєї діяльності вони вирішують низку завдань, які мають загальнодержавне значення, зокрема: підтримка стабільності банківської системи; фінансування соціально корисних, проте фінансово неприбуткових проектів; стимулювання фінансового розвитку в регіонах, куди важко потрапити комерційним банкам. Особливого змісту роль державних банків набуває в умовах стрімкого збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі країни. Виявлено особливості функціонування державних банківських установ та формалізація їх діяльності на перспективу. Систематизовано основні переваги та недоліки присутності державної власності у банківському секторі економіки. Побудовано рейтинг банківських установ та визначено ринкову позицію державних банків у банківській системі по активах, залучених коштах та капіталу.

Проаналізовано основні показники діяльності державних банків в Україні, зокрема проведено аналіз прибутковості державних банківських установ. З метою оцінки рівня концентрації і, відповідно, монополізації банківського ринку розраховано фактичні значення індексу концентрації Херфіндала-Хіршмана для державних банків. Проведені розрахунки надалі можливість визначити основні проблеми, пов'язані з підвищенням рівня концентрації на ринку банківських послуг та обґрунтувати основні напрями їх подолання. Досліджено інструментальне забезпечення політики держави щодо ефективності функціонування державних банків в Україні. Запропоновано необхідні інноваційні банківські послуги для успішного забезпечення стабільної діяльності державних банківських установ.

Ключові слова: банківська система, державний банк, конкурентоспроможність, індекс концентрації, ринок банківських послуг, банківські інновації.

Постановка проблеми

Існування та функціонування державних фінансово-кредитних інститутів у банківських системах країн світу є одним із актуальних питань як сучасної економічної науки, так і міжнародної фінансової спільноти. Наразі день досить важко визначити ефективність функціонування державного банку з позиції виконання чи невиконання ним покладених на нього функцій, що є особливо актуальним саме для нашої держави. Створення ефективної системи державних банків, основним принципом функціонування яких має бути суспільний, а не комерційний інтерес, є перспективним напрямком розвитку вітчизняного фінансового сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У вітчизняній економічній літературі ролі державних банків України та їх впливу у розподіл інвестиційних потоків у державі присвячено чимало наукових праць. Зокрема, до них можна віднести роботи таких учених, як Бугель Ю.В. [1], Кичань О. М. [3], Корецька Н. І. [5], Корнєєв В.В. [6], Пурій Г. М. [8], Солодовнік О. О. [10], Чмутова І. М. [11] та ін. Ураховуючи практичну цінність праць вищезазначених фахівців, необхідно наголосити на потребі більш системного дослідження функціонування державних банків через визначення спектру їх обов'язкових функцій.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою наукової роботи є виявлення особливостей функціонування державних банківських установ та формалізація їх діяльності на перспективу.

Поставлена мета обумовила вирішення таких завдань: з'ясування теоретичних основ та методичних підходів функціонування державних банків; дослідження необхідності державних банків їх місця і ролі в банківській діяльності; удосконалення адміністративно-правових заходів у сфері функціонування державних банків.

Об'єктом дослідження є державні банки України. Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних та прикладних проблем функціонування та управління державними банками.

Дослідження здійснювалося на основі системного методу наукового пізнання економічних явищ і процесів. Для уточнення сутності поняття «державні банки» використано абстрактно-логічний метод, метод індукції, термінологічного аналізу й операціоналізації понять. Для економічного обґрунтування практичної значущості запропонованих позицій використано монографічний метод. З метою встановлення частки державних банків у банківській системі України та світу застосовано метод бенчмаркінгу.

Результати досліджень

У період деструктивного розвитку на фінансовому ринку посилюється увага до функціонування та ролі державних банків у банківській системі. Цілком логічно, що у період кризи основою стабільності банківської системи країни залишаються державні банки або ті, які мають державну частку. Дослідження стану діяльності вітчизняних державних банків та визначення їх оптимальної питомої ваги у банківській системі України нині є назрілим питанням.

На думку деяких вітчизняних фахівців, сталий розвиток банківського сектору стримується недосконалістю його структури, яке виражається, зокрема, в "гіпертрофовано високій частці державного сектора в сукупному капіталі банків". Представники іншої точки зору стверджують, що в сучасному світі держава є повноправним суб'єктом економіки, вона може і

повинна, в міру необхідності, зберігати свою участь, у тому числі на ринку капіталів, бути, зокрема, власником банківського капіталу і займатися відповідною діяльністю [12]. Частка держави в банківському капіталі будь-якої країни, в тому числі України, – це не штучно отримана величина. Не тільки в минулому, але і у Новітній історії інших країн також є приклади домінування держави в банківських системах.

Аналіз досвіду світової банківської системи дозволяє виявити таку загальну закономірність, яка відображає чітку тенденцію одержавлення банківської системи, за умови виникнення кризових ситуацій. Як правило, в міру поліпшення економічної ситуації держава починає рухатися у бік приватизації банківського сектору. Свого піку одержавлення на Заході досягло в середині 1980-х рр., коли у Франції були націоналізовані найбільші банки країни. Існує наукова думка, за будь-яких обставин в ринково розвинених країнах держава контролює в середньому 30–40% банківського капіталу [1].

Багатовікова реальна банківська практика недвозначно змушує виходити з того, що наявність в економіці будь-якої країни більшої або меншої кількості державних банків і банків з державною участю – явище цілком ординарне, необхідне, доцільне і, більш-менш, поширене у всьому світі. Інше питання – яка структура поділу банків забезпечить ефективне функціонування банківської системи в цілому, скільки державних банків може функціонувати одночасно та яка їх доля є виправданою. Отже, держава в особі певних своїх органів не тільки може (формально має право), але і має, тією або іншою мірою, безпосередньо займатися власне банківською діяльністю (крім відповідної діяльності центрального банку), створюючи (або вже маючи) для цього державні банки і банки з державною участю в капіталі. На користь висловленої вище принципової тези можна навести такі основні аргументи які зображені на рис. 1.

Державні банки і банки з державною участю необхідні для підтримки в банківській системі раціонального "градуса" конкурентної боротьби, протидії монополістичним тенденціям, які можуть виявлятися в діяльності приватних кредитних організацій.

Рис. 1. Ідеологія створення та функціонування державних банків України

Джерело: власні дослідження.

Особливо важливою ця їхня роль може бути в регіонах, де банківських організацій недостатньо. Зі своїми потужними комерційними структурами держава також виступає в якості головного конкурента в економічному середовищі, яку прагне розвивати.

Для України особливе значення мають такі обставини, як вкрай низький ступінь забезпеченості банківськими послугами підприємств, організацій і населення багатьох районів країни. Вирішити проблему доступності банківських послуг у віддалених і депресивних регіонах неможливо силами тільки приватних комерційних банків. Значить, державна участь тут просто необхідна.

Однак найбільш суттєва обставина, різко підвищує значення державних банків, пов'язане з необхідністю реалізації цілої низки національних проектів, покликаних вирішити абсолютно нагальні проблеми подальшого розвитку країни (програми житлового будівництва, модернізації житлово-комунального господарства тощо.). Посилення ролі держави в контексті реалізації національних проектів і соціально-економічного розвитку регіонів – об'єктивна реальність і необхідність.

У колах, близьких до Міжнародного валютного фонду і Світового банку, досить широко поширені думки, про наступне: а) державні банки (банки під державним контролем) неефективні, оскільки як політизовані організації вони неправильно розподіляють капітали; б) хоча фінансова система потребує підтримки, особливо в кризові періоди, проте довгострокове державне володіння банками – неприваблива перспектива [12].

Натомість головним аргументом на користь державних банків є те, що вони здатні стимулювати економічне зростання, фінансуючи окремі сектори та регіони, в яких не зацікавлені приватні банки. А саме: кредитуючи масштабні, дорогі та довгострокові проекти, навіть із низькою прибутковістю. Тому варто зазначити, що "привабливість перспективи" має різний вигляд, з точки зору, звичайного комерційного банку, що ставить на меті власні індивідуальні цілі, і суспільства в цілому, чий фундаментальні інтереси повинна реалізовувати держава, в тому числі у банківській сфері. І якщо для цього необхідні державні банки та банки з державною вагомою участю, то збереження або зміцнення таких – просто необхідна перспектива.

Ситуація в банківській сфері України наразі є нестабільною через політично-економічний стан нашої держави. Механізм ринкової економіки не здатен повністю урівноважувати стан банків, а отже, існує можливість будь-яких неочікуваних змін у структурі та складі банків. До 2016 р. в Україні функціонувало чотири банки з контрольною часткою держави в капіталі: «Ощадбанк», «Укрексімбанк», «Укргазбанк» та ПАТ «Розрахунковий центр».

В кінці 2016 р. на початку 2017 р. з суттєвими проблемами зіткнувся найбільший банк України – Приватбанк. В результаті він перейшов у державну власність, проте будь-яке коливання банківської установи відразу веде за собою хвилювання та відтік капіталу. Всупереч всім прогнозам даний банк залишив лідируючу позицію на банківському ринку. Це підтверджує і рейтинг, який представлено на рис. 2.

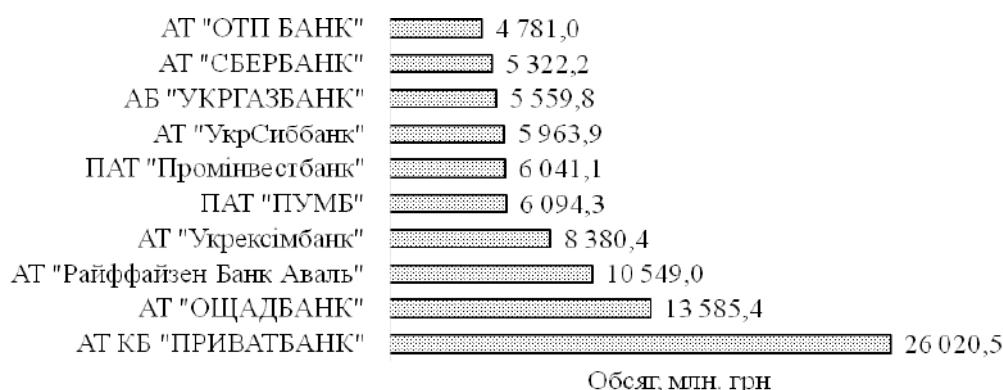

Рис. 2. Рейтинг найбільших банків за обсягом власного капіталу станом на 01.10.2018 р., млн грн

Джерело: складено і розраховано автором на основі даних НБУ [2].

Згідно з останніми статистичними даними (3 кв. 2018 р.) ПРИВАТБАНК має найбільший обсяг власного капіталу – 26020,5 млн грн, що вдвічі більше, ніж в ОЩАДБАНКУ. За результатами рейтингів встановлено, що при формуванні статутного капіталу та в цілому власного капіталу по банківській системі України велика

доля припадає на десятку лідерів, а саме 88,9% – у статутному капіталі та 68,4% – у власному капіталі. Така висока частка окремих банків підвищує ризики у банківській системі. Позитивним є те, що частка чотирьох державних банків в статутному капіталі банківської системи України становить 60,6% (рис. 3).

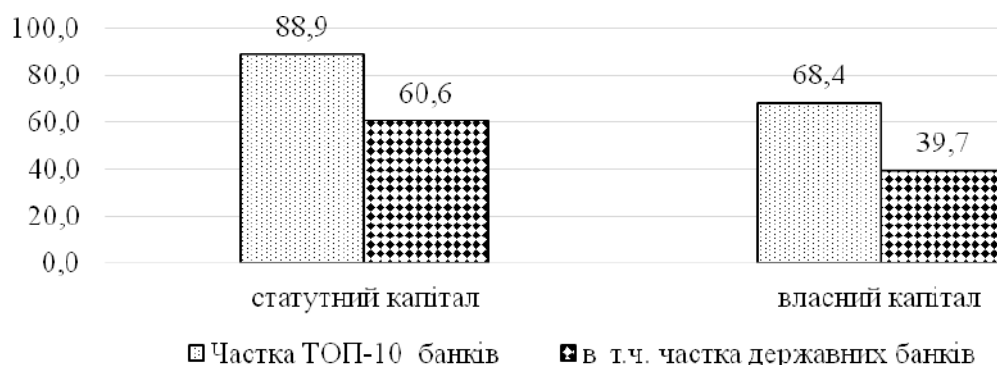

Рис. 3. Частка державних банків у банківському капіталі станом на 01.10.2018 р.

Джерело: складено і розраховано автором на основі даних НБУ [2].

В цілому лідерами на депозитному ринку України є виключно державні банки – ПРИВАТБАНК (23,4% загального депозитного портфеля), ОЩАДБАНК (15,8 %) та УКРЕКСІМ БАНК(8,7 %). Така висока частка окремих банків підвищує ризики у банківській системі, зокрема ризик збільшення навантаження на ФГВФО, у разі визнання банку неплатоспроможним. За результатами рейтингів встановлено, що при формуванні залучених ресурсів по банківській системі України велика доля припадає на десятку лідерів, а саме: 75,1 % – у депозитному портфелі юридичних осіб; 83,3 % – у залучених ресурсах від населення. Одночасно зазначимо, що частка чотирьох державних банків в залучених ресурсах банківської системи України становить 55,0 % (рис. 4).

Ці результати свідчать про високий рівень довіри до державних банків із боку вкладників. Ми вважаємо, що така довіра свідчить про те, що у період очищення банківської системи України в умовах кризи та економічної нестабільності, коли значна кількість банків має фінансові проблеми, юридичні та фізичні особи довіряють фінансовим установам, діяльність яких підтримується та гарантується державою. Таким чином, державні банки, на відміну від банків із приватним капіталом, мають перевагу на ринку банківських послуг.

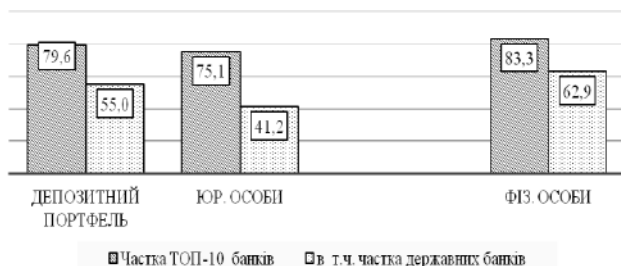

Рис. 4. Частка державних банків у залучених ресурсах банківської системи України на 01.10.2018 р.

Джерело: складено автором на основі [2].

Проаналізуємо прибутковість державної діяльності у вітчизняній банківській системі (рис. 5). Політичний вплив та використання державних банків зацікавленими сторонами у своїх інтересах обумовив масштабні збитки банківської системи України.

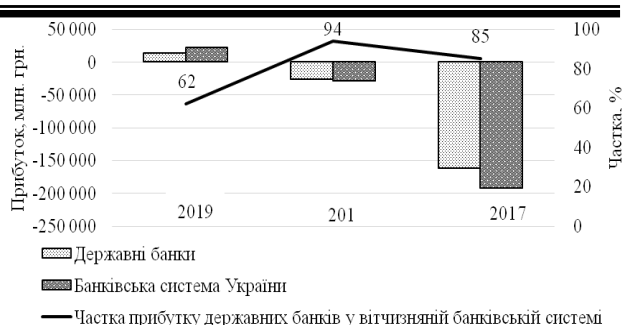

Рис. 5. Розмір прибутку банківської системи України та питома вага державних банків
Джерело: складено автором на основі [2].

З рис. 5 видно, що у 2019 році вперше банківська система отримала прибуток у сумі 21726 млн грн. При цьому сумарний прибуток державних банків становить 13562 млн грн або 62 % – загальних прибутків. У 2018 році зафіксовано найвищу частку (94%) збитків державних банків у вітчизняній банківській системі.

Аналогічним чином можна було передбачити, що кредитування, обумовлене політичним впливом, також призвело до погіршення аналізу кредитного ризику. Рівень непрацюючих кредитів у самих «Ощадбанку» та «Укрексімбанку» становить, відповідно, 64% та 65%. І ця цифра відрізняється від 43% таких кредитів у недержавних фінустановах банківської системи. Можна зробити висновок, що українці сплачують високу ціну замість отримання вигоди від своїх державних банків [4].

З метою оцінки рівня концентрації і, відповідно, монополізації ринку розраховано фактичні значення індексу концентрації Херфіндаля-Хіршмана (ННІ). Індекс концентрації дає змогу враховувати концентрацію ринку за обмеженою кількістю найбільших учасників ринку – банків [10]. Даний індекс використовують як загальний індикатор наявності (відсутності) домінуючих учасників ринку. Він розраховується за формулою:

$$HHI = \sum_{k=1}^N \left(\frac{P_k}{P} \right)^2,$$

де P_k – певний показник діяльності окремого банку (наприклад, власний капітал), за яким здійснюється оцінка рівня монополізації ринку;

P – значення відповідного показника для всієї банківської системи;

N – кількість банків у банківській системі. ННІ може мати значення 0 – 1.

Встановлена така шкала градації рівня концентрації:

1) 0 – мінімальна концентрація;

2) від 0 до 0,1 – низький рівень концентрації;

3) від 0,10 до 0,18 – середній рівень концентрації;

4) понад 0,18 – високий рівень концентрації.

Для аналізу охоплення ринку банківських послуг та характеристики рівня концентрації державних банків використовуємо такі показники, як власний капітал, активи, кредитний портфель, обсяг залучених коштів. Проаналізуємо рівень охоплення ринку банківських послуг державними банками за цими показниками на початок 2019 року (табл. 1).

Таблиця 1. Рівень концентрації державних банків у банківській системі України станом на 01.01.2019 р.

Банки	Активи	Капітал	Кредити	Зобов'язання
Приват-банк	0,074	0,046	0,008	0,042
Ощадбанк	0,023	0,016	0,013	0,027
Укрексім-банк	0,014	0,003	0,015	0,016
Укргазбанк	0,002	0,002	0,006	0,004
Розрахунковий центр	0,000	0,000	0,000	0,002
Разом державні банки	0,348	0,194	0,159	0,310
Разом банківська система	1	1	1	1

Джерело: складено автором за даними [2].

Загалом спостерігаються різні рівні концентрації. Розглядаючи окремо досліджувані банки, можна помітити, що вони мають концентрацію, нижчу за середню. Проте серед них найбільший індекс концентрації по активам (0,07), капіталу (0,04), зобов'язанням (0,04) спостерігається у «ПриватБанку», за критерієм обсягу кредитів найбільший індекс має «Укрексімбанк» – 0,15.

В цілому рівень концентрації державних банківських установ у банківській системі України є високим, зокрема індекс за обсягом активів – 0,35, за зобов'язаннями – 0,31. Виключенням є

лише ринок кредитування, там індекс рівня концентрації є середнім – 0,16. Причиною такої концентрації державних банків на ринку банківських послуг є перехід ПриватБанку у державну власність, що суттєво змінило структуру банківського сектору. Збільшення частки держави у банківському секторі може негативно вплинути на його фінансову безпеку, фінансову стійкість та ефективність діяльності та має свої загрози загалом. Однією з них є те, що значна концентрація «Ощадбанку», «ПриватБанку», «Укрексімбанку» може призвести до монополізації ринку банківських послуг.

На сучасному етапі є надзвичайно важливим рівень освоєння інновацій у державних банках. Саме це допомагає їм конкурувати з комерційними банками. Найпопулярнішими є такі види продуктів:

1) мобільний банкінг – це сервіс, за допомогою якого клієнт банку, тобто власних карткового рахунку, має можливість керувати власними безготівковими коштами за допомогою мобільного телефону: переказувати кошти з одного рахунку на інший, поповнювати мобільний рахунок, переказувати кошти за кредитом, оплачувати Інтернет, комунальні послуги тощо;

2) Інтернет-банкінг (веб-банкінг) – це один із видів дистанційного банківського обслуговування, що дає можливість клієнту управляти своїми рахунками не виходячи з дому, за допомогою мережі Інтернет навіть у віддалених куточках країни;

3) «зона 24» – це місце, де клієнти банку можуть вільно скористатися послугами цілодобово: самостійно керувати своїми рахунками, одержувати консультацію працівника call-центру, подавати заявки на підключення або відключення різних видів послуг тощо. Така зона, зазвичай, оснащена банкоматом, терміналом та телефоном доступу до інформаційної служби;

4) електронний залишок – дана послуга в касах банку дає можливість зараховувати залишок менше однієї гривні на рахунок мобільного телефону клієнта або у вигляді електронного ваучера, таким чином скорочує витрати на обіг монет;

5) POS-термінали в торговельних мережах – надають можливість розраховуватися карткою за придбані товари та послуги, а тому зменшують обсяг готівки в обігу;

6) QR-банкінг – це винахід, за допомогою якого можна, не беручи з собою пластикову

картку, легко та швидко оплатити рахунки за товари, послуги та Інтернет-покупки, через QR-код за безконтактною банківською системою. QR-код (quick response code) – двомірне зображення, в яке закладається певний текст або цифри, і зчитувати інформацію з неї можна будь-яким мобільним телефон з фотокамерою та програмним забезпеченням. Потрібно просто сфотографувати код, який швидко розпізнається через мобільний Інтернет, відкриється сторінка оплати, де потрібно ввести свій пароль;

7) розумна заправка – це зручний додаток «ПриватБанку», що дає можливість без черги заправитися бензином на касі, не виходячи з автомобіля. Працює «Розумна заправка» так: знаходить заправку по GPS-координатах, після чого вибирається номер колонки, марка бензину і кількість літрів або сума, на яку необхідно заправитися. Потім оплачується операція через телефонний додаток в онлайн-режимі. Це дає можливість зекономити час та безпечно розрахуватися;

8) Send money – новітня послуга, що дозволяє переводити на рахунок одержувача гроші за номером мобільного телефону. Ідея в тому, що не потрібно вводити 14-значний номер, як раніше, а просто номер телефону одержувача грошей. Далі система працює вже з людиною-одержувачем, яка повинна ввести дані своєї карти і підтвердити переказ. Для цього потрібно зайти в додаток, увести номер мобільного телефону, суму і вибрати, з якої карти списувати кошти. Що важливо, одержувач може бути клієнтом будь-якого іншого банку системи Visa або Master Card;

9) фотокаса – це новинка для смартфонів. За фотографіями рахунків і комунальних платежів працівники банку самі створюють усі необхідні документи, які потім приходять на e-mail як відскановане фото. Усе, що потрібно зробити – це сфотографувати квитанцію, за якою потрібно розрахуватися, смс-повідомленням відправити її в банк і підтвердити операцію;

10) Приват 24 для окулярів Google glass – додаток майбутнього, за допомогою якого можна оплачувати рахунки за фото, переводити кошти через голосові функції, заправлятися на АЗС, оплачувати товари та послуги в магазинах та мережі Інтернет, оплачувати замовлення в ресторани, знімати готівку без карти в банкоматах тощо.

На нашу думку, наразі не можна уявити банківську систему без вище зазначених послуг, які дають можливість легко та швидко здійснювати операції і при тому значно економити час. Саме в напрямку інновацій мають працювати державні банки України. Також, особливої уваги заслуговує можливість запровадження в державних банках України нових зарубіжних проєктів:

1. Депозитний проєкт SmartyPig від WestBank (Великобританія) – працює за принципом соціальної мережі – спочатку потрібно зареєструватися, потім виставити цілі, на які призначений ваш вклад і після цього запросити друзів. Такий вклад носить конструктивний характер, адже людині прививається звичка усвідомлювати свої потреби та постійно визначати засоби їх досягнення.

2. Проєкт Keep the change від Bank of America – його зміст полягає у тому, що в процесі покупки банк округлює суму, а різницю залишає клієнту на окремому ощадному рахунку. Така система уже активно використовується в Україні.

3. CIBC Bank (Канада) створив та запропонував своїм клієнтам нову кредитну карту – «Кобренд» у співробітництві з відомою мережею ресторанів Tim Hortons. Ця інноваційна картка має кнопки, тому при здійсненні покупки або оплати рахунку в ресторані клієнт обирає потрібну йому кнопку і здійснює платіж.

4. Сервіс P2P – перекази здійснюються через мобільний телефон, який представлений на ринку банківських послуг як Oboray, Hal-Cash/Bankinter, POPmoney/PNCBank. Суть такого сервісу полягає в тому, що для переказу грошей не потрібно знати прізвище, банк та номер рахунку. Все, що потрібно – зареєструватися у проєкті P2P-переказів і відправити гроші, натискаючи відповідні кнопки на телефоні. Якщо телефон уже є в системі і він прив'язаний до рахунку в банку, то гроші придуть прямо на нього, а якщо номера в системі немає, то рахунок буде відкрито автоматично [9].

Інновації сприяють розвитку державних банківських установ, дозволяють полегшити процес нарощування нової клієнтської бази, особливо молодого покоління, яке легко вбирає в себе новітні технології, підвищують конкурентний рівень, допомагають залучати нових інвесторів і нарощувати капітал всередині країни.

В залежності від ступеня реалізації державних інтересів, нами запропоновано класифікувати регуляторну політику держави щодо діяльності державних банків на інертну та ініціативну. Одним із завдань держави в здійсненні фінансової політики має бути забезпечення збалансованості інтересів суб'єктів господарювання, банківських установ та державних пріоритетів щодо розвитку банківської системи з одночасним залученням реального інвестора в банківський сектор. Саме в цьому найбільше проявлятиметься ініціативна (позитивна) роль держави (рис. 6).

Нагальною потребою є розробка низки нових економічних нормативів та фінансових показників, які б достеменно відображали результати діяльності та давали змогу оцінити ефективність роботи саме державних банків. Отже, адміністративно-правові заходи у сфері функціонування державних банків включають: виділення загальних принципів функціонування всіх державних банків та специфічних функцій для кожного із них; впровадження адекватної системи моніторингу та контролю за діяльністю даних банків; створення нової чи вдосконалення існуючої нормативно-правової бази, яка б регламентувала діяльність державних банків [11].

Для забезпечення сталого розвитку банківського сектору та його залучення в здоровий процес фінансового посередництва, в державних банках необхідно запровадити новий механізм управління. Основою цього механізму є посилення незалежності наглядових рад державних банків для мінімізації політичного впливу на діяльність банків, що покращить привабливість державних банків для потенційних інвесторів. Уряд має прийняти рішення стосовно ролі кожного державного банку та зробити засади стратегічного реформування державного банківського сектору доступними для ознайомлення громадськості. Ці засади мають призвести до значного скорочення частки держави в банківській системі, чого можна досягти шляхом приватизації. Також існує необхідність розробки рекомендацій для всіх банків, включно з державними фінансовими установами, щодо управління проблемними активами, а також необхідність створення вторинного ринку проблемних активів. Це допоможе банкам позбутися своїх проблемних активів у портфелях та забезпечить нове фінансування для збільшення нового кредитування [7].

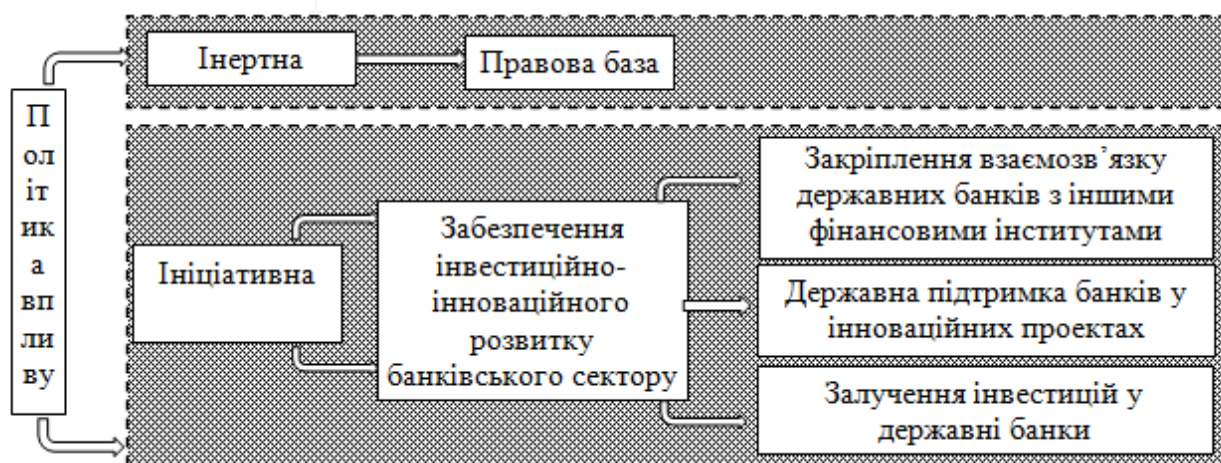

Рис. 6. Класифікація регуляторної політики держави щодо діяльності державних банків
Джерело: власні дослідження.

Ми погоджуємося з думкою тих аналітиків, які вважають, що держава не повинна бути ключовим гравцем на банківському ринку, вона повинна забезпечити конкурентне середовище на ринку. Державні банки повинні спрямовувати свої зусилля на реалізацію фінансової та еконо-

мічної політики держави. Безумовно, вони повинні конкурувати на засадах змагальності у банківському секторі. Ключовий орієнтир – це 24% від банківського сектору в цілому. Якщо порівнювати з показником 2015–2016 років, до націоналізації "ПриватБанку", частка державних

банків складала близько 27 %. Власне цей показник і є орієнтиром [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Проведене дослідження дає змогу дійти висновку, що ринок банківських послуг в Україні нині характеризується концентрацією банківських активів і пасивів у певній групі банків, а саме, державних банків. Запровадження ініціативної регуляторної політики держави щодо діяльності державних банків дасть змогу створити ефективну фінансово-економічну систему, яка забезпечить виконання державними банками покладених на них завдань та функцій, а ефективна організація державних фінансових потоків, дозволить спрямовувати фінансові ресурси держави саме в тих галузях економіки, які їх найбільше потребують. Для забезпечення сталого розвитку банківського сектору та його залучення в здоровий процес фінансового посередництва, в державних банках необхідно запровадити новий механізм управління. Основою цього механізму є посилення незалежності наглядових рад державних банків для мінімізації політичного впливу на діяльність банків, що покращить привабливість державних банків для потенційних інвесторів. Розробка даного механізму управління стане темою для наступного наукового дослідження.

Reference

1. Bugel, Yu. V. (2016). Problemy rozvytku bankivskoi systemy v Ukraini [Problems of development of the banking system are in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 9, 623–626 [in Ukrainian].
2. Nacionalnyj bank Ukrayiny (2019) Pokazniki bankivskoyi diyalnosti [Indicators of banking activity] Retrieved from <https://bank.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Kychan, O. M. (2016). Problemy ta napriamy pokrashchennia bankivskoi systemy Ukrainy [Problems and directions of improvement of the banking system of Ukraine]. *Ekonomika: teoriia ta praktyka*, 1, 54–58 [in Ukrainian].
4. Kakhkonen S. (2017). Konkurentospromozh ni derzhavni banky z yakysnym upravlinniam ta dlia kozhnoho – peredumova zrostannia Ukrainy [Competitive state banks with high-quality management and for everyone - a prerequisite for Ukraine's growth]. Retrieved from <https://www.worldbank.org/uk/news/opinion/2017/12/14/ukraine-state-banks> [in Ukrainian].
5. Koretska, N. I. (2014). Protses kontsentratsii rynku bankivskykh posluh Ukrainy: otsinka ta stratehii pozytsionuvannia [Process of concentration of market of bank services of Ukraine : estimation and strategies of positioning]. *Ekonomichnyi forum*, 1, 196–204 [in Ukrainian].
6. Kornieiev, V. V. (2015). Osoblyvosti i novi mozhlyvosti rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy [Features and new possibilities of development of the banking system of Ukraine]. *Kryza bankivskoi systemy: prychny i shliakhy vykhodu : materialy naukovykh praktychnoi konferentsii* (pp. 65–67). Kyiv : UBS NBU [in Ukrainian].
7. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2015). Napriamky ta pryntsypy rozvytku derzhavnykh bankiv do 2025 roku [Directions and principles of development of state banks by 2025] : stratehichni rekomendatsii. Kyiv. Retrieved from : <http://vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/27-2-2017/23.pdf> [in Ukrainian].
8. Puri, H. M. (2017). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy [Modern state and prospects of development of the banking system of Ukraine]. *Finansovyj prostir*, 3 (27), 41–45 [in Ukrainian].
9. Homenko O. V. (2017). Rynok innovatsii nykh bankivskykh produktiv v Ukraini [A market of innovative bank foods is in Ukraine]. Retrieved from <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/06/65-1.pdf> [in Ukrainian].
10. Solodovnik, O. O. & Stepanenko, K. R. (2017). Pozytsionuvannia derzhavnykh bankiv na rynku bankivskykh posluh Ukrainy [Positioning of state participating banks is at the market of bank services of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Ekonomika i menedzhment*, 27 (2), 110–114 [in Ukrainian].
11. Chmutova, I. M. (2011). Osoblyvosti funktsionuvannia derzhavnykh bankiv u bankivskii systemi Ukrainy [Features of functioning of state participating banks are in the banking system of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, 4, 135–138 [in Ukrainian].
12. OECD (2013). Economic Surveys: Slovenia. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-slovenia-2013_eco_surveys-svn-2013-en.

**FUNCTIONING OF STATE PARTICIPATING
BANKS AT THE MARKET
OF BANK SERVICES OF UKRAINE****L. Sus, M. Onychuk**

e-mail: Lsus4462@gmail.com

Zhytomyr National Agroecological University
7, Stary Blvd, Zhytomyr, 10008, Ukraine

A value of state participating banks for development of the banking system of Ukraine is implicit, as in the process of the activity they decide the row of tasks that have a national value, in particular, support of stability of the banking system; financing of socially useful, however financially unprofitable projects; stimulation of financial development is in regions, where it is difficult to get to the commercial banks. The special maintenance the role of state participating banks acquires in the conditions of swift increase of stake of foreign capital in the banking system of country. The aim of the advanced study are an exposure of features of functioning of public bank institutions and formalization of their activity on a prospect. Basic advantages and lacks of presence of public domain are in-process systematized in the bank sector of economy. Rating of bank institutions is built and market position of state participating banks is certain in the banking system on assets, attracted money and to the capital. The analysed basic performance of state participating banks indicators are in Ukraine, the analysis of profitability of public bank institutions is conducted in particular. With the aim of estimation of level of concentration and, accordingly, monopolization of bank market the actual values of index of concentration of Herfindahl–Hirschmana are expected for state participating banks. The conducted calculations gave an opportunity to define the basic problems related to the increase of level of concentration at the market of bank services, and ground basic directions of their overcoming. The instrumental providing of politics of the state is investigational in relation to efficiency of functioning of state participating banks in Ukraine. The offered is needed innovative bank services for the successful providing of stable activity of public bank institutions.

Keywords: banking system, state participating bank, competitiveness, index of concentration, market of bank services, bank innovations.

**ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ
ГОСУДАРСТВЕННЫХ БАНКОВ НА РЫНКЕ
БАНКОВСКИХ УСЛУГ УКРАИНЫ****Л. В. Сус, М. А. Онищук**

e-mail: Lsus4462@gmail.com

Житомирский национальный
агроэкологический университет
бульвар Старый, 7, г. Житомир, 10008, Украина

Значение государственных банков для развития банковской системы Украины является безоговорочным, поскольку в процессе своей деятельности они решают ряд задач, имеющих общегосударственное значение, в частности: поддержание стабильности банковской системы; финансирование социально полезных, но финансово неприбыльных проектов; стимулирование финансового развития в регионах, куда трудно попасть коммерческим банкам. Особого смысла роль государственных банков приобретает в условиях стремительного увеличения доли иностранного капитала в банковской системе страны. Целью научной работы является выявление особенностей функционирования государственных банковских учреждений и формализации их деятельности на перспективу. В работе систематизированы основные преимущества и недостатки присутствия государственной собственности в банковском секторе экономики. Построен рейтинг банковских учреждений и определены рыночная позиция государственных банков в банковской системе по активам, привлеченным средствам и капиталу. Проанализированы основные показатели деятельности государственных банков в Украине, в частности проведен анализ доходности государственных банковских учреждений. С целью оценки уровня концентрации и, соответственно, монополизации банковского рынка рассчитано фактическое значение индекса концентрации Херфиндаля-Хиршмана для государственных банков. Проведенные расчеты позволили определить основные проблемы, связанные с повышением уровня концентрации на рынке банковских услуг и обосновать основные направления их преодоления. Исследована инструментальное обеспечение политики государства относительно эффективности функционирования государственных банков в Украине. Предложены необходимые инновационные банковские услуги для успешного обеспечения стабильной деятельности государственных банковских учреждений.

Ключевые слова: банковская система, государственный банк, конкурентоспособность, индекс концентрации, рынок банковских услуг, банковские инновации.

doi: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-77-85

УДК 369.542

РИЗИКИ СОЛІДАРНОГО РІВНЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**І. А. Шубенко¹, І. В. Годнюк²**

e-mail: INNA75@ukr.net, kapelka287@gmail.com

¹Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна²Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж
вул. Годованця 13, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., 32300, Україна

Досліджено основні види ризиків та їх вплив на систему солідарного рівня пенсійного забезпечення в Україні. Доведено, що демографічний ризик є одним із основних, що впливає на формування сучасних пенсійних систем. Через збільшення осіб пенсійного віку, збільшується демографічне навантаження на працююче покоління, а тому солідарна система не спроможна виконувати зобов'язання з формування достатнього рівня пенсій. Це призводить до номінального та реального скорочення пенсій. Суттєво впливає на солідарний рівень пенсійного забезпечення і економічний ризик, адже розвиток економіки у кожній країні є підґрунтям для формування заробітних плат, що, у свою чергу, також впливає на рівень пенсій. За низького рівня економічного зростання не відбувається збільшення реальних доходів працюючих, відповідно і пенсії залишаються низькими у солідарній системі пенсійного забезпечення. Ще одним із ризиків, що впливає на формування пенсійних систем, є політичний ризик, який зумовлюється факторами політичного характеру.

Доведено, що у сукупності вказані ризики зумовлюють проблеми сучасної системи пенсійного забезпечення в Україні. Однією із найбільших – є низький рівень пенсій, що призвело до зубожіння значної кількості осіб, які втратили працездатність. Крім того, низький рівень наповнення власними доходами Пенсійного фонду України призводить до нездатності виконувати ним зобов'язання без підтримки коштів державного бюджету. Вирішення цих проблем можливе за умови формування багаторівневої системи пенсійного забезпечення, особливо накопичувальної її складової, що частково нівелює вплив даної сукупності ризиків солідарного рівня пенсійного забезпечення.

Ключові слова: ризик, рівні пенсійного забезпечення, ризики солідарного рівня пенсійного забезпечення, демографічний ризик, політичний ризик, економічний ризик, пенсія, пенсійне забезпечення.

Постановка проблеми

В Україні нині сформовано основні правові, економічні, організаційні передумови та засади функціонування трьох рівнів пенсійного забезпечення. Але, за понад двадцятирічну історію, так і не відбулося фактичне створення цих трьох рівнів, з моменту перших нормативно-правових документів, що засвідчили курс на формування багаторівневої системи пенсійного забезпечення. Рівень солідарної пенсійної системи вже вичерпав всі можливості наповнення Пенсійного фонду України, і подальша його діяльність пов'язана із збільшенням його дотування із державного бюджету України. Не запровадження накопичувального рівня пенсійного забезпечення не створює умови для

заміщення заробітної плати у майбутньому нинішньому працюючому поколінню. Увійшовши у новий політичний цикл на початку 2019 року не варто сподіватися на його запровадження найближчим часом. Формування третього рівня пенсійного забезпечення в Україні не завершене та його діяльність скоріше жевріє, ніж нормально функціонує і суттєво не впливає на розмір пенсій сучасних і майбутніх пенсіонерів.

Тому, виходячи із сучасних умов, важливим є розгляд ризиків, з якими зіштовхуються система пенсійного забезпечення, в особі, її учасників, Пенсійного фонду України, суб'єктів господарювання, які задіяні у формуванні системи пенсійного забезпечення, та безпосередньо одержувачі пенсій та особи, які вносять внески за єдиним соціальним внеском.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Над проблемами функціонування систем пенсійного забезпечення працює багато фахівців, серед них Ткаченко Л., Пікус Р. В., Ставерська Т. О., Шевчук І. Л., Минюк О. Д., Минюк Д. І. [22, 18, 21] та багато інших. Дані автори вивчають стан формування та реформування пенсійних систем як вітчизняних, так і зарубіжних. Але нині не вирішеним питанням є дослідження ризиків на кожному рівні системи пенсійного забезпечення. Окремі аспекти ризиків у системі пенсійного забезпечення розглядаються Грем'яцькою К. А., Надрагою В. І., Онишко С. В. [2, 13, 15]. Сучасний аналіз та дослідження природи ризиків системи пенсійного забезпечення спрятиме створенню систем їх уникнення та механізмів подолання. У даному дослідженні окреслимо ризики, що притаманні розподільчому, або солідарному, рівню вітчизняної системи пенсійного забезпечення.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою статті є дослідження теоретико-практичних аспектів ризиків солідарного рівня системи пенсійного забезпечення в Україні. Об'єктом дослідження є сукупність ризиків рівнів систем пенсійного забезпечення, у даному дослідженні це солідарний рівень пенсійного забезпечення. Предметом дослідження виступають теоретико-практичні засади формування рівнів пенсійного забезпечення у сучасних ризикових умовах ринкового середовища.

Для вирішення поставлених у роботі завдань були використані різноманітні загальнонаукові і спеціальні методи дослідження. Робота ґрунтується на системному підході, що дало можливість виокремити формування комплексу ризиків, що притаманні солідарному рівню пенсійного забезпечення. Абстрактно-логічний метод використовується для теоретичних узагальнень, визначення основних категорій та понять, формування висновків досліджень. Методи аналізу та синтезу використовуються для визначення динаміки єдиного соціального внеску, визначення його частки у структурі доходів ПФУ. Порівняльний аналіз надав змогу дослідити окремі аспекти зарубіжного досвіду реформування пенсійних систем.

Результати досліджень

Перший рівень системи пенсійного забезпечення, який сформований у нашій

державі є солідарним, або розподільчим. Перша система, заснована на солідарному розподілі, була заснована Отто Бісмарком понад сто років тому у Німеччині. Цей рівень у незалежній Україні розпочав формуватися відразу із розвалом радянської системи пенсійного забезпечення. Його суть зводиться до того, що нинішнє працездатне населення забезпечує пенсії сьогоdnішнім пенсіонерам. Був створений Пенсійний фонд України, визначені основні критерії функціонування солідарного рівня пенсійного забезпечення. У практиці більшості європейських країн сформувалися дві основні моделі солідарного рівня пенсійного забезпечення. Перша ґрунтується на тому, що розподільчий рівень забезпечує розмір пенсій на рівні мінімальних потреб та є однаковим майже для всіх громадян, які виходять на пенсію. Така практика є характерною для північних європейських країн. Друга модель ґрунтується на тому, що рівень пенсії залежить від сплачених страхових внесків працюючими особами або роботодавцями та страхового стажу. Рівень пенсії у такій системі залежить від основного фактору, чим більше ти сплачуєш, тим більше одержуєш у майбутньому пенсію.

В Україні створювали другу модель, але факти засвідчують, що близько 70% пенсіонерів одержують пенсію, що не перевищує прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність [20]. Тобто, за фактом розмір пенсії є таким, який може виплачувати Пенсійний фонд України.

В основу мінімальної заробітної плати та пенсії покладено прожитковий мінімум. Це вартісна оцінка споживчого кошика, що містить мінімальні набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності. Прожитковий мінімум в Україні є досить принизливим як для працездатних громадян, так і непрацездатних, і не забезпечує нормального функціонування громадян, не говорячи вже про достатній фізіологічний рівень відтворення та відновлення працездатності. Крім того, в Україні з'явилося і таке поняття, як «раптова бідність», у зв'язку із проведенням військових дій на Сході, особливо гостро це проявляється для пенсіонерів, які мають низькі показники стану здоров'я, та, в силу віку, неспроможні збільшити власні доходи.

Солідарні системи пенсійного забезпечення стали першими системами у цивілізованому світі, які сприяли формуванню соціально-орієнтованих держав. Такі системи показали свою дієвість впродовж тривалого часу та у більшості країн світу. Але для солідарних систем є характерним ціла низка ризиків, які погіршують фінансово-економічні показники одержувачів пенсій і формування доходів державних пенсійних та соціальних фондів, що засвідчено багаторічною діяльністю такого механізму розподілу доходів солідарних пенсійних систем.

Взагалі під ризиком, розуміють небезпеку, загрозу, можливість зазнати збитку чи шкоди, або не досягнення запланованого результату. Першим ризиком, з яким зіштовхнулися практично всі європейські країни, де були сформовані та діяли солідарні системи пенсійного забезпечення, в тому числі і Україна, це – демографічний ризик.

Цвігун І. А. вказує, що під демографічним ризиком, слід розуміти вірогідність виникнення несприятливих змін у демографічній системі, тобто погіршення процесів відтворення населення, які зумовлюють як прямі демографічні втрати населення, так і є опосередкованим чинником виникнення втрат в інших галузях (економічній, військовій, геополітичній). Автор зауважує, що демографічні ризики здійснюють бінарний вплив – з одного боку, вони формуються під дією демографічних процесів і впливають на них же, а з іншого – вони є ризиком, що зумовить соціально-економічні та демографічні втрати в майбутньому. Тобто демографічний ризик – це прогнозовані втрати в будь-якій галузі суспільства на основі демографічного чинника [23, с. 637].

Інший науковець, Яковенко Р. В., демографічний ризик розглядає як комплексне поняття та сукупність різноманітних ризиків, пов'язаних з людським фактором [25]. Даний ризик, автор розглядає як втрату частки населення внаслідок перевищення смертності над народжуваністю, причиною якої можуть бути, в тому числі, й соціально-економічні умови, ризик зменшення населення внаслідок від'ємного сальдо міграції, через відсутність перспектив творчого та соціального зростання особистості, екологічний ризик, пов'язаний з можливістю погіршення загального рівня здоров'я населення [25]. В

Україні, за висловами вчених, які вивчають процеси демографії, відбувається процес депопуляції, або глибокої демографічної кризи [5; 17; 16].

За прогнозом ООН, Україна входить у десятку країн світу з найвищими темпами скорочення населення (більш ніж на 15% до 2050 р.), [26]. Так у 90-х-2000-х рр. відбулося різке скорочення народжуваності дітей, коли вони вступають у активний працездатний вік, то будуть змушені забезпечувати пенсію покоління, яке народжене у період 60–80-х років та є значно чисельнішим порівняно з ними. В Україні сформувалася структура населення, для якої характерна висока питома вага осіб старшого віку і низька молодшого. На 1 січня 2018 року чисельність осіб у віці 0–15 років становила 16,3% загальної чисельності постійного населення, у віці 60 років і старше – 22,9%, у віці 16–59 років – 60,8% [3].

Тому чисельність населення працездатного віку скорочуватиметься, а пенсійного – зросте. Цей ризик несе загрозу для Пенсійного фонду України в тому, що кількість працездатних громадян буде дорівнювати, або буде меншою, ніж непрацездатні. Тобто на кожного працездатного буде один, або кілька непрацездатних (рис. 1).

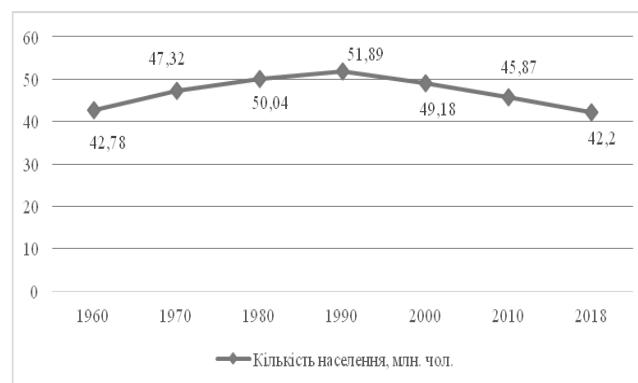

Рис. 1. Динаміка кількості населення в Україні у 1960–2018 рр., млн чол.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

Щоб забезпечити рівень відтворення кількості населення станом на 1991 р., як вказують окремі фахівці, необхідно підвищити народжуваність до 2,2 – 2,3 дитини на двох батьків [4, с. 18]. Сумарний коефіцієнт

народжуваності в Україні становив 2017 році 1,374 дитини на 1 жінку репродуктивного віку (у 2016 році – 1,466). За такої інтенсивності народжуваності і високого рівня смертності не відбувається навіть просте відтворення населення [3].

Відтак, кількість населення зменшується щороку майже на 350 тис. осіб. У демографічному відношенні Україна стала однією з найгірших країн світу. Якщо така тенденція зберігатиметься й надалі, то існує реальна загроза, що до 2025 року кількість населення України зменшиться до 25–30 млн. За таких обставин збереження населення має бути основним змістом демографічної стратегії держави сьогодні [4, с. 18].

Одним із ризиків якому піддається солідарна система пенсійного забезпечення, є економічний ризик. Солідарна пенсійна система пенсійного забезпечення є похідною від стану економіки у кожній державі. У контексті пенсійного забезпечення цей ризик несе загрозу, у першу чергу, безпосереднім одержувачам пенсій та Пенсійному фонду України. Адже фінансовою основою солідарної пенсії є сучасний рівень заробітних плат і доходів, які оподатковуються. Якщо у державі спостерігається реальне зниження доходів населення, говорити, про адекватний рівень пенсій є неможливим. Наприклад, для України за останні сімнадцять років, є характерним саме зниження частки середнього розміру пенсії по відношенню до середньої заробітної плати, що показано у табл.1.

Таблиця 1. Співвідношення середнього розміру пенсії до середнього розміру заробітної плати у 2000–2017 рр. в Україні

Рік	Середній розмір пенсії, грн	Середній розмір заробітної плати, грн	Співвідношення пенсії до заробітної плати, %
2000 р.	69	181	38
2005 р.	316	641	49
2010 р.	1033	1916	53
2015 р.	1582	3455	45
2016 р.	1700	4362	38
2017 р.	1828	6008	30

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України.

Відповідно до Конвенції Міжнародної організації праці, мінімальна допомога по старості (пенсія) має становити щонайменше

40% попередніх доходів з врахуванням кваліфікації працівника, крім того має відбуватися постійне коригування розміру допомоги з урахуванням рівня інфляції [19].

За низького рівня заробітних плат не може бути мінімально-достатнього рівня пенсій. Відкидаючи факт виплати заробітних плат у конвертах, суттєвою проблемою солідарного рівня пенсійного забезпечення є невисокий 83

сам за себе, Україна, на жаль, є державою з найменшим середнім рівнем заробітних плат у Європі.

В основу мінімальної заробітної плати покладено прожитковий мінімум. За розрахунками Міністерства праці та соціальної політики визначено, що фактичний прожитковий мінімум для працездатних осіб у вересні 2018 року склав 4186 грн з врахуванням суми обов'язкових платежів, тобто у два рази є більшим, порівняно із визначеним у Законі «Про державний бюджет на 2018 рік». Якщо врахувати факт природного відтворення населення та додати суму середнього фактичного прожиткового мінімуму для однієї дитини, то рівень мінімальної заробітної плати вже восени 2018 році повинен був становити не менше 7942 грн. З нашої позиції, така мінімальна заробітна плата зможе попередити стрімке зниження кількості населення у даному часовому проміжку, але не забезпечить природний приріст населення.

Звичайно, номінальне та законодавче закріплення такого мінімального рівня заробітної плати, без економічного підґрунтя та суттєвого зростання реального сектору економіки, неможливе, адже потрібно буде знайти кошти, щоб забезпечити заробітну плату для працівників бюджетної сфери, а підприємцям підтягнути її до цього рівня. Це важко зробити, адже українська економіка характеризується млявою динамікою економічного зростання, яке може бути швидко нівельоване у силу непередбачених обставин.

Якщо звернутися до іншої проблеми, а саме виплати заробітної плати «у конвертах», урядом, з метою її легалізації, у 2015 році було прийняте рішення про зниження ставки єдиного соціального внеску, що є основою доходів ПФУ. Передбачалося, що це сприятиме збільшенню доходів до ПФУ і скорочення заборгованості до Фонду, але очікування не справдилися, значна частина

заробітної плати найманих працівників бізнесових структур так і залишилася у тіні, а власні доходи ПФУ у частині єдиного соціального внеску скоротилися у 2016 році на 58 188 млн грн (рис. 2).

Тобто можна стверджувати, що солідарна система пенсійного забезпечення є віддзеркаленням проблем економічного характеру, і нині вона не забезпечує мінімальним рівнем життя громадян пенсійного віку. Для вирішення цієї проблеми, з нашої точки зору, варто змінити саме механізм виплати пенсій. Нині, хоча і

здійснюються реформи у сфері нарахування пенсій, суттєвої диференціації пенсій не відбулося. Ті, хто у працездатному віці працював, здійснював відрахування та має страховий стаж, який відповідає нормативам, одержує пенсію, яка, у більшості випадків, лише на кілька сотень гривень перевищує прожитковий мінімум для непрацездатних осіб. Таку ситуацію більшість пенсіонерів розглядають як несправедливу, що посилює соціальну напругу та високий рівень недовіри до системи пенсійного забезпечення в Україні.

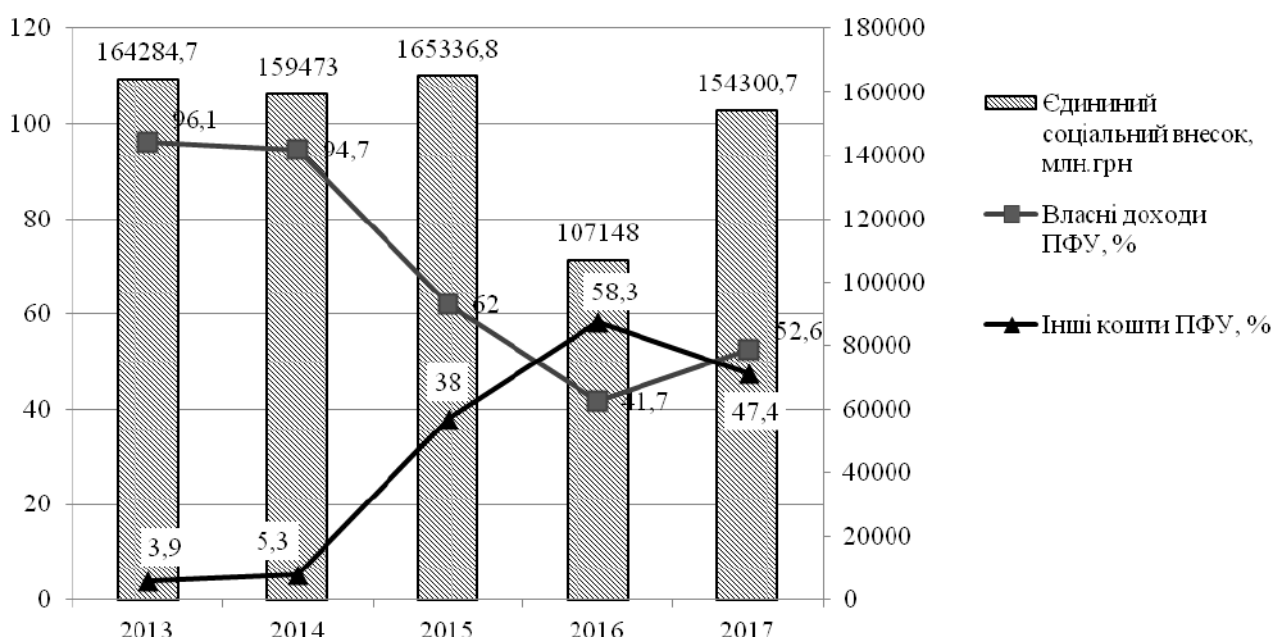

Рис. 2. Динаміка єдиного соціального внеску та структура доходів ПФУ у 2013–2017 рр.
Джерело: розраховано за даними [6–8].

Нині працююче покоління має побачити і утвердитися у думці, що ті особи, які працювали, мають рівень пенсій, що дозволяє нормально існувати, а не виживати; ті громадяни, які працювали понад мінімальну норму страхового стажу, мають більшу пенсію, порівняно із тими, хто вийшов на пенсію із мінімальним страховим стажем. Особи, які, з різних причин, не були задіяні у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, не будуть одержувати пенсію. Цей меседж має бути доведений до громадян через засоби масової інформації. Лише справедливий розподіл коштів Пенсійного фонду України сприятиме формуванню і позитивного

іміджу реформованої системи пенсійного забезпечення.

З нашої точки зору, така ситуація спровокує те, що нинішнє покоління буде намагатися уникати одержання заробітної плати «у конвертах». І, як результат, надходження до Пенсійного фонду почнуть зростати, звичайно, сподіватися на те, що у короткий часовий проміжок, зникне це явище, не варто. Крім того, варто посилювати боротьбу за виявлення фактів виплати заробітної плати поза офіційним обліком.

Солідарна система, досить залежить і від пенсійної політики, яку проводить уряд, що прийшов до влади. Тобто суттєво піддається

впливу політичному ризику. Поняття «політичний ризик» почало широко використовуватися у американських корпораціях у 1959 році після приходу до влади на Кубі Ф. Кастро [1; с. 55]. Переважно політичний ризик визначають як ризик урядових дій, що може призвести до небажаних результатів у здійсненні реформ, реалізації окремих дій урядів, проектів.

Перелік всіх визначень стосовно політичних ризиків, що використовуються у науці, є досить широким, так як і їх класифікація [9, 24, 11]. Але очевидним є те, що більшість політичних ризиків впливають на всі суб'єкти господарювання, наповнення як бюджету, так і соціальних фондів, але їх вплив може бути різним. Звичайно під поняття політичний ризик підпадають і такі дії як страйки, загострення внутрішніх та зовнішніх політичних конфліктів, проведення виборів, референдумів що може призводити до непередбачуваних результатів.

Стосовно пенсійного забезпечення, прослідковуються тенденції суттєвого впливу політичного ризику, про це зауважує і Л. Ткаченко, наголошуючи, що «...пенсійна політика України формується скоріше під впливом сьогоденних кон'юнктурних міркувань, а не довгострокових стратегій» [22; с. 7]. Реформувати пенсійну систему розпочали ще на початку 2000-х років, але і до нині не здійснено глобальних кроків зі створення трьохрівневої пенсійної системи та глибокої диференціації пенсій залежно від страхового стажу. На формування політичних ризиків впливають і міжнародні організації, з якими працює уряд країни. Залежність від зовнішніх кредиторів нашої держави зумовлює і необхідність дотримуватися порад експертів міжнародних фінансових інституцій. Результатом цього може стати і прийняття невчасних рішень щодо проведення реформування у системі пенсійного забезпечення. Однією із причин не введення другого накопичувального рівня пенсійного забезпечення нині називають і співпрацю уряду із МВФ по програмі stand-by [14].

Вважаємо, що зволікання із введенням у дію накопичувального рівня затягує вирішення, досить важливої для українських громадян, проблеми накопичень заощаджень для майбутніх пенсій. Враховуючи економічний ризик та суттєву залежність України від зовнішніх кредиторів, циклічність світової економіки, сприятливого моменту введення накопичувально-

го рівня знову може не знайтися. Створення та функціонування другого накопичувального рівня пенсійної системи сприятиме і створенню власних заощаджень, яких так потребує вітчизняна економіка.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Система пенсійного забезпечення, яку передбачається створити в Україні, суттєво піддається впливу ризикам, як і будь-яка, що формувалася у сучасному економічному просторі. Вивчення та систематизація ризиків на кожному рівні системи пенсійного забезпечення сприятиме створенню механізму їх запобігання або створення заходів на зменшення впливу ризиків. На солідарний рівень пенсійного забезпечення, з нашої позиції, мають найсуттєвіший вплив демографічний ризик, політичний та економічний. Демографічний ризик – це ризик зниження кількості працездатного населення, яке спроможне забезпечити пенсію нинішньому поколінню пенсіонерів. Даний ризик, за сьогоденних умов, уникнути неможливо. Економічний ризик також суттєво впливає на формування солідарного рівня пенсійного забезпечення та стосується загальної економічної ситуації у країні, за високих темпів економічного зростання відбувається реальне зростання заробітної плати, відповідно, зростають і пенсії, за інших умов, навпаки, відбувається їх скорочення. Не варто залишати і поза увагою політичний ризик та його вплив на формування пенсійного забезпечення. Останнім, найбільш яскравим, прикладом впливу на пенсійне забезпечення політичного ризику стало відкладення запровадження другого – накопичувального рівня пенсійного страхування з 1 січня 2019 р.

Вважаємо за необхідне підкреслити, що у сукупності вплив трьох видів ризиків несе вже загрозу навіть не сьогоденньому поколінню пенсіонерів, а для тих, хто саме починає свій трудовий шлях і вступає у пенсійну систему як платник внесків до пенсійної системи.

Нездійснення, або сповільнення кардинальних кроків щодо реформування пенсійної системи та її стабілізації лише затягують болісний процес реформування, що у результаті призводить до зниження ефективності запізно впроваджених кроків з реформування. Вважаємо,

що саме формування трьохрівневої системи пенсійного забезпечення частково нівелює вплив ризиків на солідарний рівень пенсійного забезпечення.

У наступних дослідженнях нами буде розглянуто систему ризиків на накопичувальному та недержавному рівнях пенсійного забезпечення.

Reference

1. Gorbatenko, V. P. (2016). Politychni ryzyky: vid teorii do praktyky [Political risks: from theory to practice]. *Suspilno-politychni protsesy*, 2, 55–69 [in Ukrainian].
2. Hremiatska, K. A. (2009). Kharakterystyka ryzykiv systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v konteksti diialnosti nederzhavnykh pensiinykh fondiv [Characteristics of the risks of the system of non-state pension provision in the context of the activity of non-state pension funds]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 1, 337–345 [in Ukrainian].
3. Derzhavna sluzhba statystyky (2017). Demografichna sytuatsiia v Ukraini u 2017 rotsi [The demographic situation in Ukraine in 2017]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Demografichni vyklyky i zahrozy dlia Ukrainy [Demographic Challenges and Threats to Ukraine] (2006). *Shlyah peremogi*. 8 listopada, 13–21 [in Ukrainian].
5. Dnistrianskyi, M. (2017). Demografichna kryza v Ukraini yak problema natsionalnoi bezpeky [Demographic crisis in Ukraine as a national security problem]. Retrieved from <http://bintel.com.ua/uk/article/09-22-demograph> [in Ukrainian].
6. Pensiinyi fond Ukrainy (2017). Zvit pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu za 2016 rik [Report on the execution of the budget of the Pension Fund for 2016]. Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Pensiinyi fond Ukrainy (2016). Zvit pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy za 2015 rik [Report on the implementation of the budget of the Pension Fund of Ukraine for 2015]. Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Pensiinyi fond Ukrainy (2018). Zvit pro vykonannia pokaznykiv biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy za 2017 rik [Report on performance of the budget indicators of the Pension Fund of Ukraine for 2017]. Retrieved from <http://www.pfu.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Zubchuk, O. (2011). Politychni ryzyky v umovakh demokratyzatsii transformatsii suspilstva [Political risks in the democratization of the transformation of society]. *Politychnyi menedzhment*, 4, 92–104 [in Ukrainian].
10. Libanova, E. M. (Ed.) (2006). Kompleksnyi demografichnyi prohnoz Ukrainy na period do 2050 roku [Comprehensive demographic forecast for Ukraine up to 2050]. Kyiv : *Ukrayinskiy tsentr sotsialnih reform* [in Ukrainian].
11. Kryvoshein, V. V. (2009). Politychna ryzykologhiia: epistomolohichnyi status, predmetna sfera, analitychni instrument [Political risk: epistemological status, domain, analytical tools]. Dnipropetrovsk, Innovatsiyyi [in Ukrainian].
12. Nadraha, V. I. (2015). Finansovi ryzyky rozbudovy pensiinoi systemy v Ukraini: demografichnyi aspekt [Financial risks of building a pension system in Ukraine: the demographic dimension]. *Finansy Ukrainy*, 1, 79–86 [in Ukrainian].
13. Nadraha, V. I. (2014). Ryzyky demografichnykh vtrat Ukrainy: zmist ta faktory formuvannia [The risks of demographic losses in Ukraine: the content and factors of formation]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 10, 159–167 [in Ukrainian].
14. Nakopichuvalna pensiia v 2019 rotsi voditsya ne bude (2019) Retrieved from: <http://ukr.media/politics/381958/>
15. Onyshko, S. V. (2012). Potentsial rozbudovy pensiinoi systemy Ukrainy u konteksti znyzhennia ryzykiv derzhavnykh finansiv [Potential for the development of the Ukrainian pension system in the context of reducing public finance risks]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 3 (129), 248–257 [in Ukrainian].
16. Onoprienko, I. M. (2017). Statystychnyi aspekt demografichnoi sytuatsii v Ukraini [The statistical aspect of the demographic situation in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, 6, 604–608 [in Ukrainian].
17. Pyrozhkov, S. I. (2015). Demografichni rozvytok Ukrainy: suchasne ta maibutnie [Demographic development of Ukraine: present and future]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 1, 59–64 [in Ukrainian].
18. Pikus, R. V. & Khemii, A. S. (2017). Reformuvannia pensiinykh system zarubizhnykh krain: dosvid dlia Ukrainy [Reforming pension

systems of foreign countries: experience for Ukraine]. *Finansovyye uslugi*, 2, 6–9 [in Ukrainian].

19. Pro ratyfikatsiiu Konventsii Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi pro minimalni normy sotsialnoho zabezpechennia [On ratification of the International Labor Organization Convention on Minimum Welfare Provisions]. № 1024-VIII. (2016) [in Ukrainian].

20. Federatsiia profesiinykh spilok Ukrainy (2018). Proanalizovano rezultaty pensiinoi reformy ta namicheni podalshi kroky z polipshennia pensiinoho zabezpechennia [The results of the pension reform are analyzed and further steps are taken to improve the pension provision]. Retrieved from <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/sotsialne-strakhuvannya-i-pensijne-zabezpechennya/14984-proanalizovano-rezultati-pensijnoi-reformy-ta-namicheni-podalshi-kroki-z-polipshennya-pensijnogo-zabezpechennya> [in Ukrainian].

21. Staverska, T. O. & Shevchuk, I. L. (2017). Etapy pensiinoi reformy v Ukraini [Stages of pension reform in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo*, 13, 1221–1228 [in Ukrainian].

22. Tkachenko, L. (2018). Pensiina systema ta pensiina reforma [Pension system and pension reform]. Retrieved from <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14044.pdf> [in Ukrainian].

23. Tsvihun, I. A. (2011). Demohrafichni ryzyky ta maibutnie Ukrainy [Demographic risks and the future of Ukraine]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Ekonomichni nauky*, 4, 636–639. [in Ukrainian].

24. Shchedrova, H. P. (2016) Politychni ryzyky: sutnist i spetsyfika v Ukraini [Political Risks: Essence and Specificity in Ukraine]. *Politykus*, 3, 114–118 [in Ukrainian].

25. Yakovenko, R. V. (2018). Demohrafichni ryzyky na mikrorivni [Demographic risks at the micro level]. Retrieved from <http://rk.kr.ua/demografichni-riziki-na-mikrorivni> [in Ukrainian].

26. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). World Population Prospects: The 2017 Revision, Key Findings and Advance Tables. New York.

RISKS OF THE SOLIDARITY LEVEL OF UKRAINE'S PENSION SYSTEM

I. Shubenko¹, I. Godniuk²

e-mail: INNA75@ukr.net, kapelka287@gmail.com

¹Zhytomyr National Agroecological University
7, Stary Blvd, Zhytomyr, 10008, Ukraine

²Podilsky Special Education and Rehabilitation
Socio-Economic College
Godovantsia Str.,13, Kamianets-Podilskyi,
Khmelnyskyi region, 32300, Ukraine

The article investigates into the main types of risks and their impact on the system of solidarity level of pension provision in Ukraine. The demographic risk is proved to be one of the key factors affecting the formation of modern pension systems. The demographic burden on the working generation is growing due to an increase in the retirement age. Therefore, the solidarity system is unable to fulfil its obligations to form an adequate level of pensions that leads to a nominal and real pension reduction. The economic risk affects significantly the solidarity level of pension provision as well. The country's economic development is the basis for the formation of wages, which in turn also affects the level of pensions. There is no increase in the employees' real incomes due to the low level of economic growth. Pensions accordingly remain low in the solidarity pension system. The political risk posed by factors of a political nature is considered to be another risk affecting the formation of pension systems.

It is proved that these risks collectively predetermine the problems of a modern pension system in Ukraine. The low level of pensions, which led to the impoverishment of a significant number of people who have lost their ability to work, is believed to be one of the biggest problems. Besides, the low level of filling with its own revenues is characteristic to the Pension Fund of Ukraine. Consequently, it is unable to fulfil its obligations without the support of state budget funds. Solving these problems is possible under condition of forming a multi-level system of pensions, especially its accumulative component. It will partly offset the impact of the above-mentioned risks on the solidarity level of pensions.

Key words: risk, levels of pension provision, risks of the solidarity level of pension provision, demographic risk, political risk, economic risk, pension, pension provision.

**РИСКИ СОЛИДАРНОГО УРОВНЯ
ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ****И. А. Шубенко¹, И. В. Годнюк²**

e-mail: INNA75@ukr.net, kapelka287@gmail.com

¹Житомирский национальный
агроэкологический университет
бульвар Старый, 7, г. Житомир, 1008, Украина²Подольский специальный учебно-
реабилитационный социально-экономический
колледжул. Годованця, 13, г. Каменец-Подольский,
Хмельницкая обл., 32300, Украина

Исследованы основные виды рисков и их влияние на систему солидарного уровня пенсионного обеспечения в Украине. Доказано, что демографический риск является одним из главных, который влияет на формирование современных пенсионных систем. Из-за увеличения лиц пенсионного возраста, увеличивается демографическая нагрузка на работающее поколение, поэтому солидарная система, не способна выполнять обязательства по формированию достаточного уровня пенсий. Это приводит к номинальному и реальному сокращениям пенсий. Существенно влияет на солидарный уровень пенсионного обеспечения и экономический риск, так как развитие экономики в каждой стране является основой для формирования заработных плат, в свою очередь,

это также влияет на уровень пенсий. При низком уровне экономического роста не происходит увеличение реальных доходов работающих, соответственно, и пенсии остаются низкими в солидарной системе пенсионного обеспечения. Еще одним из рисков, который влияет на формирование пенсионных систем, является политический риск, что обусловлено факторами политического характера. Доказано, что, в совокупности, влияние указанных рисков обуславливают проблемы современной системы пенсионного обеспечения в Украине. Одной из крупнейших является низкий уровень пенсий, что привело к обнищанию значительного количества лиц, утративших трудоспособность; низкий уровень наполнения Пенсионного фонда Украины собственными доходами и его неспособность выполнить обязательства без поддержки средств государственного бюджета. Решение этих проблем возможно при условии формирования многоуровневой системы пенсионного обеспечения, особенно накопительной ее составляющей, что частично нивелирует влияние данной совокупности рисков солидарного уровня пенсионного обеспечения.

Ключевые слова: риск, уровни пенсионного обеспечения, риски солидарного уровня пенсионного обеспечения, демографический риск, политический риск, экономический риск, пенсия, пенсионное обеспечение.

ВИМОГИ

до матеріалів, що подаються до наукового журналу
НАУКОВІ ГОРИЗОНТИ. SCIENTIFIC HORIZONS

«Наукові горизонти» є науковим фаховим виданням, що видається 12 разів на рік, в якому друкуються статті зі сільськогосподарських, ветеринарних, технічних і економічних галузей науки.

Редакційна колегія збірника приймає до друку наукові статті українською, англійською та російською мовами, що відповідають вимогам п. 3 Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» та Наказу МОНУ України № 32 від 15.01.2018 р. «Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України».

Структура статті:

1. Індекс УДК (виключка по лівому краю).
2. Назва статті повинна відповідати її змісту (не більше 12 слів), (виключка по центру, прописними літерами, напівжирним шрифтом).
3. Ініціали та прізвища авторів (виключка по центру).
4. Електронна адреса авторів (виключка по центру).
5. Повна офіційна назва та юридична адреса установи авторів (виключка по центру).
6. Анотація мовою статті (не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова).
7. Ключові слова: 4–10 слів (словосполучень), (курсив, виключка по ширині).
8. Текст статті (вирівнювання по ширині).

Виклад основного матеріалу здійснюється у такому порядку:

постановка проблеми;
аналіз останніх досліджень і публікацій;
мета, завдання та методика досліджень;
результати досліджень;
висновки та перспективи подальших досліджень.

9. Література (виключка по ширині).

Список використаної літератури оформляється відповідно до існуючих стандартів бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015). Посилання на джерела слід позначати в тексті у квадратних дужках за порядковим номером. У списку літератури мають переважати посилання на джерела останніх років. Слід уникати

посилань на власні наукові праці (не більше одного автопосилання). Не бажано використовувати інтернет-публікації, окрім наукових (джерела мають бути доступними), тези доповідей, звіти, автореферати та дисертації.

10. References (виключка по ширині).

Окремий транслітерований список використаної літератури подавати латиницею (бажано в стилі APA – American Psychological Association, (<http://www.apastyle.org/>) згідно з вимогами світових реферативних баз даних, з індексами DOI, наведеними на сайті <https://www.crossref.org>. Транслітерувати український (російський) алфавіт латиницею потрібно відповідно до постанови КМУ від 27.01.2010 № 55. Іншомовні літературні джерела наводять мовою оригіналу. Для автоматичної транслітерації можна також скористатися сайтом <http://translate.meta.ua/ua/translit/>. Приклади оформлення літературних джерел додаються.

11. Анотація англійською та російською мовами (не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова), із зазначенням ініціалів та прізвищ авторів, назви статті, повної офіційної назви та юридичної адреси установи. Якщо стаття англійською мовою, то резюме подаються, відповідно, українською та російською мовами.

Англійський варіант статті приймається лише за умови її фахового перекладу. У разі надсилання англійського варіанту, перекладеного за допомогою інтернет-перекладачів (наприклад, Google), матеріали будуть відхилені.

Рукопис наукової фахової статті слід подавати разом з його електронною версією у форматі *doc.*, виконаною у редакторі *Microsoft Word* (будь-яка версія). Обсяг статті до 12 сторінок тексту формату А4 (210x297 мм), включаючи таблиці, ілюстративний матеріал і бібліографічний список.

Параметри сторінки: орієнтація книжкова; поля – 20 мм з усіх боків. Параметри абзацу: відступ першого рядка (абзац) – 1,0 см, шрифт – гарнітура *Times New Roman*, розмір шрифту – 14 pt, інтервал – 1,0, вирівнювання – по ширині сторінки.

Таблиці, рисунки, графіки, формули подаються після посилання на них у тексті і мають бути пронумеровані арабськими літерами (орієнтація книжкова). Всі аббревіатури слід розшифровувати. У таблицях слова повинні бути написані повністю та вірно розставлені переноси.

Формули мають бути написані у редакторі *Equation Editor*, змінні математичні величини у тексті відповідно до формул набираються курсивом.

Рисунки та фото мають бути розташовані по центру, без обтікання текстом, спосіб заливки «Узор» у чорно-білих тонах.

Всі розмірності фізичних величин повинні подаватися відповідно до Міжнародної системи одиниць (СИ). Між одиницями виміру та символами і цифрами, до яких вони належать, ставиться пробіл.

Статті направляються до редколегії тільки в електронному вигляді. Відповідальність за достовірність змісту і наявність плагіату поданих матеріалів несуть автори. Для зручності авторів рекомендуємо у якості зразка використовувати статті, опубліковані в останньому номері збірника.

До статті додаються відомості про авторів, оформлені окремим файлом, де вказуються: прізвище, ім'я, по батькові автора; науковий ступінь, вчене звання; місце роботи, посада; адреса для листування; телефон, адреса електронної пошти (обов'язково). Назва файлів повинна відповідати прізвищу автора. Наприклад: Іванчук_Стаття, Іванчук_Відомості.

Наукові статті, що надійшли до редколегії, обов'язково проходять незалежне рецензування

провідними спеціалістами у відповідній галузі науки. У разі повернення статті на доопрацювання, автор має врахувати всі зауваження редколегії. Статті, повернуті після доопрацювання пізніше, ніж через місяць, розглядаються як нові надходження. Редколегія зберігає за собою право виправляти та редагувати текст. Рукописи, відхилені редакційною колегією, авторам не повертаються. Стаття, не рекомендована рецензентом до публікації, до повторного розгляду не приймається.

Остаточне рішення про опублікування статті приймає редколегія збірника.

Адреса редколегії:

Т. М. Тимошук

тел.: (096) 493–30–24,

e-mail: visnyk_znau@ukr.net

(сільськогосподарські та
ветеринарні науки);

Н. О. Куровська

тел.: (096) 680–02–95,

e-mail: kurovska@gmail.com

(економічні та технічні науки)

Житомирський національний

агроекологічний університет,

бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

ЗМІСТ

О. В. Скидан, Ю. Б. Бродський, П. П. Топольницький, П. В. Пивовар КОСМІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИРОБНИЧІЙ СИСТЕМІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ	3
Д. І. Дема ПЕРСПЕКТИВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІСЦЕВОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	13
І. В. Абрамова ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД.....	21
О. М. Віленчук ВЗАЄМОДІЯ СТЕЙКХОЛДЕРІВ СТРАХОВОГО РИНКУ НА ЗАСАДАХ ДЕРЖАВНО- ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА.....	27
Л. М. Дорохова, Н. О. Куровська ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ФІНАНСОВОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	35
Г. П. Мартинюк, І. В. Шевчук ПАРАДИГМА ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ.....	44
Л. В. Недільська КАПІТАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК РУШІЙ СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ.....	50
О. Я. Стойко ЛІЗИНГОВЕ КРЕДИТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ КАПІТАЛІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ	58
Л. В. Сус, М. О. Онищук ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ВАРІЮВАННЯ УРОЖАЙНОСТІ КУКУРУДЗИ В УКРАЇНІ.....	67
І. А. Шубенко, І. В. Годнюк РИЗИКИ СОЛІДАРНОГО РІВНЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	77
Вимоги.....	86

CONTENT

O. Skydan, Y. Brodsky, P. Topolnytsky, P. Pivovar SPACE TECHNOLOGIES IN THE PRODUCTION SYSTEM OF AGRICULTURAL PRODUCERS	3
D. Dema TRANSFORMATION OF LOCAL TAXES AND FEES IN UKRAINE	13
I. Abramova FINANCIAL SUPPORT FOR RURAL DEVELOPMENT: EUROPEAN EXPERIENCE	21
O. Vilenchuk INTERACTION OF INSURANCE MARKET STAKEHOLDERS ON THE BASIS OF THE STATE-PRIVATE PARTNERSHIP	27
L. Dorohova, N. Kurovska FORMING ECOLOGICAL COMPONENT OF STATE REGIONAL FINANCIAL POLICY	35
G. Martinyuk, I. Shevchuk PARADIGM OF TAXATION OF INDIVIDUALS' INCOMES	44
L. Nedilska CAPITALIZATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS THE MOVER OF RURAL DEVELOPMENT	50
O. Stoiko LEASING LENDING AS CAPITALIZATION INSTRUMENT FOR THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE	58
L. Sus, M. Onychuk FUNCTIONING OF STATE PARTICIPATING BANKS AT THE MARKET OF BANK SERVICES OF UKRAINE	67
I. Shubenko, I. Godniuk RISKS OF THE SOLIDARITY LEVEL OF UKRAINE'S PENSION SYSTEM.....	77
Requirements	86